

Islam och muslimer i Sverige

En utvärdering av trettio projekt
finansierade av Arvsfonden 1994–2006

Av Mattias Gardell.
maj 2010

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	4	storstadsområden, Rinkeby. Samarrangeras med liknande projekt i Husby och Tensta och samredovisas här.	47
SVERIGE, ISLAM OCH MUSLIMER			
– EN BAKGRUND.	6	Projekt 7: Gardenia, öppen verksamhet för muslimska kvinnor med barn	49
Muslimsk invandring	8	Projekt 8: We meet in Sarajevo 1996	50
Islamofobi	11	Arvsfondens frågor	51
Utvärdering av 30 projekt inriktade mot islam och muslimer	14	Projekt 9: Lokalt utvecklingsarbete i stadsdelen Herrgården	51
Kategori A – Projekt som inte lämnar några spår	14	Projekt 10: Rinkrprojektet – kulturarv som verktyg mot främlingsfientlighet och rasism	53
Kategori B – Projekt som har genomfört den verksamhet som planerats	14	Projekt 11: Ungdomsprojekt Slöja eller Avslöja	55
Kategori C – Erfarenheterna från projektet lever vidare	15	Projekt 12: Från Alfons till Dostojevskij – Barnkonventionen genom berättelser	56
Kategori D – Verksamheten lever vidare	15	Projekt 13: Utbildning och stöd i föräldraskapet	57
Material och metod	15	Projekt 14: MIRA, självförstärkande gruppverksamhet för barn och viss verksamhet även för deras föräldrar	59
Varifrån initieras projektet?	15	Projekt 15: Tellus: Mötesplats för unga troende	60
Hur gick det för projekten?	18	Projekt 16: Gud har 99 namn	61
Om ett försök att bryta mönster, eldsjälar och en solskenshistoria	19	Projekt 17: DELTA. Uppsökande verksamhet för handikappade barn och ungdomar med invandrabakgrund och idrottsintresse	62
Projekt där erfarenheterna lever vidare	23	Projekt 18: Motbild av hotbild	65
Projekt där verksamheten lever vidare	29	Projekt 19: Möten under mörk himmel	66
Att lära av misstagen	34	Projekt 20: Allergikerna och de nya svenskarna	68
Under vilka betingelser lämnar Arvsfondens bidrag spår?	36	Projekt 21: Den dubbla utsattheten: att nå invandrarfamiljer med funktionshindrade barn genom trossamfunden	69
APPENDIX 1: INDIVIDUELL UTVÄRDERING AV DE TRETTIO PROJEKTEN	38	Projekt 22: Kvinnlig könsstympning – religion eller kultur?	72
Projekt 1: Projekt för att motverka främlingsfientlighet: Abrahams barn-metoden	39		
Projekt 2: Jasmine - Förebyggande verksamhet för muslimska kvinnor med barn	40		
Projekt 3: Islamseminarium i Motala	42		
Arvsfondens frågor	42		
Projekt 4: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Husby. Samarrangeras med liknande projekt i Rinkeby och Tensta och samredovisas här	43		
Projekt 5: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Tensta. Samarrangeras med liknande projekt i Husby och Rinkeby och samredovisas här	45		
Projekt 6: Utvecklingsprojekt för barn i vissa			

Projekt 23: Sveriges multireligiösa guider	73
Projekt 24: Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten	75
Projekt 25: Agera – ett vägval	76
Projekt 26: SAV – New Generation, ett attityd- påverkansprojekt för pojkar och flickor mellan nio och tolv år med arabiskt ursprung.	78
Projekt 27: Teo – människovärde, identitet och funktionshinder ur ett livsåskådningsperspektiv	78
Projekt 28: Allahs barn i folkhemmet.	80
Projekt 29: Att främja islamisk fredskultur.	81
FOTNÖTTER	83

Författaren ansvarar för analys och slutsatser.

SAMMANFATTNING

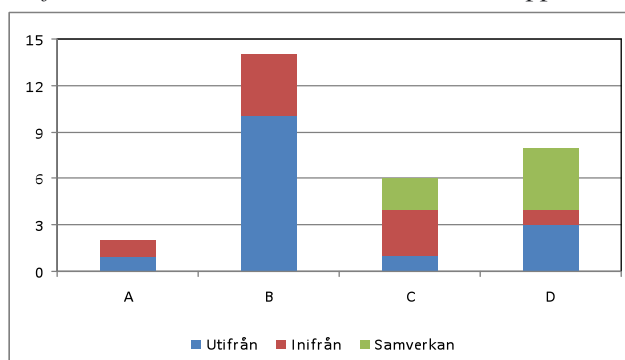
Under åren 1994 till 2006 beviljade Arvsfonden bidrag till trettio projekt av varierande omfattning som på skilda sätt var inriktade mot islam och muslimer i Sverige. År 2007 beslöt Arvsfonden att ge Mattias Gardell uppdraget att utvärdera dessa projekt för att tillvarata de kunskaper och erfarenheter projekten gett och synliggöra det arbete som bedrivs i islamiska och andra frivilligorganisationer. Den övergripande fråga Arvsfonden ville få besvarad var *Vilka spår lämnar Arvsfondens pengar – och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?* Utredningen baserades på

- projektbeskrivningar, texter, webbplatser och annat material producerade och använda av projektansvariga och deltagare under projektarbetet
- projektredovisningar och annat material producerade av projektdeltagare i samband med eller efter projektets avslutning
- texter om projekten som andra än projektdeltagarna producerat, som vetenskapliga publikationer, medie-reportage, recensioner, debattinlägg och offentligt tal
- samtal med projektledare och projektdeltagare
- deltagande observation av arbetet i det enda projekt som ännu var pågående under utredningsarbetets gång: *Att främja islamisk fredskultur.*

För att sätta utvärderingen i ett sammanhang inleds rapporten med att kortfattat redogöra för islams historia i Sverige och den islamofobiska idétradition som muslimer i landet tvingas förhålla sig till. Muslimer i Sverige har olika modersmål, etnicitet, klassbakgrund, utbildningsnivå, erfarenhetskaptal samt politisk och religiös orientering. Det sistnämnda är värt att understryka eftersom ”islam” – i likhet med ”kristendom” – är en samlingsbenämning på många olika religiösa traditioner och eftersom muslimer kan vara lika sekulariserade och irreligiösa som alla andra slags människor. Antalet muslimer i Sverige är i dag ungefär 400 000 personer, varav andelen praktiserande uppskattats till mellan 40 000 och 150 000, beroende på hur man definierar ”praktiserande” muslim. De största kategorierna invandrande muslimer reflekterar den politiska utvecklingen och krigsutbrotten i världen: bosnier, irakier, iranier, kurder och somalier. I Sverige koncentreras den muslimska befolkningen till tätorternas miljonprogramsområden. I kombination med den sociala nedrustning som inleddes under tidigt 1990-tal medförde det en viss ansträngning för barnomsorg och skola och bidrog till ökad segregation, vilket var den omedelbara bakgrunden till ett antal av de projekt Arvsfonden beviljade bidrag för. Problematiken förstärktes av

den islamofobiska idétradition som särskiljer muslimer från alla andra slags människor och tillskriver dem ett bestämt och negativa laddat vara, vilket kommer till uttryck var gång vi möter uttalanden om ”hur muslimer är”. Liksom syskonföreställningarna rasism och antisemitism utgör islamofobi ett sätt att sortera och värdera människor, som i det sociala livet aktualiseras som en exkluderingsmekanism riktad mot De andra. Stigmatiseringen av islam och muslimer uttrycks inte bara i ord och bild, utan inverkar också på muslimers tillgång till arbetsmarknad, bostadsmarknad och likabehandling inför lagen. Den är ett av de enskilt viktigaste problem som flera av projekten försökte komma tillrätta med på olika sätt.

Av de trettio projekt som utvärderades var hälften initierade av ickemuslimska organisationer. Sammantaget tog dessa projekt emot nära 60 procent av det totala projektbidrag Arvsfonden beviljade. Nio projekt, eller knappt en tredjedel, initierades av muslimska organisationer, som sammantaget tog emot knappt 10 procent av de bidrag som beviljades. Sex projekt hade initierats genom en samverkan mellan muslimska och ickemuslimska aktörer som tog emot 31 procent av de bidrag som fördelades. Det finns inte något absolut samband mellan varifrån projekten initierades och det resultat man uppnådde. Flera projekt bedrivna av ickemuslimska organisationer har fungerat utmärkt. Det gäller särskilt de projekt där man snabbt involverat personer ur den primära målgruppen. Omvänt finns det exempel på ett projekt initierat av en muslimsk förening som inte nådde målen. Även om sambandet inte är absolut är det värt att betona att samtliga projekt som initierats som ett samarbete mellan muslimska och ickemuslimska organisationer har uppnått mycket goda resultat. Figuren nedan visar en sammanställning av de trettio projekten efter *varifrån* de initierats och vilket *resultat* som uppnåts.

A – Projekt som inte lämnar spår

B – Projekt som genomförts som planerats varefter verksamheten upphört

C – Projekt där erfarenheterna lever vidare

D – Projekt där verksamheten lever vidare

Utredningen konstaterar att arbetet med de projekt som placerats i kategori B, där verksamheten upphört sedan det planerade projektet avslutats, inte nödvändigtvis varit bortkastat. Även om de aktiviteter som genomförts inom projektet inte längre finns kvar, kan de verksamheter som bedrivits under projektets gång ha betytt mycket för dem som varit delaktiga. Utredningen illustrerar det med en längre redogörelse för projekt Delta, som ville engagera funktionshindrade ungdomar med invandrarbakgrund i handikappidrottsklubben FIFH i Malmö. Arbetet vilade till stor del på en eldsjäl, Dedjo Engmark, vars insatser inte kunde förvaltas sedan projektmedlen tagit slut. Även om förhållandena därefter föll tillbaka i det otillfredsställande mönster projektet försökt bryta med, betydde arbetet ett hav av skillnad för de enskilda funktionshindrade ungdomar som värvades under verksamhetsåren. Det lyfter utredningen fram genom en solskenshistoria som inte kommer att återges i den här sammanfattningen.

Utredningen tar sedan fasta på det som förenar de projekt som placerats i kategorierna C och D, där erfarenheterna eller verksamheten lever vidare: professionalism, vilja och direkt samverkan med den målgrupp man vill nå. Omvänt saknades en eller alla av dessa faktorer i de projekt som misslyckades med att uppnå sina mål. Med *professionalism* avses här de kvalifikationer och den skicklighet som kommer ur erfarenheten av att arbeta med projekt och föreningsliv, samt de kunskaper som krävs för att bedriva den särskilda verksamhet projektet avser arbeta med. Men bara projektkompetens räcker inte. Projektet måste också uppfattas som ett meningsfullt led i lösningen av ett problem som man tar på allvar. Det måste således svara mot ledningens och deltagarnas *vilja*. Den tredje förutsättningen för ett framgångsrikt projekt är att representanter för den berörda målgruppen återfinns bland initiativtagarna eller involveras i verksamheten på ett tidigt stadium, helst redan när man formulerar problemet och planerar projektet.

SVERIGE, ISLAM OCH MUSLIMER – EN BAKGRUND

Kontakter mellan invånarna i det territorium som idag kallas Sverige och den muslimska världen föregår Skandinavians kristnande. Arkeologiska fynd av arabiska och persiska mynt från vikingatiden (cirka 800–1100) och islamiska influenser på vikingatida ornamentik och smycken tyder på väletablerade förbindelser. Vikingar färdades i muslimska Spanien (*al-Andalus*) och upprättade förbindelser med muslimska orter i Medelhavet. Arabiska källor från 800- och 900-talet berättar om återkommande vikingaraider i muslimska områden runt Kaspiska havet i det abassidiska riket och det förekom att nordiska handelsmän färdades med karavanerna vidare till Bagdad, som då var en av världens viktigaste huvudstäder. Den abassidiske diplomaten och skriftställaren Ahmad ibn Fadlan ibn al-'Abbās ibn Rashīd ibn Hammad, vars etnografiska reseskildring från en färd i området kring Volga år 921 har gett oss en detaljerad bild av vikingasamhällen och seder, berättar i ett annat sammanhang om sina möten med flera tusen vikingar (*al-baringar*) i tjänst hos den romerske (bysantinske) kejsaren i Konstantinopel. Enligt ibn Fadlan hade vikingarna konverterat till islam, byggt en moské i trä, men hade endast ringa korankunskaper och tog villigt emot hans erbjudande om vidare undervisning.¹

Bild 1. Islamiska mynt med arabisk inskription funna i Sverige, från vikingatid.

Kring mitten av 1200-talet, när kristendomen introducerats och Sverige uppstått, med andra gränser än de nuvarande, upphörde förbindelserna med den muslimska

världen. Få svenskar deltog i korstågen – med undantag av de svenska ”korstågen” mot Finland, Småland, Estland och Ryssland – och det skulle dröja till 1500- och 1600-talet innan Sverige och den muslimska världen fick kontakt igen, inte minst via svenska vetenskapliga expeditioner och de diplomatiska förbindelser och handelskontakter som knöts med Krimtarterer, Marocko, Algeriet och Osmanska riket. Sverige var under den här tiden en absolutistisk lutheransk enhetsstat. Brytningen med Rom 1520 hade följts av Uppsala kyrkomöte 1593 som förbjöd katolicism och protestantiska frikyrkor, 1634 års regeringsform och 1668 års kyrkolag, som medförde att rätten till medborgarskap blev avhängigt av medlemskap i den svenska statskyrkan. Personer med annan religionstillhörighet bestraffades med böter, utvisning eller avrättning. Hedningar, katoliker, judar och muslimer som påträffades i landet kunde också utsättas för offentlig tvångsdöpnings, i ceremonier sponsrade av konungen. Dessa tillställningar väckte ofta stor uppståndelse, som när några ”turkar och morianer” döptes i Storkyrkan i Stockholm 1672 och i Tyska kyrkan 1695.² Under 1700-talet kunde svenska företagare ansöka om dispens när de behövde rekrytera kompetent arbetskraft från andra länder, exempelvis valloner som följde den kalvinistiskt influerade franska reformerta läran. Som en följd av detta invigdes den första franska reformerta kyrkan på svensk jord 1752. Mot slutet av århundradet tillkom också en viss liberalisering för katoliker i 1781 års toleransedikt och judar i 1782 års judereglemente. Men deras rättigheter var kraftigt beskurna. Det skulle dröja till 1837 innan den första katolska kyrkan i det moderna Sverige kunde invigas, och först 1860 kunde svenskar bli katoliker utan att förlora sitt medborgarskap och utvisas. Judar tilläts endast bosätta sig i Stockholm, Göteborg och Norrköping, och fick enbart ägna sig åt vissa bestämda näringar. De fick inte resa runt i landet och behövde pass för att ta sig mellan de tillåtna städerna. Först 1854 fick judar bosätta sig i alla svenska städer, 1859 tilläts judiska barn gå i svenska skolor och 1863 upphävdes förbudet för äktenskap mellan (lutheranska) svenskar och judar.³ Full religionsfrihet skulle dröja ytterligare ett århundrade. 1951 års religionsfrihetslag slog fast att ”envar äger rätt att fritt utöva sin religion såvitt han icke därigenom stör samhällets lugn eller åstadkommer allmän förargelse” och 1974 blev religionsfrihet en grundlagsskyddad fri- och rättighet för alla svenska medborgare – utom kungafamiljen som enligt regeringsformen måste bekänna sig till den evangelisk-lutherska tron.⁴

De begränsade lättnaderna i den absolutistiska lutheranska enhetsstaten under 1700-talet tillkom av praktiskt ekonomiska skäl: svenska företag tjänade på att tillåta valloner och judar att bosätta sig i landet. En intressant föregångare till den här utvecklingen kom under tidigt 1700-tal, när en delegation osmanska diplomater som befann sig i landet 1716–1733 fick specialtillstånd att praktisera sin religion under vistelsen i Sverige. De osmanska diplomaterna hade anlänt sedan Karl XII låtit bli att betala den stora skuld han ådragit sig under sin exil i det osmanska riket 1709–1714. Enligt den osmanske diplomaten Said Mehmed Efendi fick de osmanska diplomaterna också rätt att tillreda halalmat.⁵ Däremot var det inte tal om att osmanerna fick bygga en moské i Sverige, vilket kan jämföras med de svenska diplomaterna i Istanbul som fick bygga en protestantisk kyrka på mark som den svenska staten ännu äger. Den osmanska staten var på 1700-talet ett av Europas mest moderna och toleranta samhällen och administrerade sitt mångreligiösa samhälle genom en långtgående religionsfrihet för olika kristna, muslimska och judiska traditioner. Osmanerna kallade sig inte för ”turkar” (vilket då var ett nedsättande uttryck) utan för ”romare” och såg sig som förvaltare av det romerska riket. Istanbul betraktades som ”det andra Rom” och sultanen som romersk kejsare.

Bild II. Sultan Mehmet II utropades till romersk kejsare sedan Konstantinopel intagits och döpts om till Istanbul. Porträtt av den italienske konstnären Gentile Bellini, 1480.

Osmanerna ville också inta Rom för att återföreina det romerska riket. Sverige, som ännu inte gett upp ambitionen att vara en europeisk stormakt, såg politiska, ekonomiska och militära fördelar med att utveckla förbindelserna med osmanerna. Därför slöt Sverige och det osmanska riket 1739 ett vänskaps- och samarbetsavtal – det första alliansavtal osmanerna slutit med en kristen stat.⁶ Det osmanska inflytandet märktes under andra halvan av 1700-talet på matvanor, klädmode, heminredning, sadelmakeri och vapensmide; inte bara i Sverige utan också bland eliten i andra europeiska stater.⁷ Vissa osmanska bidrag kom att bli bestående, inklusive kaffe, kiosker, köttbullar, kåldolmar och rökrum – som många idag tycker är ”äktsvenska” företeelser.

Bild III. Sultan Bayezid I låter slakta goda kristna. Illustration till ett franskt manuskript, cirka 1396, Bibliotheque Nationale.

Vurmen för den osmanska civilisationen var knappast allenarådande, utan existerade samtidigt med antiturkiska och antimuslimska stämningar som både föregått och efterföljt de tillfälliga förbindelserna. Den osmanske sultanen tolkades av många kristna ideologer som Antikrist, och Martin Luther såg kampen mot ”turkarna” som en kristen plikt. Även i Sverige utnämndes turken till kristenhetens arvfien och redan Gustav Wasa hade manat till en kristen mobilisering för att möta det osmanska hotet. Den svenska statens präster varnade för turkarnas grymhet i de böndagsplakat som utgjorde en väsentlig del av kungamaktens propaganda⁸. Folkliga sägner berättade om den människoätande ”hundturken”, en varulvsliknande figur med människokropp hundhuvud och svans som jagade efter kristet kött. Det sades att Karl XII tvingades betala av sin skuld till osmanerna i människokött och att frimurarna övertagit skuldens

administrering genom att varje år sända hundturken tunnor med saltade barnlik.⁹

Med Krimkriget 1853–1856 stod det klart att den osmanska storhetstiden var över. Vid fredsfördraget erkändes visserligen det osmanska riket som en viktig europeisk stormakt, men Ryssland hade inte kunnat besegras utan de brittiska, franska och sardinska trupperna. Osmanska riket blev nu omtalat som ”Europas sjuke man”. Turkskräcken vändes till turkförakt och det svensk-osmanska vänskapsavtalet föll i glömska. Tätare förbindelser mellan Sverige och den del av det osmanska riket som nu heter Turkiet skulle återuppstå först på 1960-talet med den turkiska arbetskraftsinvandringen.

Muslimsk invandring

Den sista folkräkningen som inkluderade religionstillhörighet genomfördes 1930. Då angav femton personer att de var muslimer. Efter andra världskriget kom den första större gruppen muslimer till Sverige: några hundra ryska tartarer flyttade över från Finland och bildade 1949 Sveriges första islamiska förening– två år innan alla invånare fick en lagstadgad rätt att fritt utöva sin religion. Antalet muslimer i landet förblev marginellt fram till 1960-talets arbetskraftsinvandring. Därefter har antalet muslimer i Sverige ökat etappvis och antas vid denna undersöknings genomförande uppgå till ungefär 400 000 personer.¹⁰

Det bör understrykas att siffran är högst osäker, vilket sammanhänger med vad man menar med ”muslim” och faktum att svenska folkräkningar inte bokför invånarnas religionstillhörighet. Omfattar benämningen ”muslim” alla människor som är uppväxta i en miljö formad av islamisk historia och muslimska traditioner oavsett i vad mån de själva uppfattar sig som muslimer? Bör benämningen reserveras för personer som omfattar den islamiska trosbekännelsen och i någon mån uppfattar sig som praktiserande muslimer? Eller bör definitionen vara ännu snävare för att endast inkludera personer som i det vardagliga livet verkligen praktiserar islam?

Siffran 400 000 utgår från en sammanräkning av invandrare från länder med huvudsakligen muslimsk befolkning och en uppskattning av hur många andragenerationsinvandrare som behåller föräldrarnas kulturella och religiösa tillhörighet. Beräkningen utgår alltså från en bred definition, som innebär att människor som flytt från den islamiska republiken Iran klassas som ”muslimer”, oavsett i vilken grad de än må ha tagit avstånd från islam.

Vill man istället utgå från en snävare definition av ”muslim” till att endast omfatta personer som i

någon mån uppfattar sig som praktiserande muslimer, tillkommer andra metodproblem. Ett sätt är att utgå ifrån antalet medlemmar i de islamiska församlingar och samfund som registrerat sig hos Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST). År 2006 angav SST att de islamiska trossamfundens sammanlagt hade 100 000 medlemmar, en siffra som steg till 110 000 år 2008.¹¹ Men man behöver inte registrera sig som medlem i en islamisk församling för att vara en troende och praktiserande muslim. Inte heller har alla islamiska samfund och fristående lokalförsamlingar valt att registrera sig hos SST för att söka bidrag för den verksamhet som bedrivs. Det beror delvis på de statliga regler som kräver att ett trossamfund måste utgöra en juridisk person med organisationsnummer, ha ett eget ledningsorgan, en firmatecknare, bestå av mer än 3 000 medlemmar, bedriva verksamhet på flera platser i landet och äga eller hyra lokaler för sin verksamhet. Långt ifrån alla islamiska församlingar uppfyller eller vill uppfylla dessa krav.

Om man väger samman beräkningar av hur många människor som invandrat från muslimska länder som uppfattar sig som troende och praktiserande muslimer, studier av hur deras barn och barnbarn förhåller sig till islam, beräkningar av antalet muslimer som tillhör eller besöker islamiska församlingar, oavsett om dessa registrerat sig hos SST eller inte, samt beräkningar av antalet konvertiter, föreslår Göran Larsson och Åke Sander att det sammanlagda antalet ”religiösa muslimer” uppgår till cirka 150 000 personer, varav 5 000 är svenska konvertiter.¹² Det bör understrykas att denna siffra är generös eftersom den inkluderar alla som uppfattar sig som ”troende” muslimer. Ställer man, som vissa islamiska ledare gör, högre krav för att kvalificera som praktiserande muslim, som att man då bör be fem gånger varje dag, fasta under ramadan, betala zakat, vilja bege sig på valfärd, följa de rituella föreskrifterna och i sin vardag anstränga sig för att vara en ”god muslim” som i tal och handling upprätthåller den islamiska etiken och använder Koranen och profetens sunna som rättesnöre, blir siffran betydligt lägre och uppgår enligt islamiska samfundsledare till tio, kanske femton procent av antalet muslimer i landet.¹³

Larsson och Sander delar in den muslimska invandringen i två breda faser – tidig och sen, där den senare indelas i tre delperioder.¹⁴ Den tidiga fasen bestod av muslimska arbetskraftsinvandrare från Turkiet och Jugoslavien och varade från tidigt 1960-tal till 1973, då utomnordisk arbetskraftsinvandring i praktiken upphörde efter att Sverige infört nya regler som krävde att potentiella invandrare från utomnordiska stater behövde ha ordnat

uppehållstillstånd, arbetstillstånd och bostad i förväg för att få flytta till Sverige. Denna första kategori muslimska invandrare var framför allt män som behövde arbete för att kunna försörja sin familj i hemlandet eller arbeta upp ett kapital som gjorde det möjligt att bilda familj. Deras ambition var som regel att återvända till hemlandet efter en tid av hårt arbete, varför behovet av permanenta islamiska institutioner och funktionsenliga moskéer var begränsat. Det räckte att man möttes i lägenheter, eller hyrde källarlokalerna.

1973 markerar början på den andra fasen av muslimsk invandring, som ännu pågår. Den första av dess tre delperioder varade mellan 1973 och 1980 och utgjordes av hustrur och barn till de män som kommit till landet som arbetskraftsinvandrare, men vars drömmar om att kunna återvända till hemlandet som förmögna män strandat i den svenska verkligheten. När svenska muslimer inte längre utgjordes av ensamma män utan av familjer uppstod ett behov av islamiska institutioner, riktiga moskéer, koranskolor, samlingslokaler, för att kunna leva som muslimer i Sverige och föra de muslimska traditionerna vidare till kommande generationer. Exempelvis etablerades Sveriges första nationella islamiska federation, Förenade islamiska församlingar i Sverige (FIFS) 1973 och bestod redan fyra år senare av åtta lokalförsamlingar med 16 000 medlemmar.¹⁵

Den andra delperioden varade från 1980 till 1990 och bars främst upp av kategorin politiska flyktingar från Iran, Irak, Palestina och turkiska Kurdistan. Till skillnad från den första fasens arbetskraftsinvandrare, som mestadels var arbetsklass från landsbygden, var dessa muslimer vanligen från välutbildad, urban medelklass. Detta medförde att den muslimska befolkningen i Sverige blev mer heterogen i fråga om etnicitet, utbildningsnivå, islamtolkning och klassbakgrund. Att befolkningen är heterogen är en styrka, men kan också leda till konflikter och 1982 etablerades Svenska muslimska förbundet (SMUF) som en utbrytning ur FIFS. Två år senare grundades ytterligare en nationell federation, Islamiska centerunionen. 1988 hade de tre nationella islamiska samorganisationerna sammantaget 68 000 medlemmar. Under den här perioden uppstod också det första organiserade försöket att informera det svenska samhället om islam, delvis för att motverka fördomar och missuppfattningar, genom att man etablerade den utåtriktade samorganisationen Islamiska informationsföreningen (IIF) och den första svenskspråkiga islamiska tidskriften, *Salaam*.¹⁶ 1990 bildade FIFS och SMUF Sveriges Muslimska Råd (SMR) som ett utåtriktat samarbetsorgan med uppdrag att hålla kontakter med myndigheter,

representera praktiserande muslimer utåt, ta fram utbildningsmaterial, delta i debatter, stödja lokalföreningar och arbeta för att etablera moskéer och islamiska skolor. Följdriktigt har SMR varit en av de islamiska organisationer som deltagit i projekt finansierade av Arvsfonden, som projekt 21, *Den dubbla utsattheten: att nå invandrarfamiljer med funktionshindrade barn genom trossamfundet*, som initierades som ett samarbete mellan Sveriges kristna råd och SMR. Det fyraåriga projektet syftade till att nå invandrarfamiljer med funktionshindrade medlemmar, bygga upp handikappråd inom trossamfundet och bedriva kompetenshöjande utbildning av församlingsledare (i handikappfrågor) och särskolepedagoger och habiliteringspersonal (i islamiska, kristna, ortodoxa och katolska traditioner). Under den här perioden, 1983, etablerades också Sveriges (och Nordens) första funktionsbyggda moské, på en ängsmark inte långt ifrån Rosengård i Malmö. Moskéen byggdes av Islamic Center (IC), en församling som är fristående från de nationella islamiska

Bild IV. Islamic Center i Malmö.

federationerna, ledd av Bejzat Becirov, en alban som invandrat från Jugoslavien redan 1962.¹⁷ Moskéen är inte bara en lokal för bön, predikan och kontemplation utan också en social mötesplats som bland annat ombesörjer vigsel, familjerådgivning, skilsmässa, veckoslutsläger för barn, ungdomsverksamhet, Koranskola, nationella konferenser, samt tvättning, svepning och begravning av de avlidna. Islamic Center har länge varit en samhällstillvänd och utåtriktad församling som välkomnat studiebesök, politiker och den intresserade allmänheten och har ett utvecklat samarbete med ickemuslimska föreningar, studieförbund och folkrörelser i Malmöområdet. Islamic Center har också varit den islamiska organisation som varit mest involverad i de projekt som Arvsfonden gett bidrag för. Projektens olika inriktningar återspeglar väl den bredd Islamic Center i Malmö omfattar:

- projekt 8 där ungdomar från skilda trossamfund bidrog till återuppbyggnaden av det krigshärjade Sarajevo och sökte främja de krafter i Bosnien som ville nå en fredlig samexistens
- projekt 11 som ville motverka kvinnoförtryck och informera arbetsköpare, skolmyndigheter och all-

- mänheten om slöjans betydelse för muslimer
- projekt 15 som skapade mötesplatser för unga troende från olika religiösa traditioner för att överbrygga motsättningar
- projekt 16 *Gud har 99 namn*, som ville ta fasta på nyfikenheten inför det främmande – snarare än främlingsfientlighet – och erbjuda Malmöbor guidade rundvandringar i stadens mångreligiösa landskap
- projekt 17 som ville engagera funktionshindrade med invandrarbakgrund i olika handikappidrotter som ett sätt att komma ut och ta plats
- projekt 18 som bistod religionslärare med läromedel som presenterade islam och muslimska kulturer på ett sätt som också muslimer kunde känna igen sig i.

De projekt Arvsfonden gav bidrag för initierades under den tredje delperioden muslimsk invandring, som påbörjades 1990 och ännu pågår. Den domineras av flyktingar från kriget i Bosnien, Somalia, Etiopien och Irak och politiska flyktingar från Iran och andra stater. Under inbördeskrigen i forna Jugoslavien sökte ungefär 150 000 flyktingar asyl i Sverige, varav 55 000 muslimer från Bosnien. År 2004 utgjorde Bosnier runt 75 000 av Sveriges "etniska" eller "kulturella" muslimer. Det amerikanska angreppskriget mot Irak 2003 ökade på motsvarande sätt antalet asylsökande irakier, som 2004 utgjorde 70 000 personer, varav en tredjedel är kurder. Irakier utgör idag ungefär hälften av Sveriges arabisktalande befolkning. Den tredje största kategorin flyktingar från muslimska länder är iranier, som utgör cirka 54 000 personer.¹⁸ Även om många av dessa iranier är kritiska mot den islamiska regimen beräknas mellan en femtedel och en sjättedel av iranierna vara praktiserande muslimer. Somalier som flytt från serien av inbördeskrig som trasat sönder landet utgör idag den enskilt största kategorin muslimska invandrare från Afrika, söder om Sahara och uppgår idag till ungefär 15 000 personer, medan muslimer från Etiopien – varav många är etniska somalier från Ogaden – uppgår till cirka 11 000.

Många av de nyanlända muslimerna bosatte sig i redan invandratäta och segregerade förorter till landets största städer, som Rosengård i Malmö eller Rinkeby/Tensta/Hjulsta i Stockholm, vilket satte press på stadsdelarnas skolmyndigheter och barnomsorg. Pressen blev inte mindre av den samtida nyliberala uppgörelsen med den svenska modellen, vilket bland annat yttrade sig i social nedrustning och minskade resurser till allmännyttan. Den här situationen var den allmänna bakgrunden till en rad projekt som Arvsfonden gav bidrag till. De ville främja integration och kunskaper i det svenska språket och samhället genom satsningar på öppna förskolor för muslimska

mödrar och barn, genom läslustprojekt och (åter) uppbyggnaden av bemannade skolbibliotek.

Den muslimska invandringen under denna delperiod medförde att landets muslimer blev ännu mer heterogen, vilket märks både i etableringen av etniska föreningar, som Bosnien-Hercegovinas Islamiska Riksförbund, Somaliska Riksförbundet eller Albanska Riksförbundet, och i lanseringen av nya transetniska islamiska föreningar, som Islamiska Shiasamfunden i Sverige (1992), Islamiska Riksförbundet (1995), IslamGuiden (1997), Svenska islamiska akademien (2000) och Sveriges Unga Muslimer (1991). Sveriges Unga Muslimer är en mycket aktiv ungdomsorganisation som 2009 samorganiserade ett 40-tal lokalföreningar med sammanlagt 5 000 medlemmar och som ingår i Landsorganisationen för Sveriges ungdomsföreningar. Sveriges Unga Muslimer tog initiativ till två av de projekt som fick bidrag av Arvsfonden: *Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten* och *Att främja en islamisk fredskultur*, som utvecklades till de Islamiska fredsagenterna och den första muslimska fredsrörelsen i Sverige. Sveriges Unga Muslimer representerar ett av flera uttryck för en modernistisk islamtolkning som stimulerats av mötet mellan troende från skilda muslimska traditioner och det svenska samhälle de växt upp i. Hur förhåller sig de olika muslimska traditionerna till varandra och till

FOTO: ANNA SIMONSSON

Bild V. Omar Mustafa från Sveriges muslimska scouter, medlem i Sveriges Unga Muslimer.

bilden av islam som en gemenskap? Vad i dessa traditioner är islamiskt och vad är kulturspecifikt? Hur skapar man den islamiska versionen av devisen *E Pluribus Unum* (Ur mångfald – enhet)? Hur bemöter man muslimer som praktiserar lokala seder som kvinnlig omskärelse (något som praktiseras i Nordöstafrika av både kristna och muslimer) i namn av islam? Frågan var utgångspunkt för ett projekt av en lokal muslimsk ungdomsförening i Örebro som ville påverka muslimer att inte acceptera en utomislamisk sed som kvinnlig könsstympning och samtidigt

informera ickemuslimska svenskar om att seden strider mot islam.

Med den nya invandringen ökade behovet av utbyggda islamiska institutioner, skolor och moskéer. Under delperioden etablerades cirka 200 lokala islamiska föreningar, varav tre fjärdedelar hade tillgång till någon form av lokal för bön, predikan och möten. Av dessa var nio funktionsbyggda moskéer eller moskéer etablerade i separata, fristående byggnader som byggts om för ändamålet, som när en nedlagd kraftstation från 1903 i Björns Trädgård på Södermalm konverterades till Stockholms stora moské, som invigdes 2000. Förutom den stora bönelokalen, som rymmer ett par tusen troende, hyser moskéns tre våningar församlingslokaler, kontor, en konferenssal, bibliotek, bokhandel, gymnastiksal och en restaurang. Andra ändamålsenliga moskéer finns

Bild VI. Stockholms stora moské i Björns Trädgård på Södermalm.

i Trollhättan (shia), Uppsala, Västerås, Jakobsberg (shia), Märsta (shia), Fittja/Alby, och Örebro, medan utvecklade planer för riktiga moskébyggnader finns ibland annat Göteborg, Skärholmen, Skövde och Umeå. De första moskéerna, den sunnimuslimska i Malmö 1983 och den shiitiska i Trollhättan 1985, byggdes utan större motstånd. Enligt en SIFO-undersökning från 1981 var 45 procent positivt inställda till att det byggdes en moské på deras hemort. År 1990 genomfördes en annan undersökning, som visade att hela 76 procent inte ville att det skulle byggas en moské just på deras hemort.¹⁹ Därefter skulle klimatet hårdna ytterligare. Moskén i Trollhättan brändes ned till grunden 1993 och Moskén i Malmö har utsatts för ett tjugotal attentat, från skadegörelse och en insläppt gris till mordbrand (2003 och 2005) och en väpnad attack (den 31 december 2009). Dessa händelser är bara enskilda uttryck för den antimuslimska, islamofobiska vind som dragit genom Sverige under undersökningsperioden.

Islamofobi

Islamofobi bygger på ett essentialistiskt skillnadstänkande där ”religion” och ”kultur” är väl avgränsade, enheter som har ett bestämmande inflytande över hur människor som ”tillhör” en viss religion och kultur tänker och agerar som människor. Därför blir det möjligt att tala om ett bestämt och oföränderligt muslimskt *vara*, som blir tydligt varje gång vi hör påståenden om *hur muslimer är*. Skillnadstänkandet är ett sätt att dela in mänskligheten i artskilda sorter, som sedan kan bedömas, värderas, exkluderas eller inkluderas. Till logiken hör att religion och kultur framställs som om de var animerade aktörer med bestämda karaktärsdrag som förmår orsaka saker i världen. Därför kan skilda religioner framställas som olika personer, som kan befinna sig i konflikt, samförstånd eller dialog med varandra. I det islamofobiska samtalet laddas ”islam” som aktör med en sinister agens, inte sällan framställd som kausalitetsagent som när människor påstår att ”islam låg bakom 11 september” eller att ”islam är kvinnoförtryckande”. Även om det inte är helt klart vilka som låg bakom den samordnade attacken mot World Trade Center och Pentagon kan vi konstatera att det var människor – och sannolikt en mindre grupp runt Osama bin Laden – och inte en metafysisk enhet som man kallar ”islam”. Om det vore sant att det var islam var en betvingande aktör som fick muslimer att kapa plan och köra in i byggnader borde det, med tanke på att världen befolkas av 1,3 miljarder muslimer, inte finnas några skyskrapor kvar i våra städer. Händelsen var, oavsett vad islamofober gör gällande, inte en typisk utan en *atypisk* händelse. Det krävs heller inte mycket eftertanke för att konstatera att islam knappast kan vara kvinnoförtryckande, men att däremot muslimer (liksom ickemuslimer) kan vara det och legitimerar sitt agerande med hänvisning till Gud. Idén att alla muslimer av ”naturen” – dvs. *deras* natur som bestämts av islam – är kvinnoförtryckande är ett empiriskt påstående, som vederläggs varje gång vi bland mångfalden av olika muslimer möter självständiga, kreativa, starka, emanciperade kvinnor, ickeförtryckande män, eller muslimska miljöer och tanketraditioner som utgår från jämställdhetsideal – ideal som finns i den islamiska idétraditionen i lika hög grad som ideal där kvinnan är underordnad mannen. Detta betyder inte att traditioner är enkla att förhålla sig självständig till. Den patriarkala genusordning som genom århundraden utvecklats inom muslimska samhällen i lika hög grad som i kristna, judiska, hinduiska eller buddhistiska, har fått många människor att känna sig hemmastadda i en värld där män är från Mars och kvinnor från Venus och där pojkar och flickor

särbehandlas redan från födseln. Från svenska BB bärs både Arne och Ahmed, Kajsa och Kadidja hem i blått respektive rött eller rosa.

Många islamofober tror sig finna de olycksbådande islamiska essensen i Koranen, som de läser selektivt och med bokstavstrogen övertygelse, helt obekymrade av mångfalden av tolkningstraditioner och läsararter och till synes okunniga om de mest grundläggande utgångspunkter för varje läsning, som att textens mening produceras med den mänskliga hjärnan som medium. Liksom "islam" framställs återkommande Koranen som en aktör med en agens, vilket tydliggörs varje gång det efterfrågas vad Koranen *säger* om kvinnor, våld, ditt eller datt. Faktum är att Koranen inte säger något. Det är en bok. Den har ingen mun och kan inte tala. Det är människor som talar om för varandra vad de tycker sig finna i Koranen, inte Koranen som talar om för människor hur de ska vara. Den här insikten har mycket länge varit en utgångspunkt i den islamiska texttolkningstraditionen och det vore väl om den spred sig också till ickemuslimer som söker kunskaper om islam och muslimer. Redan år 37 (enligt islamisk tideräkning; 657 enligt vår tideräkning) utbröt en offentlig konflikt mellan kharijiterna (*khawārij*) och Alī ibn Abī Tālib, profetens svärson och islams fjärde kalif, i vilken kharijiterna anklagade Alī för att lyssna till människor, snarare än Gud. "Herraväldet tillhör Gud", anförde kharijiterna. "Följ Koranen. Koranen bestämmer" (*al-hukmu li'l-Qur'an*). Enligt traditionssamlingarna²⁰ ska Alī då ha beordrat fram ett exemplar av Koranen, tagit den i sina händer och sagt till den: "Tala, Koran. Informera oss om Guds lag". Människorna som stod runt om honom ska då ha uttryckt sin bestörtning: "Vad gör du? Koranen kan inte tala, den är ingen människa". Alī vände sig då mot församlingen av kharijiter och andra och sa: "Det är precis det som är poängen. Denna Koran är bara bläck och papper, den kan inte tala för sig själv. Det är människor som tolkar den, utefter sina begränsade, personliga omdömen och åsikter".²¹

Den islamofobiska idétraditionen kan spåras tillbaka till korstågen, turkskräcken under det osmanska rikets storhetstid och den koloniala epoken, när nästan hela den muslimska världen befann sig under någon form av västerländsk dominans.²² Under kolonialtiden fördes kunskaper om "orienten", islam och muslimer från de koloniala utkanterna i den erövrade världen till kolonialmakternas centrum, där de lades till grund för framväxten av en rad nya vetenskaper som specialiserade sig på kunskapsproduktion om de andra: orientalistik, etnografi, antropologi, religionshistoria, islamologi, indologi. Vid universiteten utbildades nya

representanter för världens centrum som sändes ut i kolonierna på jakt efter nya kunskaper och mer vinst.²³ Vår kunskap om islam och muslimer kan inte förstås utanför de maktförhållanden som utgjorde kunskapsproduktionens strukturerande förutsättningar. Nu grundlades en bild av islam som en utvecklingsfientlig, kvinnoförtryckande och våldsbenägen religion skapad av en bedragare vars anhängare var fast i ett medeltida irrationellt och fatalistiskt tänkande och som underbyggde tyranniska statsklick där oupplysta despoter härskade över ett omoget och lögnaktigt folk. Sålunda underbyggde kunskapsproduktionen bilden av en ontologisk klyfta mellan Väst och Öst: "Öst är öst och väst är väst och aldrig mötas de två" skaldade den brittiska imperialismens hovpoet Rudyard Kipling.²⁴ Att detta kontrafaktiska påstående – egentligen vet vi alla att öst och väst möts hela tiden, på varje plats – över huvud taget kan uppfattas som meningsfullt säger oss något om kraften i skillnadstänkandet. Som Edward Said har visat fick det mäktiga "Väst" användes det konstruerade, väsensskilda Öst som kontrasterande projektionsyta då det mäktiga "Väst" fylldes med betydelse genom att ställas i motsatsförhållande till det erövrade "Öst" i välbekanta motsatsspar: vit/brun, europé/muslim, fri/ofri, utvecklad/underutvecklad, rationell/irrationell, god/ond och fredlig/blodtörstig. Motsatserna "Väst" och "Öst" är alltså föreställningar som vi själva har skapat.²⁵

Den koloniala kunskapen om islam och muslimer förmedlades till ickemuslimer genom museer, utställningar, föreläsningar, skolundervisning, faktaböcker, encyklopedier, tidningar, skönlitteratur, konst, teater och så småningom radio, teve och filmproduktion. Sammantaget etablerades regler för vad som var sant att säga en kunskapsregim om islam och muslimer. som blir synlig varje gång muslimer själva tvingas förhålla sig till eller besvara denna kunskapsregims försanthållna utsagor, som om de ägde en "objektivitet" som ingen "subjektiv" muslimsk föreställning om islam och muslimer förmår rubba. Innanför kunskapsregimens ramar cirkulerar bestämda uppfattningar om islam och muslimer som genom upprepningens logik ges en status av vedertagen kunskap. Kunskaper som hamnar utanför ramarna för samtalet, som inte återbekräftar det vi alltid hört och därmed vet, framstår därmed som orimliga. Det förklarar exempelvis varför vårt samtal om politisk islam begränsar sig till relativt små våldsbenägna grupper eller det konservativa religiösa etablissemanget, men osynliggör den islamdemokratiska tendensen.

Diskuterar man politik med muslimer står det snabbt klart att man kan vara muslim och demokrat.

Det är lika självklart som att man kan vara kristen, jude, hindu eller ateist och demokrat. Men om det nu är så, hur kommer det sig att vi känner till kristdemokrater men inte islamdemokrater? Om det finns islamdemokrater, varför hör vi dem inte? Det beror inte på att de är tysta. Likt andra politiskt aktiva talar de hela tiden. Att vi inte hör dem beror på två huvudsakliga anledningar. För det första att vårt samtal om islam och muslimer kännetecknas av att muslimer är sådana vi talar *om*, inte *med*. Att vi inte hör dem beror på att vi inte lyssnar. Den andra anledningen till att så många muslimer talar men inte hörs är att den muslim som vill ansluta sig till vårt samtal om islam och muslimer måste bekräfta eller åtminstone förhålla sig till kunskapsregimens utsagor om islam och muslimer för att bli hörd. Den muslim som inte anser det rimligt att otrohet ska bestraffas med döden blir inte hörd, medan den muslim som anser att skökan ska stenas genast blir upptagen som ”islams röst”.

Den islamofobiska föreställningsvärlden förstärks genom vår användning av språk och bilder. Låt mig exemplifiera. I mediereportage och offentligt tal översätts i regel allt vad muslimer säger förutom vissa ord där arabiskan behålls. Det gäller inte minst ordet för ”Gud”, *Allah*. Genom att inte översätta Allah förmedlas bilden av att muslimer har en annan Gud än Gud som *heter* Allah. Därmed kan muslimernas Gud framställas som en främmande Gud, motsatt den kristne Gud vi är bekanta med och få inser att också kristna araber tillber Allah, det vill säga Gud. Vad gäller bilder styrs vår tillgång av bildproducenternas relativa tillgång till det globala bildflödet. De flesta bilder vi möter i teve och film produceras i väst, inte minst av medieföretag i Förenta staterna. Även den som aldrig varit i Förenta staterna är genom dessa bilder bekant med amerikanska miljöer och den mångfald av olika slags personer som befolkar dem. Om vi möter en amerikansk domedagspredikant som utlovar Guds straffdom över landet för dess invånares dekadenta livsstil har vi tillräckligt med material för att förstå att han inte representerar alla amerikaner eller alla kristna. När det kommer till domedagspredikantens muslimska motsvarighet är situationen den motsatta. Trots att exempelvis Iran och Egypten producerar teve och film av hög kvalitet visas de sällan eller aldrig på SF-biografer eller i vårt vanliga tevekanalsutbud. Hade vi ständigt tittat på de libanesiska eller egyptiska tevesåpor som liksom *Vänner* eller *Avenyn* skildrar vanliga människor med vardagsbekymmer och vardagsglädje som kärlek, otrohet, vänner, svek, drömmar, förhoppningar, svärmorsrelationer och semesterplaner, hade vi haft möjlighet att sätta den muslimske domedagspredikanten i perspektiv.

De enda bilder vi har kommer istället från nyhetsflödets rapporteringar från den muslimska världen med dess berättelser om krig, självmordsattentat, terrorism och steningar. Det förefaller som att konsumenter av dessa reportage inte alltid reflekterar över vad det är som gör dem till nyheter: en nyhet är något som avviker från det normala. När vi läser om en bilbomb eller en stening är det för att dessa händelser avviker från det vanliga, annars hade det inte varit en nyhet. Eftersom vi ständigt matas med just dessa nyheter – och inga ekonominyheter, kulturnyheter, sportnyheter eller lokalityheter – tycks den här insikten gå förlorad och de oroande nyheterna identifieras istället med det vardagliga, det som ständigt sker, vilket förstärker bilden av att den muslimske domedagspredikanten är typisk, inte atypisk. Givet det material vårt tänkande har att tillgå när det gäller islam och muslimer är det kanske inte så förvånande att många ickemuslimska svenskar ogillar det de ser och hör. Få uppskattar bilbomber, steningar och hedersmord. Att detta också gäller muslimer lägger vi inte märke till eftersom deras röster inte hörs eller filtreras bort i den islamofobiska kunskapsregimens maskineri.

Efter andra världskriget tappade kolonialmakterna inflytande, och en rad nya stater med övervägande muslimsk befolkning trädde in på den internationella scenen. Samtidigt påbörjades det kalla kriget mellan den av Förenta staterna anförda ”fria” världen och den kommunistiska (”ofria”) världen som dominerades av Sovjet och Kina. Det kalla kriget blev den överordnade konflikt som fick andra motsättningar att bli sekundära och den islamofobiska idétraditionen trädde i bakgrunden, inte minst då Förenta staterna och väst sökte allierade i kampen mot kommunismen bland regimerna i tredje världen. Med oljekrisen 1973, den iranska revolutionen 1979, Hizbollahs väpnade kamp mot den israeliska ockupationen av södra Libanon under 1980-talets början och konflikten mellan USA och Libyen – vars ledare Muammar al-Qadhafi framställdes som ”Mellanösterns galne hund” – i mitten av 1980-talet, började islam göra comeback som föreställd motståndare till den fria västerländska civilisation som ännu gjorde anspråk på att vara ledande i världen. Med murens fall och Sovjetunionens kollaps stod den ”gröna faran” redo att återanvändas som ersättare för den ”röda faran”, vilket återspeglades i otaliga filmer, noveller, dokumentärer, politiska tal och militära mobiliseringar under 1990-talet. Med den 11 september och det påföljande kriget mot terror, tycks fördämningarna spruckit. Det man nu kunde säga om islam och muslimer i det offentliga rummet skulle inte kunna sägas om någon annan religion eller

befolkningskategori utan att orsaka politisk skandal.²⁶

I Sverige återspeglades stämningsskiftet i en serie attitydundersökningar. Om 45 procent inte hade något emot att det byggdes en moské på deras hemort 1981, var mer än tre fjärdedelar negativa till det 1990. Enligt Integrationsbarometer (IB) 2004 föreställde sig hela 66 procent att islamiska och svenska värderingar var omöjliga att förena.²⁷ Enligt IB 2007 ville fyrtio procent av respondenterna begränsa eller stoppa muslimsk invandring till Sverige, medan trettio procent motsatte sig en sådan politik.²⁸ Samma år ville 49,8 procent förbjuda kvinnor av bära slöja på skolor och arbetsplatser, enligt en attitydundersökning genomförd vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet.²⁹ Att islamofobi inte bara är en fråga om inlärd kunskap, utan också en exkluderingsprincip som avspeglar sig i tillgång arbete, bostäder och livets goda visades i *Muslims in Europe*, en rapport från elva europeiska städer varav Stockholm var en. Rapporten visade att tre gånger fler muslimer är arbetslösa jämfört med de nationella genomsnittet; att mer än hälften av de muslimer som har sysselsättning är verksamma i låglöneyrken, att muslimer mer än andra kategorier invånare upplever diskriminering på arbetsplatsen; att muslimer är överrepresenterade bland städernas fattigaste invånare och att de i högre grad än andra invånare upplever diskriminering på bostadsmarknaden.³⁰ Med tanke på den tilltagande islamofobin i samhället är det inte särskilt förvånande att många av de projekt som muslimska organisationer tagit initiativ till eller varit involverade i som samarbetspartner på olika sätt försökte komma till rätta med problematiken genom att skapa mötesplatser för muslimer och ickemuslimer (projekt 3, 8, 15, 16, 23) eller genom upplysningskampanjer (projekt 11, 18, 22, 24, 29).

UTVÄRDERING AV 30 PROJEKT INRIKTADE MOT ISLAM OCH MUSLIMER

Under åren 1994 till 2006 gav Arvsfonden bidrag till trettio projekt av varierande omfattning som på skilda sätt var inriktade mot islam och muslimer i Sverige. Bland de organisationer som fått bidrag finns både muslimska föreningar, som Sveriges Unga Muslimer, Islamic Center i Malmö och studieförbundet Ibn Rushd, och etablerade svenska organisationer som BRIS och Astma- och Allergiförbundet, samt kommunala omsorgsenheter, studieförbund och ideella föreningar. Det sammanlagda bidraget för dessa projekt uppgick till 23 628 800 kronor. År 2007 beslöt Arvsfonden att ge Mattias Gardell uppdraget att utvärdera dessa projekt i syfte att tillvarata och synliggöra de kunskaper och erfarenheter projekten genererat. Den övergripande fråga Arvsfonden ville få besvarad var *Vilka spår lämnar Arvsfondens pengar – och under vilka betingelser lämnar pengarna spår?*

Arvsfonden ville också få följande fem frågor besvarade:

- Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?
- Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?
- Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?
- Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?
- Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Slutligen vill Arvsfonden att de slutredovisade projekten ska placeras i en av följande fyra kategorier för att ge en bild av den övergripande frågan om vilka spår Arvsfondens pengar lämnar och under vilka betingelser.

Kategori A – Projekt som inte lämnar några spår

Här finns de projekt som inte lämnat några spår av de intentioner som organisationen hade med sin projektplan. Man lyckades helt enkelt inte genomföra det man fått bidrag för. Här finns exempelvis projekt som inte nått ut till den målgrupp de avsett att nå, som bytt personal eller som inte fått till det samarbete med andra organisationer som varit avgörande för att projektet skulle kunna genomföras.

Kategori B – Projekt som har genomfört den verksamhet som planerats

Projekten har gjort precis det som stod i projektplanen, till exempel en film, en teaterföreställning eller en handbok. Dessa projekt har inte runnit ut i sanden, men inte heller lämnat några synliga spår i det fortsatta arbetet. Det är svårt att avgöra om och i sådana fall på vilka sätt erfarenheterna från projektet lever vidare. Även om de aktiviteter som genomförts inom projektet inte längre finns kvar kan de verksamheter som bedrivits under projektets gång ha varit av stor vikt för dem som varit delaktiga.

Kategori C – Erfarenheterna från projektet lever vidare

Projekten har genererat erfarenheter som tagits till vara i annan verksamhet, genom att exempelvis ha producerat en metod eller en handlingsplan som nu används i annan verksamhet, inom den bidragssökande organisationen eller någon annanstans, som en kommun eller stadsdelsnämnd, en annan förening eller projektarbete utomlands.

Kategori D – Verksamheten lever vidare

Här finns de projekt där verksamheten lever vidare genom att ha integrerats i den bidragssökande organisationens ordinarie verksamhet. Här finns också de projekt där verksamheten drivs vidare genom att finansieras med statliga bidrag eller av annan huvudman samt de projekt där verksamheten tagits över av en kommun, en stadsdelsnämnd eller någon annan myndighet.

Genom att beskriva det arbete som utförs i organisationerna kommer utvärderingen också att synliggöra det arbete som utförs. Trots att det idag finns en relativt omfattande forskning om ideella organisationer i Sverige är fortfarande mycket av det arbete som utförs i dessa organisationer osynligt och deras erfarenheter och kunskaper tas inte alltid tillvara. Utvärderingen kommer också att bidra till nyanseringen av bilden av islam och muslimer genom att lyfta fram det engagemang som finns i ett antal av de berörda islamiska föreningarna.

Material och metod

Utredningen baseras på följande primärmaterial:

1. Projektbeskrivningar
2. Texter, webbplatser och annat material som projektansvariga och deltagare producerat och använt under projektarbetets gång
3. Projektredovisningar och annat material som projektdeltagare producerat i samband med eller efter projektets avslutning
4. Texter om projekten som andra än projektdeltagarna producerat, som vetenskapliga publikationer, mediereportage, recensioner, debattinlägg och offentligt tal
5. Intervjuer med projektledare och projektdeltagare
6. Deltagande observation.

Under utredningens första fas granskade jag samtliga projektbeskrivningar, projektredovisningar och andra diarieförda handlingar kopplade till de trettio undersökta projekten. Därefter sorterade jag projekten efter initiativtagare, problembeskrivning, syfte, tillvägagångssätt och uppskattat resultat. Det bör inskjutas att underlaget till den här klassificeringen varierade betydligt. Vissa projektbeskrivningar omfattade endast ett par sidor, i något fall handskrivna, text medan andra var välformulerade och välstrukturerade texter som gav intryck av att vara författade av personer välskolade i projektbeskrivningsgenrens stilistik. På motsvarande vis varierade de projektredovisningar som fanns att tillgå både kvantitativt och kvalitativt. Medan vissa var sparsamt formulerade redovisningar bestod andra av redigerade skrifter på mer än hundra sidor eller dokumentärfilmer i långfilmsformat. I stort var bedömningsunderlaget tillfredsställande. En redovisning av varje enskilt projekt bifogas i bilaga ett. På basis av den här inledande systematiseringen valde jag ut tolv projekt för vidare uppföljning genom samtal och intervjuer. Bara ett projekt, *Att främja islamisk fredskultur*, pågick under utredningsarbetets gång och blev därmed möjligt att följa genom deltagande observation. Projektet var framgångsrikt och genererade i sin tur nya projekt och initiativ som jag också följde. Sammantaget besökte jag åtta interna och fyra utåtriktade arrangemang i projektets regi och intervjuade förutom projektledaren tjugotre projektdeltagare. Eftersom projektet ville utbilda muslimska fredsagenter som därefter skulle engagera sig i samtidsrelevanta frågor kom jag utöver detta att möta flera projektaktiva i andra sammanhang, som konferenser, debatter och seminarier ibland annat Stockholm, Göteborg, Malmö, Borås, Umeå och Örebro, samt under Almedalsveckan.

Varifrån initieras projektet?

De projekt relaterade till islam och muslimer som

finansierats helt eller delvis av Arvsfonden under 1994 till 2006 är en heterogen samling. Ett sätt att sortera materialet utgår från *varifrån* projekten initierats och *varför*. Hade projekten sin upprinnelse *utifrån*, det vill säga hos företrädare för ickemuslimska organisationer som av något eller några skäl bekymrade sig om islam och muslimer eller en viss kategori muslimer, som muslimska kvinnor och barn? Hade projekten initierats *inifrån*, det vill säga från muslimska organisationer eller samfund som identifierat något problem de fann angeläget att försöka åtgärda? Eller hade projekten uppstått genom en samverkan mellan ickemuslimska och muslimska organisationer som samlats kring ett speciellt problemområde? Den här kategoriseringen erbjuder en möjlighet att reflektera över i vad mån de skilda utgångspunkterna också innebar skilda perspektiv på problemformulering, målsättning och metod, liksom om detta inverkade på möjligheterna att uppnå ett lyckat resultat.

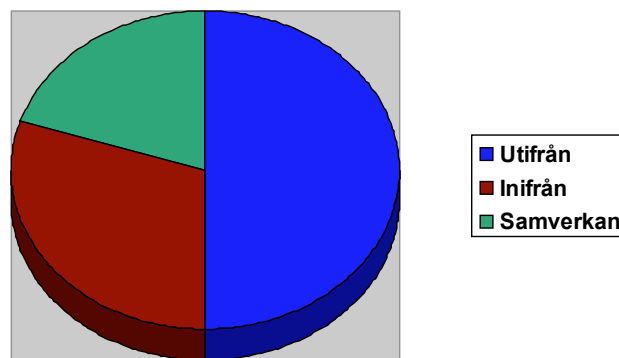

Fig 1. Fördelning av projekten efter varifrån de initierats.

Exakt hälften eller femton av de trettio projekt som fått bidrag av Arvsfonden var initierade utifrån, av ickemuslimska organisationer. Det gäller projekten 1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17, 19, 20, 27, 28 och 30. Sammantaget tog de här projekten emot 14 034 000 kronor i projektbidrag, eller nära *sextio procent* (59,4 procent) av det totala projektbidraget som Arvsfonden beviljade. Projekten syftade till att överbrygga religiösa och kulturella motsättningar (1), bryta muslimska kvinnors och barns isolering och främja integration (4, 5, 6, 7, 9), multimedialt dokumentera en miljonprogramsförorts kulturarv (10), erbjuda självförstärkande gruppverksamhet för muslimska barn i 9–12-årsåldern med fokus på konflikthantering (14), erbjuda funktionshinderade ungdomar med invandrarbakgrund en meningsfull, aktiv fritid genom att få dem intresserade av handikappidrott (17), producera dokumentärfilm om lokala ungdomskulturer, inklusive muslimska och därigenom motverka rasism och främlingsfientlighet (19, 28), öka muslimers

kunskaper om allergier och öka antalet medlemmar med invandrarbakgrund i Astma- och Allergiförbundet (20), undersöka sambandet mellan funktionshinder och tros- och livsåskådning samt väcka intresse för dessa eventuella samband hos beslutsfattande politiker, ledare för religiösa samfund och funktionshindrade (27), samt producera en teveserie om funktionshindrade syrianer och assyrier (30). Eftersom det sista projektet vare sig handlar om islam eller muslimer utan kristna, utgår jag från att projektet tillförts utredningen av misstag, varför det lämnas därhän.

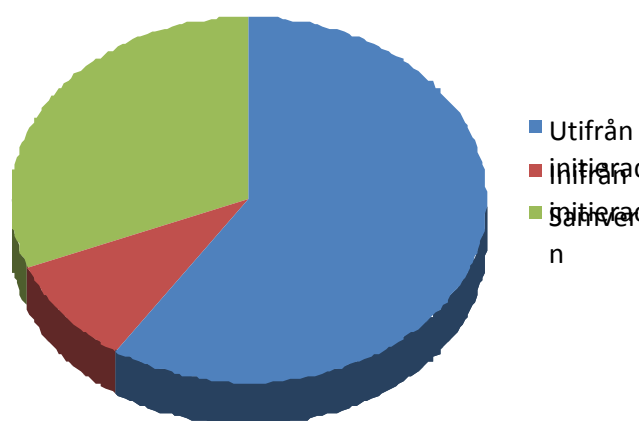
De utifrån initierade projekten kan indelas i två underkategorier: projekt bedrivna av ideella föreningar respektive kommunala myndigheter. Flera av dessa projekt har varit väl genomförda, även om det bland dessa också finns exempel på mindre lyckade satsningar. Detta kommer att diskuteras mer utförligt nedan. Inte mindre än sex av dessa femton utifrån initierade projekt bedrevs av stadsdelsförvaltningar och barnomsorgsmyndigheter i invandratäta stadsdelar med många muslimska invånare. Det gäller projekten 4, 5, 6, 7, 9 och 14. Dessa sex projekt har alla sin upprinnelse i den *sociala nedskärningen* och syftade till att bryta isoleringen för muslimska kvinnor och barn, främja integration, stärka barns möjligheter till konflikthantering, ge barnen språkkunskaper, så att de senare skulle kunna tillgodogöra sig skolundervisningen och bidra till ökad läskunnighet och läslust. De här projekten har varit professionellt genomförda, byggt på anställd personal och varit professionellt redovisade, vilket ter sig föga förvånande med tanke på att det handlade om barnomsorgsverksamhet initierad och administrerad av barnomsorgsmyndigheter. Mer anmärkningsvärt är att projekten inte hade behövts om det funnits en kvalitativ barnomsorg för alla. Till följd av den sociala nedskärningen infördes under undersökningsperioden regler som utestängde barn till föräldrar som saknade sysselsättning från den ordinarie barnomsorgen, varför stadsdelsförvaltningarna blev tvungna att söka externa bidrag för att kunna erbjuda familjerna en förskoleverksamhet. Projekten hade därför inte behövts om det funnits en kvalitativ barnomsorg för alla. I detta liknade situationen under undersökningsperioden de förhållanden som rådde när Arvsfondens etablerades på 1930-talet, när en stor del av Arvsfondens bidrag gick till barnstugor och fritidsinrättningar för underklassens barn.³¹ Under 1950-talet övertogs denna verksamhet successivt av kommunerna och under 1960-talet blev daghem och barnomsorg en del av den generella välfärdspolitiken. Genom barnstugeutredningen 1972 och förskolelagen 1973 kom tanken på en kvalitativ barnomsorg för alla barn att etableras. Det kan

tyckas anmärkningsvärt att vi återskapat en social verklighet där Arvsfondens bidrag igen behöver gå till sådana satsningar. Sammantaget fick kommunala enheter 6 786 000 kronor eller *29 procent* av det totala projektbidrag som Arvsfonden beviljade och nära hälften av de bidrag som anslogs för projekt i den här kategorin.

Nio projekt, eller knappt en tredjedel, initierades av muslimska församlingar eller organisationer. Detta gäller projekten 3, 8, 11, 15, 18, 22, 24, 25 och 26. Sex av projekten ville motverka islamofobi (3, 8, 11, 15, 18, 24), ett projekt (22) ville motverka kvinnlig könsstympning och två ville arbeta med ungdomar som man uppfattade befinna sig i en riskzon (25, 26). I jämförelse med den kategori projekt som initierades utifrån bygger de projekt som drevs av muslimska föreningar i mindre utsträckning på anställd personal, utan förlitar sig i högre grad på medlemmarnas frivilligsatser. Ansökningar och redovisningar visar mindre förtrogenhet med kanslisvenska än motsvarande texter i den tidigare kategorin, som vanligen producerats av anställd personal inom kommunala myndigheter eller etablerade föreningar. Projekten i den här kategorin var jämförelsevis kortare i tid och verksamheten betydligt billigare. Sammantaget tog projekt initierade av muslimska föreningar emot 2 269 000 kronor eller *knappt tio procent* (9,6 procent) av det totala projektbidrag som Arvsfonden beviljade.

Sex projekt hade initierats genom en *samverkan* mellan muslimska och ickemuslimska aktörer. Detta gäller projekten 2, 13, 16, 21, 23 och 29. Ett av projekten kan anses befinna sig i gränslandet. Bidrag för projekt 2 söktes av barnomsorgen i Östra socialförvaltningen (Rosengård), Malmö stad, men projektet drevs i nära samarbete med Internationella muslimska kvinnoföreningen som också tog initiativ till verksamheten. Projekten i den här kategorin ville vanligen motverka främlingsfientlighet och konflikter genom att främja samförstånd, dialog och självrepresentation. Mer specifikt syftade projekten till att bryta muslimska kvinnors isolering och främja integration (2), skapa mötesplatser för interreligiös kommunikation och öka förståelsen för och kunskapen om olika kulturmönster, livsuppfattningar och trosåskådningar (16, 23), nå och stödja funktionshindrade med invandrarbakgrund och deras familjer genom att arbeta via skilda trossamfund (21), samt främja islamisk fredskultur och bekämpa islamofobi och västfobi (29). Projekten i den här kategorin håller genomgående en mycket hög kvalitet. Ett antal av dessa förtjänar att lyftas som exempel på mer framgångsrika projekt, vilket kommer att

göras nedan. Värt att notera är projektens relation till varandra, antingen genom att de drivande är desamma eller bekanta med varandra eller för att projektarbetet genererat nya idéer. Så sammanhänger exempelvis projekten 16, 23 och 29 med varandra: Erfarenheterna från *Gud har 99 namn* ledde vidare in i Sveriges multireligiösa guider och därifrån till utbildningen av islamiska fredsagenter, ur vilken den muslimska freds rörelsen senare växte fram. Sammantaget tog projekt i den här tredje samverkanskategorin emot 7 465 000 kronor eller 31 procent av de bidrag som fördelades

Fig 2. Projektbidrag tilldelade projekten uppdelade efter varifrån projekten initieras.

För man samman uppgifterna beviljade alltså Arvsfonden under undersökningsperioden bidrag till trettio projekt relaterade till islam eller muslimer. Av dessa var 50 procent initierade av icke-muslimska organisationer som fick nära 60 procent av det totala anslaget. Knappt en tredjedel av projekten hade initierats av en muslimsk förening som sammanlagt tog emot mindre än 10 procent av det totala anslaget. En femtedel av projekten initierades som en samverkan mellan icke-muslimska och muslimska föreningar, som fick drygt 30 procent av det totala anslaget.

Hur kommer det sig att de bidrag Arvsfonden beviljat till de projekt som berör islam och muslimer ter sig så skevt fördelade? Var de utifrån initierade projekten bättre genomtänkta och mer välformulerade än de projekt som initierades av muslimska organisationer eller genom en samverkan av muslimska och icke-muslimska organisationer? Premierade Arvsfondens handläggare projekt formulerade av icke-muslimer som av någon vällovlig anledning bekymrade sig för muslimer eller en viss kategori muslimer, som muslimska småbarnsmödrar, framför projekt som utgick ifrån muslimers egna problemformuleringar? Eller finns det andra förklaringar? För att kunna besvara de frågorna jämförde

jag inte enbart samtliga projektansökningar med varandra utan granskade också de projekt som inte beviljats anslag. De var bara fyra stycken. Tre av dem var initierade utifrån: projektet *Egenmakt* initierat av Föreningen Jagvillhabostad.nu och projektet *Islam och demokrati* som den socialdemokratiska Broderskapsrörelsen sökte för två gånger. Ett var initierat av Sveriges Unga Muslimer och rörde muslimers deltagande i EMU-valet. En genomgång av materialet visar att Arvsfonden beviljat bidrag till nio av tio projektansökningar formulerade av muslimska organisationer och femton av de sjutton projektansökningar som insänts av icke-muslimska organisationer, vilket kan bedömas som en försumbar skillnad. Såväl muslimska som icke-muslimska organisationer har således haft goda möjligheter att få sina projektansökningar beviljade.

Min bedömning är att skillnaden i totalt projektbidrag till icke-muslimska respektive muslimska organisationer primärt kan förklaras med hänvisning till två faktorer: ansökningarna från icke-muslimska organisationer var fler och projekten var dyrare än de som inkom från muslimska organisationer. Att fler icke-muslimska än muslimska organisationer sökte projektbidrag från Arvsfonden är inte förvånande, eftersom det finns betydligt fler icke-muslimska än muslimska organisationer i landet. Ändå är det anmärkningsvärt att bara femton ansökningar kommit in från muslimska föreningar under åren 1994–2006; nio där en muslimsk församling eller organisation varit huvudman och sex där en muslimsk förening sökt projektbidrag tillsammans med en etablerad organisation. Av de femton beviljade projekt som involverat en muslimsk förening som huvudsökande eller samarbetspartner hade tre initierats av Islamic Center i Malmö, som också varit involverade i flera samarbetsprojekt, och ett initierats av personer med anknytning till Islamic Center fast nu under annat namn, Ideum. Sveriges Muslimska Råd var drivande i ett projekt, medan Sveriges Unga Muslimer, Örebro Muslimska Ungdomsförening, Sveriges Muslimska Råd och det muslimska studieförbundet Ibn Rusdh var involverade i två projekt vardera.

Med tanke på att det finns fem stora muslimska riksorganisationer med minst 150 lokala församlingar samt ungdomsföreningar, etniska föreningar och muslimska föreningar som valt att stå utanför de riktäckande organisationerna är det således en begränsad grupp muslimska organisationer som sökt projektbidrag hos Arvsfonden. För att ytterligare sätta detta i perspektiv bör man betänka att Arvsfonden under samma tidsperiod, 1994–2006, gav bidrag till ungefär 5 000 projekt för en sammanlagd kostnad av nära tre miljarder (2 731 929 156) kronor. Samtliga av dessa projekt utom femton var initierade av icke-muslimska

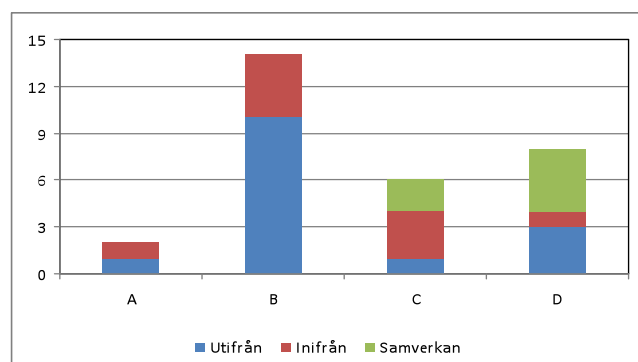
organisationer. Varför situationen ser ut som den gör liksom värderingen av detta förhållande och vad som möjligen kan göras för att åtgärda detta om man finner anledning därtill, lämnar jag åt Arvsfonden att besvara. Arvsfondens syfte med att låta utvärdera dessa projekt kan ses som ett del av detta svar, genom att utvärderingen visar att Arvsfonden och finns samt att sprida erfarenheterna vidare i Föreningssverige.

Hur gick det för projekten?

Det finns inte något absolut samband mellan varifrån projekten initierades och uppnått resultat. Flera projekt som initierades utifrån har fungerat utmärkt och har uppnått förväntade resultat. Det gäller särskilt de projekt där man snabbt involverat personer ur den primära målgruppen. Omvänt finns det exempel på projekt initierat av en muslimsk förening som inte nått sina mål. Även om sambandet inte är absolut är det väsentligt att understryka att samtliga projekt som initierats som ett samarbete mellan muslimska och ickemuslimska organisationer – projekten 2, 13, 16, 21, 23 och 29 – genomgående har uppnått mycket goda resultat och placerats i resultatkategori C eller D, där erfarenheterna av projektarbetet respektive verksamheten lever vidare.

Figur 3 visar en sammanställning av de trettio projekten efter *varifrån* de initierats och vilket *resultat* som uppnåts. Modellen visar att nära hälften av alla projekt, eller 14 av 30, placerats i resultatkategori B, där man genomfört det projekt som planerats varefter verksamheten av skilda skäl upphört. I den här kvantitativt sett största resultatkategori finns både projekt initierade utifrån (10 stycken) och inifrån (4 stycken). Två tredjedelar (tio av femton) av de projekt som initierats av ickemuslimska organisationer kom att placera sig i den här kategorin. Den minsta resultatkategori var kategori A, där det planerade

Fig 3. Resultat

A – Projekt som inte lämnar spår

B – Projekt som genomförts som planerats varefter verksamheten upphört

C – Projekt där erfarenheterna lever vidare

D – Projekt där verksamheten lever vidare

projektet runnit ut i sanden. Här finns ett projekt som initierats av en ickemuslimsk organisation (20) och ett som initierats av en muslimsk förening (26). Båda projekten utmärks av att inte ha involverat målgruppen i problemformulering eller planering och de lyckades heller inte intressera målgruppen för projektverksamheten i någon nämnvärd utsträckning, vilket ledde till att projektarbetet rann ut i sanden. De projekt som placerats i de mer framgångsrika resultatkategorierna C och D, där erfarenheterna av projektverksamheten vidareutvecklats i andra projekt eller där verksamheten drivits vidare genom att ha integrerats i den bidragssökande organisationens ordinarie arbete eller genom att ha övertagits av en annan huvudman, utmärks tvärtom av att ha involverat målgruppen på ett tidigt stadium, i projektarbetets problemformulering, planering eller genomförande. I kategori C återfinns sex projekt (12, 13, 15, 18, 21, 24) varav ett initierats utifrån (12), tre inifrån (15, 18, 24) och två (13, 21) genom en samverkan mellan ickemuslimska och muslimska organisationer. Resultatkategori D bärs upp av åtta projekt (2, 7, 9, 10, 16, 23, 25, 29). Av dessa hade tre initierats utifrån (7, 9, 10), ett av en muslimsk förening (25) och fyra projekt (2, 16, 23, 29) formulerats och bedrivits genom en samverkan av muslimska och ickemuslimska organisationer.

Innan vi går vidare för att lära av misstagen samt diskutera vad som utmärker de projekt som bäst lyckats med den verksamhet man sökt och beviljats bidrag för, vill jag betona att arbetet med de projekt som placerats i kategori B, där verksamheten upphört sedan det planerade projektet avslutats, inte nödvändigtvis varit bortkastat. Ett antal av dessa projekt avsåg inte att fortsätta verksamheten sedan det specifika arbete de ansökt om bidrag för hade avslutats. Det gäller exempelvis projekten 19 och 28, *Möte under en mörk himmel* och *Allahs barn i folkhemmet*, som var två dokumentärfilmsprojekt ledda av teamet Bo Harringer och Renzo Aneröd, som producerade två uppmärksammade filmer, *Under en blågul himmel* (2004) och *Islams barn i folkhemmet* (2006). Även i de fall när den verksamhet man sökt projektbidrag för inte fick den fortsättning man hade hoppats på, kan det arbete som en tid bedrevs ha betytt oerhört mycket för de som berördes av projektet. För att illustrera med ett konkret exempel som också innehåller en solskenshistoria, kan vi lyfta fram projekt 17, *Delta: uppsökande verksamhet för handikappade barn och ungdomar med invandrarbakgrund och idrottsintresse* som bedrevs av Föreningen idrott för handikappade i Malmö under åren 2000–2004.

Om ett försök att bryta mönster, eldsjälur och en solskenshistoria

Föreningen idrott för handikappade (FIFH) grundades 1956 och har etablerat sig som en av landets mer framgångsrika klubbar för idrottsintresserade med funktionshinder. De har landets första idrottshall för funktionshindrade och arrangerar årligen Malmö Open som är en av världens största internationella idrottstävlingar för personer med funktionsnedsättning. FIFH engagerar sig i flera lagsporter, inklusive kälkhockey – där FIFH *Sledge Hammers* räknas in bland världens bästa klubbtag – elhockey – där spelarna sitter i specielltillverkade elrullstolar med ett fastmonterat blad i fronten – goalboll – som är en bollsport för synskadade där spelarna bär ögonbindel, orienterar sig på banan med hjälp av fasttejpade linor och spelar med en gummiboll med inbyggda pinglor – sittande volleyboll, curling och rullstolsbasket.

Bild VII. Goalball, FIFH Mighty Ducks.

År 2001 hade FIFH ungefär 650 medlemmar varav 250 var under 25 år. En av klubbens elitidrottare, Dedjo Engmark, landslagsspelare i kälkhockey, född i Indien men uppväxt i Sverige, berättar att han reflekterade över att det nästan bara var etniska svenskar i klubben.³² Var fanns alla andra? År 2001 var drygt 22 procent av Malmöns invånare födda utomlands och ytterligare 13 procent hade minst en förälder som var född i ett annat land. Ändå hade bara var tionde medlem i FIFH invandrarbakgrund. Orsakerna kunde vara både interna och externa. Att FIFH inte haft en strategi för att bredda rekryteringen så att man nådde alla Malmöbor, oavsett etnisk bakgrund, antydde att man inte sett frågan, inte bedömt den som viktig eller att man varit dåliga på att nå ut med information. Det kunde också bero på att funktionshindrade invandrarungdomar och deras familjer inte kände till FIFH, inte såg medlemskap som något för dem eller inte förstod poängen med handikappidrott. Funktionshindrade in-

vandrarungdomar kunde sålunda befinna sig i ett dubbelt utanförskap som både invandrare och funktionshindrade. För att råda bot på situationen initierade FIFH i samverkan med Rosengårds medborgarkontor projektet *DELTA*, som under en treårsperiod skulle genomföra riktade insatser för att nå ut till funktionshindrade barn och ungdomar med invandrarbakgrund. I ansökan formulerar man två mål: att ge målgruppen möjlighet till en meningsfull, utvecklande och aktiv fritid och att främja klubbens sportsliga framgångar och sociala betydelse genom nyrekrytering. För att uppnå detta ville FIFH producera informationsmaterial – en broschyr, en affisch och en film – på de sex största invandrarpråken (arabiska, engelska, persiska, ryska, serbokroatiska och spanska), genomföra uppsökande verksamhet med besök i hem, på invandrarföreningar, i kyrkor och moskéer och arrangera prova på-dagar i FIFH:s idrottshall i ett projekt som skulle ledas av två anställda projektledare: Dedjo Engmark och Thomas Larsson. För detta beviljades man ett bidrag av Arvsfonden på 618 000 kronor.

I den redovisning FIFH sammanställde efter det första projektåret diskuterade projektledningen de svårigheter man stött på. För det första fanns det en uttalad projektrötthet i Rosengård. Stadsdelens invånare har sett många projekt passera revy och FIFH upplevde att det fanns vissa svårigheter att uppbåda engagemang för ytterligare ett vällovligt projekt som förts till Rosengård utifrån. Vidare hade framställningen av informationsbroschyren försenats, det hade visat sig problematiskt att hålla informationsmöten när inte alla i målgruppen behärskade svenska och man hade bara kunnat arrangera ett öppet hus där besökare kunnat prova på sporter som elhockey, rullstolsbasket, kälkhockey, goalboll och bordtennis. För de funktionshindrade barn och ungdomar som blivit intresserade tillstötte ytterligare ett problem: att ta sig till FIFH-hallen inne i staden. Vissa familjer hade inte råd med transport, andra ville inte släppa iväg barnen ensamma. Följden blev att det första året bara gett enstaka nya medlemmar. Men det fanns ljusa inslag: för att finna ingångar hade man genom medborgarkontoren försökt identifiera nyckelpersoner med stora kontaktnät som skulle kunna fungera som FIFH:s ”ambassadörer” bland familjer, nätverk, föreningar och religiösa samfund i Rosengård med omnejd. Mot slutet av det första projektåret hade man kunnat knyta till sig tjugo ambassadörer från sex stadsdelar, med tyngdpunkt i Rosengård och Hyllie.

Under det andra projektåret anordnades två utbildningsdagar för de tjugo ambassadörer FIFH knutit till sig. Samverkan med dessa

personer, som kunde vara integrationssamordnare i en stadsdelsförvaltning eller aktiva i någon invandrarförening, bidrog också till att FIFH:s styrelse och idrottsledare lärde sig mer om de miljöer man nu ville öppna sig för. Utbildningen gick sålunda i bägge riktningar, om än informellt. Genom ambassadörernas kontaktnät fick FIFH:s personal direktkontakt med ett fyrtiotal familjer med funktionshindrade barn och ungdomar. Under samma år etablerades också ett samarbete med ABF och med Islamic Center i Malmö. Information om FIFH:s verksamhet spreds via närradio, genom föreläsningar, genom barn- och ungdomshabiliteringar och genom en informationsfilm. Tillsammans med ambassadörerna arrangerades under året nära sextio informationsmöten med invandrarföreningar och religiösa samfund. Året bjöd också på motgångar. Den översatta informationsfoldern blev inte klar detta år heller och det var fortfarande svårt att lösa transportproblemen från hemmen i de berörda stadsdelarna till FIFH-hallen för de funktionshindrade barn och ungdomar som visat sig intresserade av verksamheten. I sin summering konstaterade FIFH att man underskattat den tid som krävdes för att etablera kontakt med de berörda familjerna och vinna deras tillit. Den här erfarenheten underströk ytterligare betydelsen av ”ambassadörer”: att gå igenom personer som redan hade förtroende i de miljöer man ville nå. Till den här kategorin kunde man nu föra de familjer vars barn och ungdomar engagerat sig i handikappidrott genom projektet. Inför det tredje projektåret ville man satsa ytterligare på den väg som visat sig mest framkomlig.

I sin slutredovisning efter det tredje projektårets utgång kunde Engmark konstatera att målsättningen med *DELTA* uppnått. I alla fall delvis. Även om FIFH:s medlemskår ännu inte avspeglade Malmös mångfald hade ett sextiototal handikappade barn och ungdomar med invandrarbakgrund blivit medlemmar och aktiverat sig som spelare eller ledare i något av FIFH:s klubbtag. Samtidigt hade FIFH:s medlemsbas ökat i alla led: fler kvinnor, fler invandrare och fler äldre var nu aktiva, vilket betydde att man den negativa trend som rådde vid projektets inledning vänts i motsatt riktning. Informationsbroschyren hade äntligen blivit klar och antalet språk hade utökats med somaliska. Tillsammans med ambassadörerna hade man besökt 500 familjer och arrangerat återkommande informationsdagar i invandrarstäta stadsdelar fyra gånger per månad. Därutöver hade man hållit informationsmöten med cirka 75 föreningar och samfund. Samarbetet med Islamic Center hade fördjupats och nya samarbetspartners tillkommit. Vid sidan av somaliska föreningen hade särskilt det

sportsliga samarbetet med MABI – den legendariska fotbollsklubb i Rosengård som Zlatan Ibrahimovic börjat sin karriär i – och Malmö Boxningsklubb i Rosengård – med senegalesen ”Dallas” som frontfigur – visat sig mycket lyckat.

I slutredovisningen summerade Engmark betydelsen av projekt *DELTA*: För flera av de enskilda barn och ungdomar som genom *DELTA* blivit aktiva handikappidrottare hade erfarenheterna varit mycket positiva – de hade fått större självförtroende, agerade mer självständigt i samhället och ett antal av dem hade också förbättrat sina studieresultat. För de berörda familjerna bidrog projektet till ökade omvärldskontakter, gemenskap med andra familjer i liknande situation och svar på en rad frågor, inklusive hur man får tillgång till hjälpmedel som färdtjänst. För FIFH var erfarenheterna av projektet nyttiga. När projektet initierades hade satsningen på uppsökande verksamhet bland invandrare stött på ett visst motstånd, både bland vissa medlemmar och i styrelsen. Med sextio aktiva idrottare med invandrarbakgrund hade FIFH på ett konkret sätt inlett en uppgörelse med främlingsfientlighet och fördomar. Även om alla problem var långt ifrån lösta hade medlemmar och styrelse fått nya och fördjupade kunskaper i frågor relaterade till migration, integration och mångfald, och FIFH beslöt anställa sex mångfaldskonsulenter, med uppdrag att sprida kunskap om mångfald utifrån funktionshinder, etnicitet, sexuell läggning, ålder, kön och klass.

Hur mycket av dessa vunna framgångar finns kvar idag, 2009, fem år efter att projekt *DELTA* avslutades? Den förhoppning som uttalas i den ursprungliga ansökan, att projektet skulle integreras i FIFH:s ordinarie verksamhet, hade enligt FIFH:s sportchef Thomas Jönsson runnit ut i sanden sedan projektledare Dedjo Engmark slutat: ”*DELTA* gav bra kontakter. Vi gjorde ett grundläggande arbete, som skulle behöva följas upp. Mycket hängde på Dedjo. När han slutade har det inte fungerat. Vi andra är ju blonda och blåögda och det ger ingen respekt i Rosengård. Vi rör oss inte där. Vi skulle behöva ett nytt *DELTA*-projekt för att dra igång det igen. Av mångfaldsprojektet blev det inte mycket kvar på invandrarsidan, om man säger”.³³ Den informationsfilm projektet producerade har inte översatts digitalt utan ligger kvar på VHS-format och används inte längre aktivt. Slutrapportens tal om att anställa mångfaldskonsulenter hade resulterat i att åtminstone tre personer fått viss vidareutbildning i mångfaldsfrågor och ett visst utrymme i tjänsten att besöka företag, föreningar och skolor och informera om handikappidrott.³⁴

En av dem är Fatmir Seremeti som kom till Sverige

från Kosovo 1992. När hans syn gradvis upphörde, tvingades Seremiti sluta med kampsport men kom genom Dedjo Engmark i kontakt med FIFH, började spela goalboll och blev ansvarig för information och rekrytering inom klubben. Enligt Seremiti är FIFH med på mångfaldsdagar, men bedriver inte länge någon uppsökande verksamhet i linje med *DELTA*-projektet, vilket han finner olyckligt. ”Det finns fortfarande en generell skepsis mot handikappidrott i samhället, inte minst bland vissa invandrargrupper där man har mindre kännedom om vad det är och vad det ska vara bra för. Vi hoppas ju att föreningar som vi tidigare samarbetat med, som Islamic Center, ska slussa handikappade hit. Det har hänt någon gång, men det finns ett glapp och vi missar nyinflyttade och de som inte är aktiva i de föreningar vi har kontakt med. Vi skulle absolut behöva ett projekt liknande *DELTA* igen”, säger han.³⁵

Dedjo Engmark å sin sida understryker att den problematik *DELTA* ville komma till rätta med i stort sett finns kvar, åtminstone på ett strukturellt plan. Många funktionshindrade med invandrarbakgrund i Malmös segregerade stadsdelar lever ännu i ett dubbelt utanförskap och den resurs för samhället varje handikappad potentiellt utgör förblir därför outnyttjad. ”Det ses inte som en självklarhet att funktionshindrade har kompetenser och kan bidra med något, som är värdefullt för andra och för samhället i stort. Problemet ligger i betraktarens öga. Är du handikappad och dessutom invandrare betraktas du som möjligen som någon som behöver hjälp, inte som en tillgång. Det är en stor miss. Vi vill arbeta. Vi vill göra rätt för oss. Vi är komptenta. Det är inte synd om oss. Vi är inga offer, vi är inga stackare. Vi vill bli sedda för vilka vi är och inte identifierade med det handikapp vi har”, säger han.³⁶ Omvänt återspeglas den relationellt producerade offerpositionen inte sällan i den funktionshindrades självuppfattning. ”Det är lätt att anamma offerrollen”, fortsätter Engmark. ”Att inte se sig själv som en tillgång, att identifiera sig med det hinder man har, det som särskiljer den handikappade från den ickehandikappade normen”, i en process som kan fördjupas om den funktionsnedsatte dessutom tillhör en redan stigmatiserad invandrargrupp, som den somaliska.³⁷ För Engmark är handikappidrotten och särskilt dess lagsporter ett utmärkt verktyg för att bryta detta mönster, men han betonar de problem som även efter *DELTA* kvarstår när det gäller att rekrytera funktionshindrade invandrare till FIFH. ”*DELTA* visar att det behövs extraresurser till sådana här satsningar”.³⁸

När projektmedlen tog slut och Engmarks anställning upphörde avstannade också den

uppsökande verksamheten, vilket understryker den betydelse enskilda eldsjälarna kan ha för att lansera och upprätthålla en resurskrävande verksamhet som bryter med tidigare invanda mönster. I detta fall gäller det inte bara klubben, utan också den specifika målgruppen. Engmarks erfarenhet från de kontakter han knöt med familjer från muslimska länder, som Somalia, var att man där utgick ifrån att det var (stor)familjens, inte samhällets, ansvar att sörja för den handikappade familjemedlemmens välfärd. Den grundläggande inställningen var att ”vi tar hand om varandra. Vi behöver ingen hjälp utifrån”. Utan att förminska grundinställningens positiva sidor, pekar Engmark på att det också kan medföra att man inte känner till de möjligheter som finns utanför familjen. Det gäller inte bara att man kanske inte känner till att det finns handikappidrotter som elhockey eller goalboll, utan även grundläggande möjligheter som rätt till assistans och färdtjänst. Även när man får veta att möjligheterna finns förblir de ofta abstrakta. Vart vänder man sig för att få tillstånd till färdtjänst? Var finns blanketter? Hur ska de fyllas i? Behövs det intyg och hur skaffar man dem? Vad är en färdtjänstutredare och hur träffar man en sådan? Man behöver knappast vara invandrare för att finna byråkratiska regler och myndighetskontakter tillräckligt ansträngande för att känna att det är lättare att låta bli. Här hade *DELTA*-projektets ambassadörer en viktig roll genom att underlätta processen och ge handikappade tillgång till de möjligheter och rättigheter som står till buds. Engmark beklagar att projekt som *DELTA* ”över huvud taget ska behövas. På sikt bör vi sträva efter ett samhälle där mångfald ses som en tillgång och inte en belastning”. *DELTA* ”satte igång något som annars inte skulle ha skett” och liksom Jönsson och Seremiti menar Engmark att klubben borde överväga att dra igång ett liknande projekt igen.

Finns det då inga kvarvarande spår av *DELTA*-projektet? Jo, det gör det. Även om FIFH inte idag har en särskild satsning på uppsökande verksamhet i Rosengård och andra invandratäta förorter och de strukturella problem Engmark identifierade kvarstår, var *DELTA* knappast förgäves. Projektet bidrog till att förändra enskilda människors liv, vilket i sin tur hade en vidare inverkan på klubben, handikappidrotten och i lokalsamhället. Låt mig illustrera med ett exempel. Christian Seidal är 18 år och landslagsmeriterad stjärna i FIFH:s rullstolsbasketlag. Han är född i Sverige, i en familj där modern Anne är från Tyskland och fadern Charles från Ghana och han växte upp i Fosie, ”lilla Rosengård”, i Malmö. Som många andra barn var Christian sportintresserad och spelade både fotboll och basket. I nio–tioårsåldern blev han rullstolsbunden sedan musklerna i ben och rygg kraftigt försvagats

som följd av ett medfött ryggmärgsbråck. Enligt Anne blev Christian därefter kraftigt utsatt i skolan. Han blev mobbad och slagen och ville varken gå till skolan eller ut på fritiden. Christian hamnade i en djup depression som påverkade hela familjen. Något år senare kom Anne i kontakt med en av DELTA-projektets ambassadörer som tipsade henne om FIFH och rullstolsbasket. ”Det förändrade den här pojken totalt”, säger hon.³⁹ Redan som fjortonåring plockades Christian upp i A-laget – samma år som FIFH Malmö tog hem guld – och han rekryterades snart till landslagets U23-lag. I VM 2008 i Turkiet plockade Sverige hem bronset; en bedrift som

Bild VIII. U23-landslaget i rullstolsbasket. Christian Seidal är den unge mannen till vänster som höjer basketbollen i luften.

upprepades 2009 under VM i Paris. Basketframgångarna förändrade allt. Christian fick vänner, sammanhang och status. Han är nu en välkänd och respekterad profil i Fosie och hans gamla mobbare kommer ofta fram och vill visa att de känner honom. Med starkt självförtroende återkom livsglädjen och Christian fick kraft att inte besegras av sitt handikapp. Han reser själv med kollektivtransport, han sommarjobbar och har blivit en världsvan resenär som uppvaktas av proffsrekryterare från ligorna i Italien och USA. Idag studerar han på hotell- och restauranglinjen i Kristianstad och drömmer om att starta en egen resebyrå.⁴⁰

På flera plan har Christian blivit ett föredöme. Anne framhåller att Fosie som många andra invandratäta förorter plågas av hög arbetslöshet, gängbildning, narkotika och kriminalitet. ”Många ungdomar tittar på Christian och tänker: kan han göra det, kan jag göra det! Man måste inte kasta in handduken bara för att man är invandrare, kommer från Rosengård eller är funktionshindrad. Allt är möjligt”, säger hon.⁴¹ Om Christian blivit en lokal kändis, har han också nått en viss stjärnstatus bland yngre funktionshindrade. ”De ser upp till mig. Frågar om råd. Och jag svarar: du kan bli vad du vill. Du kan göra vad än du vill göra – bara du satsar på det”.⁴²

När Anne reflekterar över *DELTA* och den riktade satsning projektet gjorde för att nå ut till invandrarfamiljer med funktionshindrade barn och ungdomar understryker hon vikten av personliga relationer och exemplets makt. ”Vi är alla en slags ambassadörer idag. Det fungerar inte att bara trycka ett papper i händerna på folk. Man måste lära känna varandra, tala till varandra. Många kommer från kulturer och samhällen där familjen är den sociala organisation som ger alla trygghet. Det kan fortfarande vara lite skamligt att ha en handikappad i familjen. Man vill kanske inte skylta med det och inte utsätta honom eller henne för oförstående andra. Men genom vårt exempel visar vi att det finns gemenskap också utanför familjen, en värld att göra till sin”, säger hon.⁴³ Enligt Anne har mycket hänt under de åtta år Christian spelat med FIFH. ”Man reagerade om någon talade ett annat språk än svenska och det fanns få som inte var vita ... Nu talas många språk i sporthallen. Klubben har blivit mer mångkulturell. Men än finns en bit till att gå”.⁴⁴

Projekt där erfarenheterna lever vidare

En presentation av de projekt som placerats i resultatkategori C – där erfarenheterna lever vidare ger konkretion till den påföljande diskussionen om under vilka betingelser Arvsfondens bidrag lämnar tydliga spår. Resultatkategori C är den bredaste av de resultatkategorierna som Arvsfonden ställt upp. Den skiljer sig från resultatkategori B genom att den erfarenhet projektarbetet genererat inte bara lever vidare genom de projektaktivas livserfarenheter, utan också inspirerat till eller producerat en fortsättning genom att arbetet utmynnat i en handlingsplan eller en verksamhet som övertagits av en annan organisation eller som fått en fortsättning på annan ort, som i Libanon eller Iran. I denna resultatkategori placerades sex av de trettio projekt Arvsfonden beviljade bidrag för under undersökningsperioden: projekt 12, 13, 15, 18, 21 och 24.

Projekt 12, *Från Alfons till Dostojevskij – Barnkonventionen genom berättelser*, initierades av stiftelsen Abrahams barn sedan man framgångsrikt arbetat med läsprojektet ”Listiga Råven” med en mellanstadieklass i Rinkeby. I Listiga Råven, som belönades med Barnboksakademins eldsjälpris, väcktes barnens läslust genom att de under fem år läste skönlitteratur och fackböcker istället för läsläror. När barnen upptäckte böckernas spännande värld och texternas förmåga att roa, utmana och trösta, kunde projektet anknyta till barnkonventionen, diskutera

existentiella frågor och jämföra olika kulturella traditioner. I *Från Alfons till Dostojevskij* som Abrahams barn arbetade med under åren 1998–1999 och som fick bidrag med 998 000 kronor, stod barnkonventionen ännu mer i fokus. Liksom i Listiga Rävén fokuserade man på en mellanstadieklass i årskurs fyra, som den anställda personalen, ledd av bibliotekarie Lisbeth Lindvall och Fanny Rosenblad, kontinuerligt besökte, medan en annan klass fungerade som referensgrupp.

Projektet utgick ifrån den pedagogiska språkutvecklingsmetoden *identifikation ger empati (IE)* som utvecklats utifrån religionspsykologen Hjalmar Sundéns rollteori och Ulla Holms syn på empati som förmågan att placera sig i en annan persons inre verklighet utan att bli hotad av vad den andre upplever. Överfört på litteraturens område tar läsaren rollen av någon gestalt i texten och upptar därmed också textens andra signifikanta roller. Med detta inleds en dialog mellan läsarens jag och den utvalda personen i texten, som hjälper läsaren att fortsätta berättelsen i sitt inre och därigenom utveckla sina egna tankar och känslor. Metoden utgår alltså från att läsaren skapar berättelsen utifrån sina egna erfarenheter. Pedagogen lägger sig inte i de känslor, tankar och handlingar som eleven tillskriver den person i texten som han eller hon har valt att identifiera sig med, utan har istället till uppgift att bistå eleven att finna precisa uttryck för de tankar och känslor han eller hon vill uttrycka. Med viljan att uttrycka sig växer och utvecklas elevens ordförråd och språkglädje.

När IE-pedagogiken applicerades på projektet för att försöka finna vägar att konkretisera och diskutera FN:s barnkonvention, började man med Gunilla Bergströms Alfonsböcker som alla innehåller olika grundläggande etiska ställningstaganden. I mellanstadieklassen läste barnen böckerna själva och fortsatte därefter berättelserna genom att skriva, måla och dramatisera. Därefter gick barnen vidare till andra litterära upplevelser som fick dem att ställa

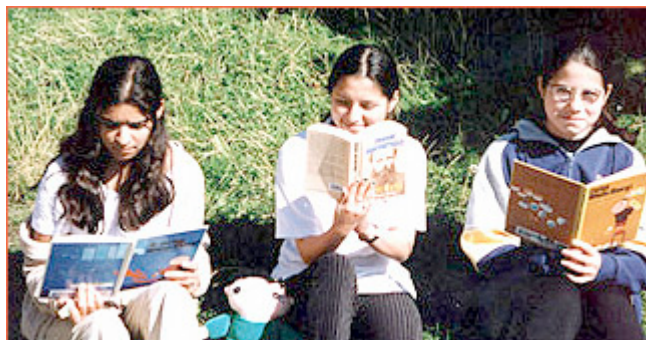

Bild IX. Från Alfons till Dostojevskij.

frågor och formulera svar. Projektet arbetade också med besök i förskolor och genom att ta emot

förskolegrupper på Rinkeby stadsbibliotek som var projektets fysiska bas. När man arbetade med yngre barn läste man högt ur Alfonsböckerna eller arbetade med två leksaksdjur som man använde för att skapa interaktiva berättelser tillsammans med barngruppen. Utöver arbetet med pilotklassen och förskolebarnen besökte projektet en klass i årskurs 8, en i årskurs 3, tre i åk 1, 2 i sexårsverksamheten samt klasserna 1–2 och 2–5 i särskolan. Arbetet presenterades också på föreläsningar och seminarier för pedagoger, skolpersonal, bibliotekarier och föräldrar, som sammantaget lockade drygt femhundra personer under projektperioden. Verksamheten gav påtagligt goda resultat. De elever som ingick i pilotklassen utvecklade en märkbart positiv inställning till bildning, vilket skulle visa sig bestående: idag har samtliga elever i pilotklassen fullföljt gymnasieutbildningen och 65 procent har gått vidare till högre utbildning vid universitet och högskolor. Värdet av resultaten stärks om man beaktar att flera av barnen hade föräldrar som var analfabeter eller funktionella analfabeter, vilket har inneburit att de hade svårare än andra föräldrar att stimulera barnens läslust.

Med hänvisning till de resultaten, understryker Lindvall att det är ”samhällsekonomiskt lönsamt att uppmuntra barns egna viljor till kunskap och bildning”.⁴⁵ Då stadsdelens politiker uppmärksammade de positiva resultat projektet genererat i form av barnens förbättrade studieresultat och positiva språkutveckling föreslog Lindvall att de kunde föra vidare erfarenheterna genom att etablera bemannade skolbibliotek i alla Rinkebyskolor, också på låg- och mellanstadiet.⁴⁶ För detta sökte och beviljade stadsdelsnämnden bidrag från Storstadssatsningen för åren 1999–2003 och uppdrog åt Lindvall leda arbetet. Då respektive skollledning kunde konstatera att bemannade skolbibliotek hade en positiv inverkan på elevernas studieresultat beslöt man integrera kostnaden för biblioteken i den ordinarie budgeten. Idag har, med ett undantag, varje skola i Rinkeby ett fungerande och bemannat skolbibliotek.

Under arbetet med projektet producerades en pedagogisk bok med samma titel, *Från Alfons till Dostojevskij*, som publicerades genom ett samarbete med Rädda Barnen 1999, efter projektets avslutande, och som fortfarande används.⁴⁷ Genom Fanny Rosenblad som sammanställt materialet till boken inleddes därefter ett samarbete med pedagoger i Mar Elias flyktingläger i Beirut och man tog initiativ till syskonprojekt på orter i Libanon, Jordanien och Israel. Erfarenheterna av projektet kom därmed att leva vidare, både i det arbete som fortsätter i regi av Sigtunastiftelsen som övertog huvudmannaskapet

för Abrahams barn när stiftelsens huvudort flyttades från Rinkeby 2005, och genom de skolbibliotek som etablerades i Rinkebyskolorna. Även den metodik som utvecklades under projektet har kommit till användning i religionsdialogprojekt som Abrahams barns Julkrubba i Rinkeby, där skolelever och förskolebarn bjuds in för att tillsammans med sina lärare lyssna till berättelsen om Jesu födelse så som den beskrivs i Bibeln och Koranen.⁴⁸ Elisabeth Mattizon Armgard, programsekreterare för Abrahams barn på Sigtunastiftelsen, konstaterar: ”Även om projektet som sådant upphörde 1999 lever arbetet vidare genom att vi fortsätter att använda oss av boken *Från Alfons till Dostojevskij* och den metodik vi utarbetat för att öka kunskapen om barnkonventionen genom berättelser och därmed förhoppningsvis bidra till att den omsätts i praktiken. I år har naturligtvis detta arbete fått en särskild aktualitet genom tjugoförstaårsjubileet”.⁴⁹

Projekt 13, *Utbildning och stöd i föräldraskapet*, bedrevs under två år av familjesociolog Alireza Moula i samverkan med Barnens rätt i samhället (BRIS) och iranska närradioprogram i Göteborg, Malmö och Stockholm, och fick projektbidrag på 615 000 kronor. Moula utgick ifrån observationen att invandrarfamiljer från Iran upplevde familjerelationsproblem som kunde bli värre av livet som invandrare i Sverige. Genom att utveckla en dialogbaserad familjeterapi inspirerad av den amerikanske socialkonstruktivisterna Harold A Goolishians pedagogiska program ville Moula finna sätt att stödja iranska föräldrar och barn i deras relationer med varandra, ge barn och föräldrar redskap att hantera generationskonflikter, samt ge familjemedlemmar stöd vid skilsmässor, äktenskapliga kriser och andra former av familjerelationsproblem. Det praktiska tillvägagångssättet utgick ifrån de persiskspråkiga närradioprogram som fokuserade på familjerelationsproblem som Moula sände från tre stationer i Göteborg, Malmö och Stockholm och där lyssnarna kunde ringa in och diskutera de problem de upplevde sig ha. Lyssnare kunde också kontakta Moula via en särskild telefonrådgivningslinje för personliga konsultationer. Programmen blev snabbt mycket populära och beräknades ha i genomsnitt 13 000 lyssnare vid varje sändning. Under den tvååriga projekttiden tog Moula emot 525 telefonsamtal av varierande samtalslängd till rådgivningslinjen, med en total samtalstid om lite drygt 375 timmar. Av de dokumenterade fall redovisningen inkluderar framgång att flera familjer fann att radioprogrammen och stödtelefonsamtalen gav dem verktyg att hantera sina relationsproblem och konflikter på ett konstruktivt sätt. Framgångarna bidrog till att spänningar uppstod mellan Moula och BRIS. Gensvaret var så stort att Moula tvingades lägga ner mer tid på sina närradiosändningar

och telefonrådgivningen än vad som ursprungligen hade planerats, varför de handböcker han ursprungligen planerat publicera i samverkan med BRIS inte blev producerade under projekttiden. För BRIS blev det också ett problem att Moula arbetade alltför självständigt i förhållande till BRIS referensgrupp och till deras övriga stödtelefoner. Den övervägande delen samtal till Moula kom från föräldrar. Av de 525 samtalen kom 369 samtal från kvinnor, 133 från män och 23 från barn, vilket BRIS, men inte Moula, fann problematiskt. BRIS huvudsakliga fokus ligger på barnens rättigheter och de hade gått in i projektet i syfte att lyfta fram barnens röster och finna vägar att sprida information om FN:s barnkonvention. Moula föredrog ett helhetsperspektiv på familjen, gick i dialog med föräldrar och engagerade sig i de familjerelationsproblem som programmets lyssnare fann behov av att ventilera. Sammantaget ledde detta till att BRIS valde att inte införliva verksamheten som ett inslag i sin ordinarie verksamhet, vilket man initialt hade planerat för, trots att BRIS konstaterade att program och stödtelefon fyllde ett uppenbart behov och bedömde Moulas insatser som utmärkta. Detta bekräftades också i den utredning av som gjordes av Masoud Kamali, som fann att ”projektet är mycket effektivt och värt att följa upp och sprida”.⁵⁰

Projektet producerade empiri för en avhandling i familjesociologi, *Population-based empowerment practice in immigrant communities: A socio-medical study of Iranian families in Sweden*, som Moula lade fram vid Hälsouniversitetet i Linköping 2005.⁵¹ Den metodik Moula utvecklade under projektet och som diskuterades vidare i hans avhandling spreds därefter till Iran sedan Moula med stöd från UNICEF inlett ett samarbete med Sällskapet för

Bild X. Seday-e-yara, Teheran. (Att ta tillvara barns rättigheter kräver allas inblandning).

beskydd av barnens rättigheter (The Society for Protecting the Rights of the Child, SPRC), som har sitt huvudkontor i Teheran. Genom detta samarbete kom landets första telefonjour för familjerelationsproblem, *Seday-e-Yara*, att etableras. Verksamheten slog väl ut och idag finns stödtelefonen i samtliga trettio regioner i Iran. Samfundet inrättade också en *socialambulans* som rycker ut vid akuta familjekriser. ”Socialambulansen” är en minibuss, där finns en utbildad psykolog och en socionom, skolad i den form av samtalsterapi Moula utvecklats, och som familjemedlemmar kan kalla på istället för att ringa polisen då en konflikt inom familjen hotar att anta våldsamma uttrycksformer.

Projekt 15, *Tellus: mötesplats för unga troende*, var ett mindre projekt initierat av Islamic Center i Malmö i samarbete med Svenska kyrkans församling i Hyllie och Sveriges kyrkliga studieförbund som vid projektstarten i januari 2002 bytte namn till Sensus studieförbund. Projektet utgick ifrån observationen att ickemuslimska ungdomar kunde ha bristande kunskaper om islam och muslimska traditioner och omvänt att muslimska ungdomar kunde ha bristande kunskaper om judiska och kristna föreställningar och praktiker, samt från antagandet att troende ungdomar hade gynnsamma förutsättningar att genom dialog utveckla en förståelse för andra troende ungdomar över religionsgränser. För detta fick projektet bidrag från Arvsfonden med 160 000 kronor. Projektet leddes av anställd personal som utbildade muslimska, kristna och judiska Malmöungdomar i dialogmetoden MOD, Mångfald och Dialog. Därefter träffades ungdomarna regelbundet under ett års tid för tematiska samtal, utflykter, biobesök med efterföljande diskussion, studiebesök och studieresor. Projektet upplevdes positivt av de involverade ungdomarna, som efter avslutning tog initiativ till en fortsättning genom att etablera föreningen TalaNu som förde verksamheten vidare.

Arbetet kom att få en bestående inverkan, både på Islamic Center, kyrkan och Sensus. Erfarenheterna från projektet breddade Islamic Centers kontaktytor och flera ungdomar som varit involverade i Tellus kom att fortsätta dialogarbetet, bland annat i arbetet med utbildning av multireligiösa guider i projekt 16, *Gud har 99 namn*. Svenska kyrkan i Lunds stift inrättade två nya treåriga projektanställningar för att utveckla kyrkans arbete med religionsdialog, vilka innehades av två deltagare i Tellus: Martin Nihlgård och Dan Fredriksson. Nihlgårds fortsatta engagemang i mångfaldsfrågor och religionsdialog reflekteras bland annat i hans insatser för projekt 16 och 23. Därefter blev Nihlgård rektor vid det muslimska studieförbundet Ibn Rushd, som uppstått genom ett samarbete med

Sensus, och mot en bakgrund av erfarenheterna av detta och andra projekt (16, 23 och 24) som Arvsfonden gett bidrag för. Även om Tellus upphörde efter projekttidens slut, kom således erfarenheterna från projektet och de metoder som där utvecklades att leva vidare i andra verksamheter relaterade till religionsdialog och mångfaldsfrågor.

Projekt 18, *Motbild av hotbild*, initierades av en ideell förening och ett kunskapsföretag, Ideum, med anknytning till Islamic Center i Malmö. Projektet formulerades mot en bakgrund av de islamofobiska stämningar som växt fram i västvärlden och som förvärrades efter den 11 september. Även muslimer i Sverige fick stå till svars för vad små våldsorienterade grupper gjort på andra kontinenter. Kvinnor i slöja trakasserades, moskéer blev hotade, muslimer misshandlades och spänningar mellan muslimska och ickemuslimska skolungdomar blev vardag. I en förstudie hade initiativtagarna granskat den islambild som förmedlades i skolorna, genom att läsa befintliga läromedel och diskutera saken med en referensgrupp lärare och kommit fram till att den kunskap om islam och muslimer som producerades och reproducerades i utbildningen som regel var tämligen bristfällig. För att motverka detta företog sig projektet att producera läromedel till skolorna som förmedlade en bild om islam och muslimer som även muslimer kunde känna igen sig i och som på ett lättillgängligt sätt förmedlade islamkunskaper som också muslimer skulle uppfatta som korrekta. För detta erhöll de ett tvåårigt projektbidrag om 820 000 kronor. För medlen producerades en lärobok, *Muslimer.nu – islam och muslimer bortom nyhetsrubrikerna* och en webbplats www.muslimer.nu som skulle användas som resurser i undervisningen och som en researchplats för skolungdomar. Läroboken faktagranskades av islamologerna Jan Hjärpe, dåvarande professor vid Lund, och Jonas Otterbäck vid Malmö högskola. Med ett förord av Jan Hjärpe förmedlar boken grundläggande islamkunskaper för elever vid grundskola och gymnasium, med tematik som trosartiklar, trospejare,

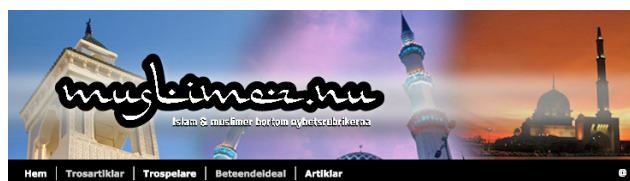

Bild XI. Muslimer.nu.

gudsuppfattning och hur man läser och tolkar Koranen. Texten nyanserar många stereotypa föreställningar, argumenterar för islams förenlighet

med grundläggande ”svenska” värderingar och svenskt samhällsliv och argumenterar sakligt för att hedersvåld, tvångsäktenskap och kvinnlig könsstympning är oförenlig med den tolkning av islam som presenteras. Här ventileras också teman som ”islam i förorten”, muslimer i vardagen, släkt och familj, kropp och hälsa och ekonomi och arbete.

Muslimer.nu delades ut till 2 000 gymnasielärare och man bjöd in till välbesökta seminarier med religionslärare från skolor i Malmö, Göteborg och Stockholm. Webbplatsen besöktes 3 000 gånger under projektarbetets gång. Responsen från lärarna var övervägande positiv. Läroboken fick genomgående goda recensioner av lärarna som bedömde att den fyllde en viktig funktion i undervisningen, inte minst eftersom den författats av muslimer själva och därmed gav en bra bild av hur man som praktiserande muslim kan uppfatta den egna religionen. Men det fanns avvikande röster: en lärare fann boken ”propagandistisk” och en annan fann att den ”inte var objektiv”. Både läroboken och webbplatsen användes fortfarande när den här rapporten skrevs.

Projekt 21, Den dubbla utsattheten: att nå invandrarfamiljer med funktionshindrade barn genom trossamfunden, initierades av Sveriges kristna råd i samarbete med Sveriges Muslimska Råd, Stockholms katolska stift, Syrisk-ortodoxa kyrkan, Specialpedagogiska institutet och Handikappförbundets samarbetsorgan. Bakom projektet låg ett mångårigt arbete av pedagogerna Denho Özmen och Gull Källstigen med anknytning till Specialpedagogiska institutet som visat på svårigheten att nå fram med rätt stöd till familjer med utländsk bakgrund och funktionshindrade medlemmar. Genom kontakter med invandrarfamiljer visste man att många familjer hyste förtroende för sina församlingsledare, imamen eller prästen, varför man ville pröva idén att nå familjer med funktionshindrade medlemmar genom trossamfunden. I en förstudie intervjuade man representanter för islamiska, katolska och ortodoxa församlingar samt personal vid särskolor och Riksgymnasiet i Skärholmen. Förstudien visade att trossamfundens ledare kände till att det fanns familjer med funktionshindrade medlemmar i deras församlingar. Det stod klart att många föräldrar hade kontinuerlig kontakt med respektive församlingar, men också att funktionshindrade barn var ett tabubelagt område som kunde vara omgärdat av skuld och skam, samt att kunskaper om funktionshinder kunde vara eftersatta inom samfundsledningarna. Samtidigt hade specialpedagoger och habiliteringspersonal inte nödvändigtvis god kunskap om katolska, ortodoxa och islamiska traditionsgemenskaper och kontakterna

mellan samfunden, särskolor och habiliteringar tycktes eftersatta. För att bygga upp handikappråd inom samfunden, bedriva kompetenshöjande utbildning av församlingsledare, särskolepedagoger och habiliteringspersonal och försöka nå invandrarfamiljer med funktionshindrade medlemmar genom uppsökande verksamhet fick projektet 3 630 000 kronor för en fyraårsperiod.

Projektet drevs av två heltidsanställda samt två personer från Sveriges Muslimska Råd och katolska kyrkan som kunde delta på arbetstid. Försöken att samorganisera trossamfundens handikapparbete stötte på hinder, inte minst på grund av samarbetssvårigheter mellan de muslimska och syriskortodoxa ledningarna, vilket medförde att projektet istället inriktade sig på att bygga nätverk inom respektive trossamfund och mellan deras lokala medlemsförsamlingar och specialskolor och habiliteringar. Inom det katolska stiftet skapades ett informellt handikappnätverk, som ordnade seminarier och fortbildning av präster. Verksamheten ledde till att stiftsbiskop Anders Arborelius engagerade sig tydligare i frågan och att intresse väcktes bland andra katolska församlingar, ibland annat Göteborg och Paris, där liknande verksamheter etablerades. Bland de syriskortodoxa församlingarna ordnades fortbildningsdagar och ett nätverk av präster och fortbildningspersonal. Här lanserades också ett nytt projekt (30), Kultur inom dubbel utsatthet som introducerade kulturskapande verktyg för funktionshindrade med syriskortodox invandrarbakgrund och etablerade lokala nätverk i Botkyrka. De muslimska församlingarna arrangerade en kompetensutvecklingskurs för imamer, församlingsaktiva och särskolepersonal som träffades under tjugo skilda fortbildningsdagar. I Södermalmsmoskén lossnade det ordentligt, sedan en enskild muslimsk kvinna, Mimount Tebibel, engagerade sig i de samtalskvällar om islam och handikappfrågor som arrangerades. Hon upplyste moskéledningen om att hon som döv hade känt sig utestängd och oförstådd vid sina tidigare besök i moskén. Hon startade en dövgrupp för praktiserande muslimer och tog initiativ till utbildning i teckenspråk för församlingsledare och medlemmar. Ur detta arbete växte det fram en muslimsk förening för föräldrar med funktionshindrade barn, varefter arbetet med familjer som levde i dubbel utsatthet blev en del av församlingens ordinarie verksamhet. När projekttiden var över hade fortbildningsmålet uppnåtts. Även om verksamheten upphörde när medlemmen var förbrukade levde erfarenheterna vidare genom de nätverk som etablerades inom respektive trossamfund, det kulturprojekt som lanserades bland

syrianer i Botkyrka och den förening för muslimska familjer med funktionshindrade medlemmar som växte fram i Södermalmsmoskén. Erfarenheterna från projektet förmedlades också vidare genom det material som projektverksamheten producerade, inte minst i antologin *Dubbel utsatthet* som redigerades av Margareta Murray-Nyman och publicerades av Sveriges kristna råd i samarbete med Sveriges Muslimska Råd, Specialpedagogiska institutet och Handikappförbunden 2005.⁵²

Projekt 24, *Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten*, initierades av Sveriges Unga Muslimer. I likhet med flera andra projekt initierade av islamiska organisationer var projektet kortvarigt, hade en begränsad budget och vilade främst på ideella insatser även om en projektledare kunde avlönas på deltid. Projektet ville göra något åt den tilltagande islamofobi som bredd ut sig efter 11 september. Projektledare Abdelkader Habib utgick från att islamofobi bottnar i okunskap, varför han antog att utbildning och kunskapspridning var ett sätt att lösa problemet. Habib uppger att han blivit inspirerad av den folkbildningsverksamhet som bedrivits för att motverka antisemitism och som bland annat involverat skolkampanjer där överlevare från Förintelsen mött skolungdomar.⁵³ Projektet hade två faser: i den första skulle man utbilda 30 certifierade informatörer i teman som islams grunder, att leva som muslim i Sverige, rasismens och islamofobins idéhistoria, konflikthantering, pedagogik och dokumentation. I den andra fasen skulle de diplomerade informatörerna besöka skolor i storstadsregionerna Göteborg, Malmö och Stockholm för att motverka fördomar och konflikter, engagera sig i dialog och sprida kunskap om islam. Projektet ville också utveckla nya kommunikativa strategier, exempelvis genom Internet. Att finna 30 lämpliga kandidater för informatörsutbildningen var förhållandevis enkelt, eftersom intresset var stort. Däremot hade projektledningen helt underskattat den tid det skulle ta att planera och genomföra utbildningen, liksom de kostnader det skulle kräva: föreläsare skulle arvoderas, kursmaterial skulle produceras, kursgårdar skulle bokas, logi skulle ordnas, resor skulle betalas eller ordnas på annat sätt. Efter ett år hade projektet genomfört den planerade utbildningen med fem tematiskt upplagda helginternat, varvat med självstudier under mellantiden, och de trettio informatörerna kunde certifieras. Därefter var bidraget slut och Arvsfonden lät meddela att projektet inte kunde räkna med mer bidrag eftersom de inte utfört allt de sökt bidrag för. Därmed rann skolinformationskampanjen ut i sanden och utvecklingen av de nya kommunikativa

strategierna stannade vid att skapa en ny webbplats (www.islamofobi.se) som ännu hösten 2009 var ”under konstruktion”.

Men erfarenheterna av projektarbetet levde vidare. Abdelkader Habib var fortsatt övertygad om vikten av kunskap och upplysning för människa och samhälle, men insåg att han själv behövde lära sig hur man bedrev en fungerande bildningsverksamhet. Habib kom under arbetet med utbildningen av informatörer att nära en dröm han haft redan tidigare: att starta en muslimsk folkhögskola. Han insåg att detta krävde kompetenta samarbetspartner med god erfarenhet av att driva folkhögskoleverksamhet och fann en sådan i Sjöviks kristna folkhögskola som drivs av det svenska baptistsamfundet. Idag är Abdelkader Habib rektor för landets första muslimska folkhögskola, i Kista, i nordvästra Stockholm, som etablerades genom ett samarbete med Sjövik 2007. Folkbildningsverksamheten vilar på ”demokratiska och islamiska principer” om alla människors lika värde, mänskliga rättigheter, tanken på att konflikter kan lösas på demokratisk väg, att rättvis fred är möjlig att uppnå och att utveckling kan uppnås genom demokrati, jämställdhet, delaktighet och samhörighet. Sedan 2007 har folkhögskolan, som är öppen för både muslimer och ickemuslimer, erbjudit kurser för allmän gymnasiekompetens och förberedande gymnasiekompetens, samt IT-inriktade kurser om Internet som demokratiskt medborgarverktyg. Enligt planerna ska Kista formellt bli en självständig folkhögskola 2010. Erfarenheterna levde också vidare genom de informatörer som utbildades. Bland dem återfinns Yasin Ahmed som tog initiativ till det första muslimska studieförbundet Ibn Rushd, som förverkligades genom ett samarbete med Sensus. Ahmed inspirerades också av den metodik som utvecklades inom islamofobiprojektet – utbildning av certifierade informatörer – en erfarenhet han tog vidare in i utbildningen av muslimska fredsagenter (se projekt 29).

Bild XII: Abdelkader Habib

Bild XIII: Yasin Ahmed

Projekt där verksamheten lever vidare

De projekt som placerats i den här kategorin skiljer sig från de som klassificerades i kategori C som diskuteras ovan, genom att inte bara erfarenheterna utan också verksamheten kom att leva vidare. I denna kategori finns åtta projekt (2, 7, 9, 10, 16, 23, 25, 29) som här kommer att presenteras kortfattat.

Projekten 2, 7 och 9 sammanhänger genom att de initierades för att komma till rätta med samma problem och att den verksamhet de bedrev kom att övertas av Malmö stad, med stöd av Region Skåne. Projekt 2, *Jasmine – Förebyggande verksamhet för muslimska kvinnor och barn*, skiljer sig från de två övriga genom att initiativet kom från den internationella muslimska kvinnoföreningen som tog kontakt med barnomsorgen i Rosengård (Östra socialförvaltningen) och blev projektets huvudman. Det inspirerade till de likartade projekten 7, *Gardenia – öppen verksamhet för muslimska kvinnor och barn*, och 9, *Lokalt utvecklingsarbete i stadsdelen Herrgården för muslimska kvinnor och barn* som direkt startades av Rosengårds stadsdelsförvaltning. Samtliga tre projekt lanserades 1996 och hade samma problembakgrund. Stadsdelsförvaltningarna konstaterade att Rosengård var ett segregerat och socialt eftersatt bostadsområde präglat av stor omflyttning där nio av tio invånare hade invandrarbakgrund. I Herrgården var 87 procent av männen och 86 procent av kvinnorna arbetslösa och bidragsberoendet uppgick till 91 procent. 60 procent av stadsdelens barn var uteslutna från barnomsorgsplatser, eftersom bara barn med yrkesverksamma eller studerande föräldrar bereddes plats innan sexårsverksamheten. Bland Rosengårdsskolans 900 elever talades 37 språk, och många klasser hade inte en enda elev med svenska som modersmål. I början av 1996 rådde krisstämning bland personalen i sexårsverksamheten och i skolan. De flesta barn kunde inte svenska när skolan började, de

var inte bekanta med förskolans eller skolans regler och normsystem och det var svårt att nå fram till föräldrarna för att finna en lösning på problemen. Många föräldrar hade små eller inga kunskaper i svenska, och särskilt muslimska småbarnsmödrar var isolerade med små möjligheter att lära sig mer om det omgivande svenska samhället eller fullfölja studier i svenska. Ur detta föddes tanken på en förberedande verksamhet med öppna förskolor för att bryta kvinnors och barns isolering, ge kvinnorna språkkunskaper, inblick i svensk barnuppfostran och skolkultur, utökad kontakt med det omgivande samhället och stimulera framväxten av kvinnliga sociala kontaktnät, samtidigt som barnen gavs möjlighet att lära sig svenska och fick stimulans genom lek, lärande och vänner. Barnomsorgsmyndigheter och pedagoger bedömde att en sådan verksamhet väsentligt skulle underlätta inträdet i skolans värld och förebygga många av de problem som annars kunde uppstå. Men i Malmö stads budget fanns inga bidrag för en öppen förskoleverksamhet avsatta, varför stadsdelsförvaltningen fick söka externa anslag från Arvsfonden.

Samtliga tre projekt organiserade en öppen förskoleverksamhet som drevs av flerspråkig personal med förskolepedagogisk utbildning, men provade något olika modeller. I *Jasmine* gjordes kvinnorna ur målgruppen direkt delaktiga i verksamheten redan från starten. De tog ansvar för att ställa i ordning lokalen och hade möjlighet att fortlöpande ta initiativ för verksamheten, som tog till vara kvinnornas kompetens, stärkte gemenskapen och fungerade som en praktisk svenskundervisning. Kvinnorna delades in i två grupper som kom till den öppna förskolan måndag–tisdag respektive torsdag–fredag, medan onsdagarna var en gemensam aktivitetsdag. Efter en gemensam samling med traditionella svenska sånger, lekar och sagor fick mödrarna tre timmars svenskundervisning, varvad med diskussioner om aktuella samhällsfrågor, medier, familjerätt, svenska seder och högtider, medan barnen togs om hand av utbildad personal i en verksamhet uppbyggd som en vanlig förskola, där fri lek varvades med skapande, bakning och sång. Dagen fortsatte därefter gemensamt, med kreativt skapande där material, uppslag och råd tillhandahölls av utbildad personal. De gemensamma onsdagarna ägnades antingen åt studiebesök där man lämnade Rosengård för att besöka arbetsplatser (mejeriet, sockerbolaget, brandkåren) eller göra utflykter (teater, havet, zoo, parker, stadsvandring) eller delta i strukturerad verksamhet i lokalen (hantverk, handarbete, bakning, matlagning, gymnastik). *Gardenia* var jämförelsevis mer personalstyrd och utvecklade ett tätare

samarbete med personal från andra kommunala omsorgsenheter i området. Till projektet knöts en psykolog från stadsdelsförvaltningens resursteam, en sjuksköterska från barnvårdscentralen, en barnmorska från mödravårdscentralen och mödrarna fick sin undervisning av personal från komvux. Verksamheten var i övrigt upplagd efter samma rutiner som i projekt Jasmine. I projekt 9, *Lokalt utvecklingsarbete i Herrgården*, fanns ett ännu tätare samarbete med andra omsorgsenheter, Familjebasen, BUP, och BVC och ett utvecklat samarbete med områdets föreningsliv – internationella muslimska kvinnoföreningen, invandrarföreningar och idrottsföreningar – samt en integrerad verksamhet mellan den öppna förskolan, sexårsverksamheten och första klass i skolan. I övrigt var verksamheten upplagd efter samma rutiner som Jasmine och Gardenia.

Utvärderingarna av projekten var överlag mycket positiva. Både personal och mödrar bedömde att barnen hade utvecklats positivt och blivit gladare, mer kreativa, sociala och öppna av verksamheten. Kvinnorna betonade vikten av de nya kontaktnät de utvecklat, tillgången till ett ” eget ” rum och värdesatte utflykterna till naturområden och kulturella institutioner utanför Rosengård, i Malmö stad med omnejd. Men vissa kvinnor tyckte att den akademiska nivån på utbildningen i språk, barnpsykologi, samhällskunskap och juridik var otillfredsställande låg. De sammanlagda resultaten av verksamheten var så tillfredsställande att kommunalledningen och lokalpolitikerna beslöt att driva den vidare i form av de två familjecentralerna *Solstrålen* och *Sesam* som öppnades i Rosengård. *Solstrålen* kom till via erfarenheterna av *Gardenia* och *Sesam* bildades av dem som drev *Jasmine*.

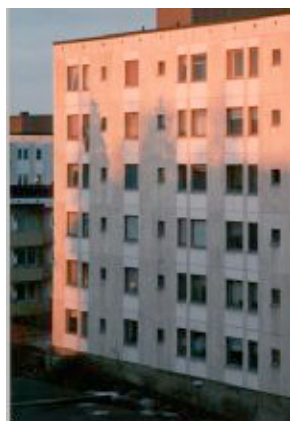
Bild XIV: Familjecentralen Sesam, Rosengård.

Anne Eckhardt var projektansvarig för *Gardenia* och idag är rektor för förskolorna i *Apelgård* och *Kryddgård* i Rosengård dit också familjecentralen *Solstrålen* hör. Hon betonar betydelsen av Arvsfondens insats: ”Vi hade aldrig kunnat komma så här långt om det inte hade varit för Arvsfondens bidrag. Genom projekt *Gardenia* kunde

vi påvisa det behov som fanns och de goda resultat vi uppnådde övertygade politikerna om att verksamheten behövdes och var värd att satsa på”.⁵⁴ Familjecentralerna har fått goda vitsord av både deltagande familjer och anställd personal.⁵⁵ Verksamheten skiljer sig från den verksamhet som bedrevs av *Jasmine*, *Gardenia* och *Herrgårdsprojektet* på vissa punkter. Till skillnad från tidigare erbjuder familjecentralerna en öppen förskoleverksamhet varje dag medan fredagar är öppen utflyktsdag för kvinnor och barn. På onsdagar finns också ett babykafé för mödrar med barn från 0 till 18 månader, då också internationella hälsokommunikatörer finns på plats. Familjecentralerna bedriver inte heller svenskundervisning. Istället slussas kvinnorna direkt till vuxenutbildningens nyetablerade filial i Rosengård och barnen erbjuds barnomsorg. Ytterligare en skillnad är att den öppna förskolan inte längre ligger i inhyrda lägenheter utan har sammanförts i en byggnad där barnhälsovård, internationella hälsokommunikatörer, kurator och socialrådgivning finns i lokaler som gränsar till varandra, vilket har underlättat samarbetet mellan verksamheterna.

Projekt 10, *Rinkr – kulturarv som verktyg mot främlingsfientlighet och rasism*, initierades av Rinkeby Multimediacentrum som samarbetade med Rinkebyskolan, Rinkeby bibliotek, Ord & Bildverkstaden, Arkitekturmuseet och Marionetteatern i Sverige samt ett antal skolor i ”invandratäta” orter i Australien (Lord Lawson of Beamish School), USA (Glenala State High School), Finland (Paraisten lukio),⁵⁶ Skottland (Glasgow UK City of Architecture and Design), Spanien (Instituto Santiago Hernandez) och Tjeckien (Gymnázium Novy Jicin). Rinkeby multimediacentrum, där kända lokalpolitiker som Abdirisak Aden ingår i styrelsen, utgick ifrån att den problematik som karaktäriserade Rinkeby – rasism, segregation, arbetslöshet, gängbildning – inte var unik för Rinkeby eller miljonprogramsförorterna i Sverige, utan också fanns på andra invandratäta orter i västvärlden. Projektet ville skapa en pedagogisk modell för hur man kan arbeta med att stärka invandrarungdomars identitet, förändra omgivningens syn på miljonprogramsorter, och motverka rasism. *Rinkr* var en multimediautbildning där 54 högstadielärover (25 killar och 29 tjejer) i Rinkebyskoalan förvärvade IT-kompetens – och därmed skapade sig en mer attraktiv position på arbetsmarknaden. Eleverna dokumenterade multimedialt Rinkebys kulturarv med dess rötter i den politiska samhällssyn bakom miljonprogrammen, kartlade inflyttningen till Rinkeby och den lokalkultur som skapades genom kulturmöten och kulturkonflikter, samt dokumenterade miljonprogrammets arkitektur.

Under projektet ordnade man stadsvandringar i Rinkeby där man dokumenterat och fotograferat byggnader och stadsplanering. Eleverna samlade levnadsberättelser genom intervjuer och producerade bilder, dikter, texter och analyser om rasism, historia, identitet, arkitektur och kulturarv, vilket redovisades på en cd-rom och på projektets webbplats. Tillsammans med Marionetteatern skapade eleverna en dockteaterföreställning om integration. Tillsammans med Ord- och Bildverkstaden producerade eleverna bilder och texter om rasism och arkitektur som bland annat resulterade i trycksaker och affischer som visades på öppningsutställningen *Tvättstugan – scener från Rinkeby* på Arkitekturmuseet och på Moderna museet. Projektarbetet dokumenterades genom att eleverna med handledning av lärarna fotograferade och videofilmade arbetslagens verksamhet. Eleverna kommunicerade främst digitalt med partnerskolorna i de andra länderna, men det försvårades av att de medverkande skolorna inte alltid var lika avancerade i digital kommunikation, och i utvärderingen sörjde många medverkande över att man inte budgeterat för resor och lägerträffar.

Bild XV: Besökare på Rinkebyfestivalen. Ur Rinkebyarkivet, fotograf Merja Louka.

Bild XVI: Askebykroken i solsken. Ur Rinkebyarkivet, fotograf Merja Louka.

Bild XVII: Affisch "Rinkebybor mot nedskärningar". Ur Rinkebyarkivet, fotograf Marika Lundin.

Projektet gav så goda resultat att Rinkebyskolan startade en IT-utbildning som blev en permanent del av skolans ordinarie verksamhet. Därutöver genererade arbetet ett antal nya projektidéer: Tillsammans med Arkitekturmuseet initierades *Blå linjen-projektet* där högstadiel elever dokumenterade stadsplanering och bebyggelse längs den blå tunnelbanelinjen. Det gav ökade kunskaper om arkitektoniska element som symmetri, färg och form och stärkte ungdomarnas lokalkännedom genom att de blev bekanta med de orter som låg mellan hemmet och city. I samarbete med arkitekturmuseet initierades också *Arkitektur-ung* som tog fram ett allmänt användbart läromedel om arkitektur, stadsplanering och miljöprogrammets kulturarv samt en multimedial "lärarsajt" med övningsuppgifter på flera språk. Arkitektur Ung är idag en permanent del av Arkitekturmuseet och erbjuder olika program för klasser från förskolan, grundskolan, särskolan och gymnasiet. I samarbete med Rinkeby bibliotek och stadsdelnämnd samt stiftelsen Framtidens kultur initierades projektet *Rinkebyarkivet*, som byggde upp ett arkiv av civilsamhällets fotografier, handlingar och berättelser från områdets invånare och föreningar för att underlätta lokalhistorisk forskning. Arkivet administreras av en anställd arkivarie och består idag av mer än 2 000 kvalitetsfotografier, tusentals bilder, dokument, böcker, och texter, som forskare och den intresserade allmänheten kan ta del av. Valda delar av dokumentationen finns också som en permanent utställning i Rinkeby bibliotek.

Projekt 16, *Gud har 99 namn*, och projekt 23, *Sveriges multireligiösa guider*, hänger samman, eftersom båda projekt utgår från tanken att ta till vara det mångreligiösa samhällets positiva möjligheter. De utgår från den nyfikenhet människor kan känna inför mötet med Den andre, snarare än från de konflikter och den främlingsfientlighet som framväxten av ett mångreligiöst samhälle också kan väcka. Det första projektet tog fasta på den möjlighet som öppnats när Gunnel Byström Janarvs omskrivna vandringsutställning om de så kallade "världsreligionerna", *Gud har 99 namn*, skulle komma till Malmö under sex veckor. Inför utställningen ville man utbilda 23 troende ungdomar till certifierade multireligiösa guider genom att förmedla fördjupade kunskaper i kristendom, islam, judendom, bahai, hinduism och buddhism i en studiecirkel som inkluderade studiebesök i helgedomar, begravningsplatser, fester och högtider, guidemetodik och praktisk utbildning i guidning av utställningen. Det andra projektet ville ta fasta på de positiva erfarenheter, dialogverktyg och kunskaper som generats genom arbetet med det första projektet

och de sammantaget 200 multireligiösa guider som utbildats när vandringsutställningen turnerat runt om i landet för att finna vägar att fortsätta verksamheten och etablera lokala multireligiösa guider på fler orter. I båda projekten var Sensus huvudsökande,⁵⁷ men hade redan på idéstadiet involverat samarbetspartner. I det första projektet samarbetade Sensus med Islamic Center i Malmö. De fann varandra genom arbetet med projekt 15, *Tellus: mötesplats för unga troende*, och tog under förarbetet kontakt med företrädare för samtliga involverade församlingar. I det andra projektet samverkade Sensus med Gunnel Byström Janarv och hennes stiftelse World Wide Wisdom och de multireligiösa guider som utbildats. I ansökan företrädde de av Susheel Kaur och Saadia Hussein, och deras respektive församlingar.

Det första projektet varade under ett år och fick stor uppmärksamhet, vilket avspeglades både i lokalpress och i välbesökta arrangemang och ett fullspäckat schema. De multireligiösa guiderna anställdes av Sensus och Malmö museer för att arbeta vid utställningen, som de visade för sammantaget 270 grupper barn och ungdomar. Utställningen var interaktiv och inkluderade tält med var sitt tema: Tiden, Festen/Maten, Kläder, Döden och Dialog. Under ledning av de multireligiösa guiderna genomfördes också sex tematiska bussturer i det mångreligiösa Malmö med omnejd. Man genomförde också fem livsåskådningskaféer som var tematiskt upplagda (Meningen med livet, Meningen med döden, En god gud i en ond värld, En god människa i en ond värld – En ond människa i en god värld, och Har Gud 99 namn?). Därutöver hölls åtta öppna föreläsningar med företrädare för skilda religiösa traditioner, studiecirkelträffar och besök av en ikonmålare. I samarrangemang med Folkets Bio genomfördes också fyra filmvisningar med efterföljande diskussion.

Bild XVIII. Från utställningen *Gud har 99 namn/Tiden*.

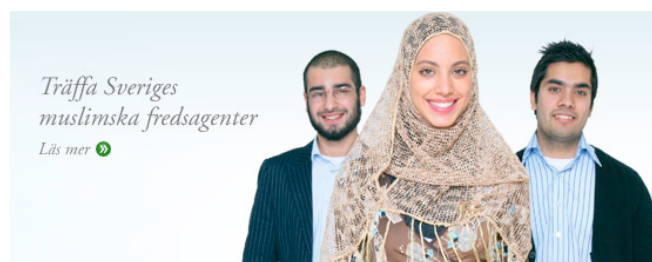
Bild XIX. Sveriges multireligiösa guider. På bilden: Tobias Fink, jude, Arjumand Carlstein, muslim, Jeang-Won Chai, buddist, och Mani Singh, sikh. Foto: Fredrik Funck

I det andra projektet, *Sveriges multireligiösa guider*, arbetade man under påföljande tre år vidare med de multireligiösa guider som utbildats i Stockholm, Katrineholm, Borås, Landskrona, Malmö, Sundsvall, Umeå och Uppsala, där drygt hälften kom att engagera sig aktivt i den nya verksamheten. Projektet ordnade en kontinuerlig fortbildning, som varvade distansutbildning med nationella och regionala helgretreats, och tog fram mångreligiösa utbildningspaket och dialogverktyg, som *Den multireligiösa resväskan* med föremål från de skilda världsreligionerna. Under verksamhetsperioden utbildades nya multireligiösa guider i Kristianstad, Södertälje, Skellefteå, Norrköping, Helsingborg och Göteborg och etablerade tretton regionala och ett nationellt nätverk. Projektet kunde dra fördel av Sensus befintliga organisation som lyft fram de multireligiösa guiderna i sin markandsföring och skapade en egen webbplats och ett nyhetsbrev. De multireligiösa guiderna besökte skolor, bedrev lokal studiecirkelverksamhet, öppnade mångreligiösa dialogkaféer, deltog i kulturnätter och arrangerade guidade rundvandringar i lokala multireligiösa landskap; arrangemang som lockade nära 6 000 deltagare under de första två åren. Man tog också initiativ till ett internationellt religionsdialogarbete tillsammans med *Parliament of World Religions*, de engelska nätverken *Minorities of Europe* och *United Religious Initiative* samt ett nätverk för multireligiös dialog i Taiwan. Både *Gud har 99 namn* och *Sveriges multireligiösa guider* inorporerades i Sensus ordinarie verksamhet. I stadsdelen Gårda i Göteborg kan man ännu se den interaktiva utställningen *Gud har 99 namn* och *Sveriges multireligiösa guider* erbjuder guidning, multireligiösa resor och den multireligiösa resväskan till skolor, myndigheter, företag och den intresserade allmänheten.⁵⁸

Projekt 25, *Agera – ett vägval*, initierades av Örebro muslimska ungdomsförening som hade sitt säte i Vivalla, en invandrartät förort där andelen arbetslösa, låginkomsttagare och missbrukare var hög. Bland föreningens aktiva fanns en grupp ungdomar som tagit sig ur narkotikamissbruk och kriminalitet. De upplevde att områdets tonåringar saknade positiva rollmodeller och fungerande drogfria sammanhang och ville starta en förebyggande verksamhet för företrädesvis muslimska ungdomar i 15–19-årsåldern, som befann sig i riskzonen. Projektets bas var den nedlagda ungdomsgården, vars lokaler uppläts av kommunen. Ursprungligen skulle lokalen användas ett par kvällar i veckan för möten, umgänge och föreläsningar. Detta kom att utökas, då ungdomar och föräldrar ville att gården skulle vara öppen också på helgerna, vilket också skedde. Projektledningen ordnade en mångfald aktiviteter för att kunna erbjuda ungdomar en meningsfull, drogfri fritid: man startade ett fotbollslag, ordnade bowlingturnering, spelade paintball, gjorde utflykter, ordnade grillfester, åkte och badade, skaffade träningskort åt personer som ville bort från droger och startade en studiecirkel. Varje person som var på väg mot missbruk eller sporadiskt använde droger fick en fadder, vilket tillsammans med övriga aktiviteter och ungdomarnas egen vilja bidrog till att ingen av ungdomarna i riskzonen hamnade i kriminalitet eller missbruk och att de som sporadiskt brukade droger ändrade inriktning och blev drogfria. Däremot misslyckades man generellt i satsningen att också nå dem som redan var narkotikamissbrukare, med undantag för ett par enskilda individer. Det förebyggande arbetet var så framgångsrikt att kommunen anställde de fyra projektledarna och lät ungdomsgården hålla öppet under helger även i fortsättningen.

Projekt 29, *Att främja islamisk fredskultur*, initierades av Sensus och Ibn Rushd 2006 och har lett fram till att Sveriges första muslimska fredsrörelse bildades, och hösten 2009 inledde arbetet med att etablera sig i Europa som *European Muslim Peace Agents*. Projektet utgick ifrån den tilltagande islamofobin och den stereotypiserande bild av islam och muslimer som återkommande präglar medierapportering och offentligt tal, samt de västfientliga attityder och fördomar som cirkulerar bland vissa muslimer i landet. Under en brainstorming med muslimska ungdomar under hösten 2004 uttryckte ett behov av att lyfta fram islam som en fredskultur och skapa gränsöverskridande arenor där man kan tala om fred istället för krig, försoning istället för hat, och lära sig konflikthantering. Tack vare

Bild XX. Sveriges muslimska fredsagenter.

den erfarenhet Yasin Ahmed fått genom sitt arbete med tidigare projekt som finansierats av Arvsfonden (däribland projekt 24 om islamofobi) och sitt engagemang i Sveriges Unga Muslimer, insåg han vikten av att arbetet utgick ifrån och formulerades av de direkt berörda. Men han såg också behovet att hitta en partner med långvarig erfarenhet av projektarbete – av fördelarna med att bygga på det han kallar ”den dubbla kompetensen” – vilket vi återkommer till under rapportens slutdiskussion.⁵⁹ Därav partnerskapet mellan de två studieförbunden Ibn Rushd och Sensus och det samarbete som projektet utvecklade med Kristna Fredsrörelsen, Peace Quest, Sveriges Unga Muslimer, Bosniska Muslimska Ungdomsförbundet, Sveriges Eritreanska Unga Muslimer, Sveriges Muslimska Råd, Sveriges Muslimska Scouter, New Moon (islamisk kulturorganisation), Svenska kyrkan, Sveriges Kristna Råd och Amnestyakademien. Metoden liknar den som utvecklades inom projektarbetet mot islamofobi (24), *Gud har 99 namn* (16) och *Sveriges multireligiösa guider* (23): utbildning av certifierade aktivister och informatörer. I detta fall utbildades i ett första steg tio diplomerade utbildare som i nästa led utbildade hundra certifierade fredsagenter med uppdrag att främja ett konstruktivt politiskt och socialt engagemang hos muslimska ungdomar, utveckla metoder för dialog och konflikthantering och producera material som kunde fungera som underlag och verktyg för arbetet, inklusive *Salam*, en handbok i islamisk fredskultur som redigerades av Donald Boström och publicerades av Arena år 2007.⁶⁰ De hundra fredsagenter som rekryterades representerar islams mångfald: Av fredsagenternas 59 kvinnor och 41 män finns både sunni- och shiamuslimer, praktiserande och ickepraktiserande, personer födda i Sverige och utomlands, från medelklass och arbetarklass, och med bakgrund i ett tjugotal skilda länder. Just mångfalden medförde inledningsvis vissa spänningar. Många sekulariserade familjer var misstänksamma inför ett projekt initierat av praktiserande muslimer, medan praktiserande familjer på motsvarande sätt var oroade över att deras barn skulle umgås med ickepraktiserande ungdomar. Moskéerna var misstänksamma mot att projektet skulle drivas utanför deras regi. Det var också tydligt

att de äldre i moskéorganisationerna såg med skepsis på ungdomar som tog plats, uttalade sig, gick framåt: ”Ni skämmer ut er. Dra inte uppmärksamhet till er”. Men, konstaterade Ahmed retrospektivt. ”I slutändan gick det bra. Alla lärde känna varandra. Vi byggde många broar bland oss”.⁶¹ Projektet avslutades med en välbesökt muslimsk fredskonferens på Kulturhuset i Stockholm den 15 december 2008 där de hundra fredsagenterna diplomerades. Under

Bild XXI. Diplomeringsceremoni för 100 fredsagenter, december 2008.

arbetets gång etablerades Sveriges första muslimska freds rörelse, *Svenska Muslimer för Fred och Rättvisa*, som officiellt bildades den 16 mars 2008. Vid sidan av fredsagenternas utåtriktade arbete, där de informerat om islam, fred, konflikter, ickevåld och rättvisa vid skolor, företag, mässor och konferenser, har de tagit andra initiativ. Bland dem kan särskilt framhållas projektet *Hörrudu – jag är också svensk*, som under ledning av fredagent Anna Waara utmanar och diskuterar föreställningar om svenskhet och dess gränser. Framgångarna för fredsagenterna, som fått stor uppmärksamhet både i Sverige och utomlands, ledde till planer på ett nytt projekt för att föra ut fredsagenterna i Europa och utbilda fredsagenter i tio europeiska länder som en första bas för European Muslim Peace Agents.

Att lära av misstagen

Då jag presenterade huvuddragen i den här utredningen på en konferens arrangerad av Arvsfonden i Göteborg hösten 2009, efterlyste flera åhörare en diskussion om de projekt som inte producerat de resultat de föresatt sig att åstadkomma för att misstag kan vara lika instruktiva som berättelser om framkomliga vägar.

Två projekt placerades i resultatkategori A, projekt som inte lämnat några spår, där man misslyckades med att uppnå de mål man ställt upp. Båda utmärks av att ha gett sig in i ett verksamhetsområde som

de saknade förkunskaper om, och för att inte ha involverat representanter för den berörda målgruppen som samarbetspartner, eller ens samtalspartner, varken för att formulera problemet, planera eller genomföra projektarbetet.

Projekt 26, *New Generation, ett attitydpåverkansprojekt för pojkar och flickor mellan nio och tolv år med arabiskt ursprung*, initierades av Svensk-Arabiska Vänskapsföreningen i Helsingborg. Projektet utgick ifrån att ett tjugotal pojkar och ett femtontal flickor i nio till tolvårsåldern från några av de palestinska flyktingfamiljer de hade kontakt med i Helsingborgsområdet var vilsna och i behov av stöd för att kunna skapa positiva självbilder och utveckla möjligheter att förhålla sig till och ta del av det svenska samhället. Som metod ville projektet starta en teater där ungdomarna kunde utveckla sin kreativitet och sin förmåga till självreflektion genom att spela pjäser som tar upp deras sociala problematik för att de ska kunna se sig själva genom rollerna. Som idé var projektet inte dålig, men verksamhetsplanen skulle visa sig svår att genomföra i praktiken. Dels visste man inte så mycket om teater och dels visade det sig svårt att intressera den berörda målgruppen för verksamheten. Det första kunde projektet kompensera för genom att utveckla ett samarbete med Stadsteatern och Bai Bangorkestern, men det andra var svårare: det gick inte att få ungdomarna intresserade av att gestalta sin problematik på scen. Projektet uppsköts därför ett år. Under det andra året tog man nya tag, bland annat genom att engagera lärare från teaterlinjen på Olympiaskolan, som hade större erfarenhet av ungdomsteater. Inte heller det fungerade. Slutredovisningen blev kortfattad och uppgiven: det gick helt enkelt inte att få ungdomarna att vilja spela teater. Projektledningen föreställde sig att en del ungdomar var för blyga för att ställa sig på scenen och att andra avstod då de inte ville bli utpekade som invandrare och araber bland andra ungdomar. Det fanns alltså en klyfta mellan projektledning och den tänkta målgruppen. Ungdomarna verkade inte överens med föreningens vuxna om problembeskrivningen, och förblev likgiltiga eller direkt avvisande till projektledningens förslag om att de skulle dramatisera sin sociala situation på scen (som andra hade definierat).

Även om *New Generation* hade svårigheter att överbrygga generationsklyftan och få med sig målgruppen på den problemformulering och i den verksamhet man presenterat, hade projektledningen åtminstone fördelen av att själva vara svenskpalestinier i Helsingborgsområdet och ha kontakt med de familjer vars ungdomar de ville engagera. Motsvarande fördelar saknades helt för projekt 20, *Allergikerna*

och de nya svenskarna, som initierades av Astma- och Allergiföreningen i Västra Götaland 2001 och pågick under tre år. Projektet utgick från att allergier och överkänslighet ökar, såväl bland personer födda i Sverige som bland de nya svenskarna, men att kunskaper om allergier är särskilt låg i den senare befolkningskategorin. Enligt ansökan är detta särskilt allvarligt då invandrare har ett allergiproducerande "levnadsmönster som avviker från det traditionellt svenska". Invandare sägs röka mer i bostaden, de håller dörrar stängda mellan rummen, vädrar i mindre utsträckning, gör flitigt bruk av klorin vid städning och håller en lägre hygienisk standard. Hur Astma- och Allergiföreningens projektansvariga nått fram till dessa kunskaper redovisas inte. Projektet syftade till att komma till rätta med problemet genom att öka invandrades kunskaper om allergier och öka antalet invandrare i Astma- och Allergiföreningen. För att nå målet ville Astma- och Allergiföreningen etablera sig i ett invandrartätt bostadsområde, genomföra uppsökande verksamhet bland invandrare, engagera dem i studiecirkel och ta fram ett till invandrare särskilt riktat informationsmaterial på svenska, engelska, kroatiska, albanska och arabiska. Projektet leddes av en projektansvarig på föreningen och en projektanställd. För detta beviljade Arvsfonden ett bidrag på 695 000 kronor.

Den ort som valdes för pilotprojektet var Kronogården i Trollhättan, en invandrartät miljonprogramstadsdel avskild från staden av E 45:an, järnvägen och ett industriområde. Under det första projektåret etablerades ett kontor i områdets centrum, Granngården, och man inledde samarbete med vårdcentral, apotek, skolor, integrationsenheten och paraplyorganisationen för de föreningar som fanns i området. Lisette Svensson, den projektanställda informatören, medverkade vid föräldramöten på två daghem, informerade mellanstadieklasser vid ortens skola, föreläste på en förening och på ortens familjecentrum och besökte dåvarande Integrationsverket. Under det första året producerades också en informationsbroschyr som sändes till översättning till ovan angivna språk och Astma- och Allergiföreningen medverkade med ett bemannat informationsbord vid friskvårdsdagar, mässor och kommunala arrangemang. Vid två tillfällen försökte Svensson i samarbete med distriktssköterskan starta studiecirkel i egenvård, men resultatet var nedslående. Vid båda tillfällen kom endast en person. Detta var symptomatiskt för den svårighet Svensson generellt upplevde att få kontakt med målgruppen. Under det andra året beslöt man gå ifrån idén att starta studiecirkel och istället satsa på två andra

metoder: medverkan i kommunens hälsorelaterade verksamheter – inklusive rökavvänjningsprogram – och information till invandrare via en kanal där man säkert hittade dem: sfi-undervisningen. Resultatet av satsningen var nedslående. Målgruppens intresse för Astma- och Allergiföreningen föreföll i det närmaste obefintligt. Den slutsatsen drar projektledningen också i slutredovisningen, där man föreslår att det är invandramännens fel att Astma- och Allergiföreningen inte lyckats rekrytera medlemmar ur målgruppen. Det är främst barn som drabbas av allergier. "Av tradition bland de invandrargrupper som finns inom Kronogården/Lextorp är barnen främst kvinnornas ansvar, medan männen håller i pengarna. Att få männen motiverade att betala för ett medlemskap har varit svårt. Det är uppenbart en trög process att vinna insteg i dessa grupper".⁶²

När den projektansvarige Leif Henriksson tänker tillbaka på projektet anser han att det gett såväl positiva som negativa erfarenheter och resultat. På pluskontot framhåller han särskilt att det flerspråkiga informationsmaterial som producerades var en nationell framgång som de ännu har nytta av eftersom de tryckte stora upplagor. "Vi lärde oss också mycket om kulturer. Exempelvis tyckte de [invandrarna] inte att det var fint att få ett funktionshinder eller eksem eller allergier, det var en annan sak med krigsskador. Det kunde de vara stolta över".⁶³ Svensson framhåller att de också lärde sig mycket om varför invandrare utvecklar allergier och eksem. "Invandrarnas livsstil är en helt annan än vår. De tror att de kan leva som hemma här, men det går inte. De vet inte hur man lever i lägenheter här. Många har stora mattor, som heltäckningsmattor nästan, där det gror en massa mögel. Och de tror att man bara kan tvätta dem och hänga ut mattorna att torka över dagen, men de torkar inte och då tar de in de fuktiga mattorna som börjar mögla. De förstår heller inte att man måste vädra lägenheterna och städa dem regelbundet. Dessutom röker de hemma. Utan att vädra".⁶⁴ På frågan hur de kan veta hur det står till i invandrarnas bostäder när de inte besökte några, svarar Henriksson att "Det har man ju hört".⁶⁵ Här kan noteras att den kunskap om invandrades allergiproducerande livsstil man säger sig ha producerat under projektet är identisk med den bild av invandrare och allergier som målades upp i den ursprungliga ansökan. Arbetet förstärkte således de förutfattade meningar projektet utgick ifrån. Att bilden av "invandrare" som ett kollektiv med vissa bestämda egenheter inte nyanserades under det treåriga projektarbetet kan sammanhånga med de svårigheter man upplevde att nå kontakt med målgruppen. "Det var inte lätt att komma in bland invandrarna", konstaterade Svensson.⁶⁶ "Vi upplevde många motgångar", medgav

Henriksson. ”Vi kom inte i kontakt med muslimerna”.⁶⁷ Henriksson uppger att de fått rådet att gå genom de islamiska föreningarna av Anvar Alladin, som arbetade på integrationsförvaltningen i Trollhättan och var kontaktperson med stadens shiitiska och sunnitiska föreningar. Vad som sades vid detta möte råder det delade meningar om. Enligt Henriksson skulle Alladin ha sagt att det måste vara en man som gick till moskén och talade med imamen. ”Sen skulle imamen berätta för männen och männen fick avgöra om kvinnorna skulle få tillgång till information och medlemskap eller inte”.⁶⁸ Informationen upprörde Henriksson, varför vidare kontakter med de islamiska föreningarna uteblev. ”Där gick en gräns. Jag tänkte inte gå till imamen och Lisette var ju kvinna och fick inte komma in i moskén. Inga kvinnor fick komma in i moskén. Det ville inte vi ställa upp på. Där krockade det”.⁶⁹ Henrikssons utsaga tillbakavisades av Alladin i bestämda ordalag. ”Jag föreslog att de skulle ta kontakt med de islamiska föreningarna och försäkrade att de skulle vara välkomna. Vi värdesätter alla kontakter med föreningslivet och moskén är öppen för alla. Jag skulle aldrig säga att en kvinna inte var välkommen”.⁷⁰ Oavsett grunden för missförståndet resulterade det i att projektet avstod från vidare kontakter med de islamiska församlingarna. ”Vi var tvungna att använda en annan väg”, förklarade Henriksson. ”Till slut kom vi på en metod: sfi. Där fick vi komma in. Där fanns ju invandrarna”. Inte heller detta resulterade i att man rekryterade invandrare i någon nämnvärd utsträckning. ”Jag tror inte att en enda invandrare blev medlem”, säger Henriksson.⁷¹ Han återvänder i sin förklaring på detta till tanken på de hårt hållna invandrarkvinnorna. ”Det var männen som höll i plånböckerna och bestämde allt”.⁷² Även den förklaringen ifrågasätts av Alladin. ”I de flesta familjer jag känner till här är det tvärtom. Kvinnor håller i plånboken och ser till att pengarna räcker i familjen”.⁷³ Oavsett vem som håller i pengarna, var medlemsavgiften i förhållande till uppfattad nytta möjligen en förklaring, framhåller Svensson: ”Många [invandrare] lever på socialbidrag och då är 200 [i årsavgift] mycket. De tror inte heller att man behöver bli medlem för att få tillgång till information. De tror att i Sverige informerar myndigheterna alla om sådant ändå. Och det gör vi ju”.⁷⁴

Under vilka betingelser lämnar Arvsfondens bidrag spår?

Det som förenar de projekt som placerats i kategorierna C och D, där erfarenheterna eller verksamheten lever vidare, är samverkan mellan tre faktorer som tycks väsentliga för att arbetet ska ges eftersträvat resultat: professionalism, vilja och direkt samverkan med den

målgrupp man vill nå. Dessa faktorer var i högre eller mindre grad närvarande i samtliga mer framgångsrika projekt. Omvänt saknades en eller alla av dessa faktorer i de projekt som blev mindre framgångsrika eller som misslyckades med att nå sina mål.

Med *professionalism* avses här de kvalifikationer och den skicklighet som kommer ur erfarenheten av att arbeta med projekt och föreningsliv, samt de kunskaper som krävs för att bedriva den särskilda verksamhet projektet avser arbeta med. Observationen är i sig föga förvånande. Att Sensus studieförbund efter åttio år inom föreningslivet har en samlad erfarenhet som ger goda förutsättningar att lyckas med ett projekt (se projekt 15, 16, 23, 29) eller att en barnomsorgsmyndighet vet vad som krävs för att driva en öppen förskola (2, 7, 9) ter sig mindre anmärkningsvärt. Dessa projekt har också varit genomtänkta och välplanerade, de har haft en anpassad budget, en tydlig målsättning, realistisk tidsram, de har inte förlitat sig enbart på ideella insatser och de har varit väl avgränsade och professionellt redovisade. Emellertid är en utvecklad projektkompetens inte alltid en tillräcklig förutsättning för att uppnå det resultat som avsetts: det krävs också vilja och en fungerande koppling till de berörda.

Med *vilja* avses här vikten av att projektledare och projektarbetare verkligen uppfattar de problem man vill åtgärda som angelägna och att den verksamhet man bedriver på allvar uppfattas som ett meningsfullt led i lösningen på problemet eller det man i övrigt vill åstadkomma. I ett antal av de projekt som här har utvärderats har betydelsen av enskilda eldsjälar varit särskilt framträdande: närvaron av personer som brinner för det de gör, som drivs framåt av sitt eget begär och som förmår entusiasmera andra för den verksamhet som bedrivs, som Dedjo Engmark (17), Lisbeth Lindvall (12), Martin Nihlgård (15, 16, 23), Abdelkader Habib (24), Alireza Moula (13), Gunnel Byström Janarv (16, 23) och Yasin Ahmed (29). Projekt 17, den uppsökande verksamhet som ville få funktionshinderade med invandrarbakgrund att engagera sig i handikappidrott, illustrerar en möjlig baksida med att förlita sig på individuella eldsjälar: upphör finansieringen och den drivande eldsjälen anställning tar slut finns risken att den verksamhet som initierats rinner ut i sanden.

Den tredje och inte minst viktiga förutsättningen för ett framgångsrikt projekt är att representanter för den berörda målgruppen finns bland initiativtagarna eller involveras i verksamheten på ett tidigt stadium, helst redan när problemet formuleras och projektet planeras. Det innebär inte nödvändigtvis att projektet måste initieras inifrån, av den berörda målgruppen. För vissa

satsningar är det omöjligt, i synnerhet om målgruppen är minderårig. I utredningen finns flera exempel på att projekt som initierats utifrån kan fungera tillfredsställande, men också att de mest framgångsrika av dessa projekt utmärks av att snabbt ha involverat de berörda som aktiva samarbetspartner. *Från Alfons till Dostojevskij* byggde på barnens aktiva medverkan. *Rinkr – kulturarv som verktyg mot främlingsfientlighet och rasism* var från början interaktivt och byggde på de handledda ungdomarnas kreativitet och initiativförmåga. De öppna förskolor som startades i Rosengård (7 och 9) anställde flerspråkig personal och uppmuntrade de berörda småbarnsföräldrarna att delta aktivt i verksamheten och dess utformning. Omvänt gäller att de projekt som inte förmådde involvera de berörda i nämnvärd utsträckning antingen uppnådde blandade resultat eller havererade, vilket här har illustrerats med projekten 20 och 26.

Faktorerna professionalism, vilja och samverkan med målgruppen som utmärker de mer framgångsrika projekten kan egentligen inte rangordnas, men den sistnämnda tycks vara den springande punkten. Astma- och Allergiförbundet är med sina 25 000 medlemmar fördelade på 21 länsföreningar och 127 lokalföreningar en väletablerad del av Föreningssverige som i över femtio år framgångsrikt bidragit till att producera kunskap om allergier och hur de kan bekämpas i åtskilliga forsknings- och folkbildningsprojekt för att främja sin vision av ett samhälle tillgängligt för människor med allergi och annan överkänslighet. Vad gäller föreningens och projektledningens allmänna projektkompetens och engagemang finns inget att anmärka på. Det var istället en till ovilja angränsande oförmåga att involvera den berörda målgruppen som samarbetspartner i arbetet som ledde till att projektet misslyckades med att nå sitt mål.

När ett projekt initierats av de direkt berörda och drivs framåt av eldsjälur som uppfattar att de problem man brottas med är värda att prioritera kan ett projekt komma långt enbart på vilja, vilket här har illustrerats av projekt 24, *Islamofobi – en av rasismens nya ansikten*. Den erfarenhet Abdelkader Habib och Yasin Ahmed gjorde när de konfronterades med projektarbetets praktiska problemvärld och insåg att de bitvis tagit sig vatten över huvudet och inte riktigt hade förstått vad som krävdes för att ro i land med ett projekt av denna omfattning, ledde till konstruktiv självrannsakan. Båda sökte samarbete med väletablerade föreningar med långvarig erfarenhet av att bedriva de slags verksamheter de därefter ville ägna sig åt: Habib ville grunda Sveriges första muslimska folkhögskola och slöt för detta samarbetsavtal med Sjöviks folkhögskola. Ahmed

ville etablera ett muslimskt studieförbund som bland annat skulle ägna sig åt fortbildning och fredsarbete och vände sig till Sensus studieförbund som kom att agera som en slags mentor åt såväl Ibn Rushd som fredsagenterna. Bristen på erfarenhet och praktisk projektkunskap kompengades genom att de gick igenom en lärlingsperiod, i båda fallen under fem år, hos en etablerad förening som de själva sökt upp. Yasin Ahmad betonade den betydelse samarbetet med Sensus har haft: Många muslimska organisationer har inte den erfarenhet och kompetens som behövs för att driva projekt på ett sätt som är förenligt med de konventioner som växt fram inom svenskt föreningsliv. Muslimska organisationer förlitar sig ofta på ideella insatser och har varken kansli eller ekonomiavdelning. ”Sensus hade med sin åttioåriga erfarenhet, sina 300 anställda och 35 yrkesutbildade kanslisterna den organisationsvana vi behövde och vi hade, i ett projekt som detta, det inifrånperspektiv de saknade. Tillsammans hade vi en dubbel kompetens: vi hade idéerna, vi formulerade problemet – de hade kompetensen och förvaltade projektet”, säger Ahmad. Det var den kombinationen som avgjorde projektets framgång,⁷⁵ och som möjligen kan fungera som modell också för andra föreningar och projekt i framtiden.

APPENDIX 1: INDIVIDUELL UTVÄRDERING AV DE TRETTIO PROJEKTEN

Projekt 1: Projekt för att motverka främlingsfientlighet: Abrahams barn

Projekt 2: Jasmine - Förebyggande verksamhet för muslimska kvinnor med barn

Projekt 3: Islamseminarium i Motala

Projekt 4: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Husby.

Projekt 5: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Tensta.

Projekt 6: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Rinkeby.

Projekt 7: Gardenia, öppen verksamhet för muslimska kvinnor med barn

Projekt 8: We meet in Sarajevo 1996

Projekt 9: Lokalt utvecklingsarbete i stadsdelen Herrgården

Projekt 10: Rinkr – kulturarv som verktyg mot främlingsfientlighet och rasism

Projekt 11: Ungdomsprojekt Slöja eller Avslöja

Projekt 12: Från Alfons till Dostojevskij – Barnkonventionen genom berättelser

Projekt 13: Utbildning och stöd i föräldraskapet

Projekt 14: MIRA, självförstärkande gruppverksamhet för barn samt viss verksamhet även för deras föräldrar

Projekt 15: Tellus: Mötesplats för unga troende

Projekt 16: Gud har 99 namn

Projekt 17: Delta. Uppsökande verksamhet för handikappade barn och ungdomar med invandrarbakgrund och idrottsintresse

Projekt 18: Motbild av hotbild

Projekt 19: Möten under mörk himmel

Projekt 20: Allergikerna och de nya svenskarna

Projekt 21: Den dubbla utsattheten: att nå invandrarfamiljer med funktionshindrade barn genom trossamfunden

Projekt 22: Kvinnlig könsstympling – religion eller kultur?

Projekt 23: Sveriges multireligiösa guider

Projekt 24: Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten

Projekt 25: Agera – ett vägval

Projekt 26: SAV – New Generation, ett attitydpåverkansprojekt för pojkar och flickor mellan nio och tolv år med arabiskt ursprung

Projekt 27: Teo – människovärde, identitet och funktionshinder ur ett livsåskådningsperspektiv

Projekt 28: Allahs barn i folkhemmet

Projekt 29: Att främja islamisk fredskultur

Projekt 1: Projekt för att motverka främlingsfientlighet: Abrahams barn- metoden

Typ av organisation: Ideell frivilligorganisation:
Stiftelsen Abrahams barn

Projektnummer: U1994/089

Projektlängd: 3 år, 1994–1996

Beviljat belopp: 200 000 kronor

Syfte: Att skapa förståelse mellan skolungdomar från olika kulturer genom att utveckla konkreta metoder för att motverka ökande religiösa och kulturella motsättningar främst bland ungdomar i Rinkeby

Målgrupp: Skolungdomar i Rinkebys grundskolor, deras lärare och föräldrar

Samarbetspartner: Skolor i Rinkeby, främst Rinkeby skolans högstadium och Rinkeby bibliotek

Redovisning: Knapphändig, bristfällig

Projektets genomförande:

Projektet har bedrivit klassrumsverksamhet där projektarbetare har fungerat som resurspersoner i religionsundervisningen och har varit samtalsledare för teman som ”Abraham, historiens första invandrare”, ”Josef och hans bröder”, ”Skapelsen”, ”Abraham och pojarna” och ”Religion och miljö”, där man diskuterat utifrån relevanta texter i Bibeln och Koranen.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Det framgår inte av ansökan eller redovisning.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Metoden att närma sig gemensamma berättelser genom att utgå från Bibeln och Koranen fungerade utmärkt och i slutredovisningen anges att de negativa erfarenheterna varit ”inga”.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Enligt redovisningen har cirka 300 skolungdomar deltagit i verksamheten varje år och ”minst 1 000”

lärare beräknas ha nåtts genom kurser och studiedagar.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Inga utvärderingar inkluderades i slutrapporteringen, så det är svårt att säga. Lärarna sägs dock ha uppskattat ”Abrahams barn-metoden” och kommit att använda den i undervisningen på egen hand. Underförstått antas härmed att också eleverna upplevt verksamheten som givande.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektets gång?

Det går inte att utläsa ur redovisningen.

6. Har fler projektidéer har genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Abrahams barn initierade projekten *Från Alfons till Dostojevskij* (12) och *Abrahams Barns julkrubba* i Rinkeby bibliotek, som åtminstone delvis var inspirerade av de erfarenheter som arbetet med det här projektet gav.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B, eftersom verksamheten upphörde efter projekttidens slut.

Projekt 2: Jasmine - Förebyggande verksamhet för muslimska kvinnor med barn

Typ av organisation: Kommunal myndighet:
Rosengård stadsdelsförvaltning i Malmö stad, Östra socialförvaltningen – Barnomsorgen.

Projektnummer: 1996/003

Projektlängd: 2 år, varav bidrag från Arvsfonden söks för ett år, 1996.

Beviljat belopp: 260 000 kronor

Syfte: Bryta isoleringen för muslimska kvinnor och barn; ge kvinnorna i dessa familjer möjlighet att skapa egna sociala nätverk, öppna upp kontakter utåt i samhället, ge positiv stimulans och lära kvinnorna att använda sina egna resurser, ge möjlighet för kvinnorna att lära sig svenska och att ge barnen till dessa kvinnor möjlighet till lek, stimulans, utveckling och att lära sig

svenska. Långsiktigt är syftet preventivt och vill bidra till att dessa barn inte hamnar utanför samhället.

Målgrupp: Muslimska mödrar och barn i förskoleålder (1–6 år) utan daghemsplacering, som bor i Rosengård, Malmö. Primärt riktade sig verksamheten till relativt nyanlända kvinnor från Afrika och den arabiska regionen, men också kvinnor från Makedonien och Turkiet deltog.

Samarbetspartner: Internationella muslimska kvinnoföreningen (IMK); en ideell organisation där religionshistorikern och islamologen Ann-Sofie Roald var ordförande. Projektet initierades och genomfördes genom ett samarbete mellan IMK och Östra socialförvaltningen, barnomsorgen, varför Jasmine bokförs som ett projekt initierat genom en samverkan mellan ickemuslimska och muslimska organisationer.

Under projektets gång kom man också att utveckla ett samarbete med BVC-projektet ”Svalan”, som var mer inriktat på kategorin mödrar med spädbarn.

Redovisning: Projektet är professionellt redovisat och inkluderar såväl en sammanfattande framställning av projektets genomförande som en utvärdering där målgruppen – kvinnor och barn – samt projektanställd personal kommer till tals.

Projektets genomförande:

Projektet hyrde en fyrrumslägenhet som bas och bedrevs av anställd personal: en förskollärare och föreståndare som talade turkiska, en arabisktalande barnskötare, en svensk svensklärare och en invandrarpraktikant. Kvinnor och barn delades in i två grupper som träffades måndag–tisdag respektive torsdag–fredag och möttes gemensamt på onsdagar. Antalet barn per grupp begränsades till (ungefär) tolv.

Familjerna kom till verksamheten mellan kl. 9.00 och 13.30. Dagen inleddes med drop-in och följdes av en gemensam samling där traditionella svenska sånger, sagor och lekar presenterades. Därefter vidtog tre timmars svenskundervisning för mödrarna medan barnen togs om hand av professionellt utbildad personal, i en verksamhet som var uppbyggd som en vanlig förskola där fri lek varvades med skapande, bakning och sång. I svenskundervisningen diskuterades aktuella samhällsfrågor, medier, familjerätt, svenska seder och högtider. De kvinnor som kunde mer svenska gjorde enskilda arbeten om bland annat nordisk historia. Under fikapausen turades kvinnorna om att bjuda på hembakt fikabröd och diskussionerna flödade fritt. Efter svenskundervisningen gavs kvinnor och barn möjlighet till gemensamt kreativt skapande där material, uppslag och råd tillhandahölls av utbildad

personal. De gemensamma onsdagarna ägnades antingen åt studiebesök där man lämnade Rosengård för att besöka arbetsplatser (mejeriet, sockerbolaget, brandkåren) eller göra utflykter (teater, havet, zoo, parker, stadsvandring) eller åt strukturerad verksamhet i lokalen (hantverk, handarbete, bakning, matlagning, gymnastik). De två största muslimska helgerna Ramadan och Offerhelgen firades gemensamt på Jasmine.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Bakgrunden till projektet står att finna i den sociala nedskärningen och det faktum att familjer där inte båda föräldrar arbetade eller studerade nekades barnomsorg. Det innebar att många barn inte erbjöds plats inom barnomsorg innan sexårsverksamheten. Det är då endast ett år kvar till skolstart och många barn kunde bristfällig eller ingen svenska och var tydligt understimulerade.

Projektidén formulerades av Internationella muslimska kvinnoföreningen, en ideell förening ledd av kvinnliga konvertiter som ville göra en insats för kvinnor som de tyckte var isolerade. Det gällde att finna en plats som var fri från manlig insyn och som gav kvinnorna ett eget rum. Föreningen hade sedan tidigare organiserat svenskundervisning i hemmiljö eller i muslimska föreningslokaler på ideell basis, vilket var opraktiskt av flera skäl. Föreningen ville nu söka bidrag för en utvidgad verksamhet som också riktade sig till barnen och hade tillgång till en fast lokal. Det sammanföll med att den lokala barnomsorgsmyndigheten upplevt att det var svårt att få kontakt med vissa familjer, samt hade problem med stökiga, normlösa och kriminella ungdomar. I nedskärningens spår blev det viktigt att finna alternativa vägar att främja integration. Både den ideella organisationen och barnomsorgen hade uppmärksammat att kvinnorna saknade det stöd och de nätverk de skulle ha haft tillgång till i hemländerna. Mammorna blev isolerade och segregeringens konsekvenser förtätades. Båda initiativtagare uppfattade ökade kunskaper i det svenska språket och samhället som en nyckel att bryta den potentiellt negativa spiralen.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projektet på i sitt arbete?

Tillgången till en *egen lokal* var en viktig förutsättning för projektets framgång. Det gjorde att kvinnorna kunde slappna av och verksamheten blev oberoende

av män. En annan viktig faktor var att målgruppen var *delaktiga* i projektet. Målgruppen var involverad redan från starten. De tog ansvar för att ställa i ordning lokalen och hade möjlighet att ta fortlöpande initiativ i verksamheten. Detta stärkte gemenskapen och tog tillvara på deltagarnas kompetenser. Man fann också att praktisk verksamhet var ett utmärkt sätt att lära sig svenska. I början var gruppen indelad efter språk, där den första gruppen dominerades av turkisktalande och den andra av arabisktalande kvinnor. Det ledde till motsättningar mellan grupperna, varför de homogent sammansatta grupperna bröts upp. Med tid kom de heterogent sammansatta grupperna att successivt överbrygga de tidigare spänningarna.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektledare och projektanställda ingick 16 mödrar och 25 barn i verksamheten när Jasmine startade. Dessutom deltog tre kvinnor utan barn. Under det andra projektåret deltog 17 mödrar och 27 barn. Vissa slutade under projektidens gång för att de fått arbete, börjat studera eller fått plats i den ordinarie barnomsorgen. Sammantaget hade 27 kvinnor och 43 barn varit involverade i projektet. Kvinnorna kom från Turkiet, Somalia, Makedonien, Libanon, Irak, Syrien, Jordanien och Palestina.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

12 av 18 kvinnor deltog i en utvärdering från juni 1995. Projektet hade då pågått i ett halvår. Kvinnorna fick frågorna översatta och kunde svara på sitt eget modersmål. Omdömet var överlag positivt. Förbättrade kunskaper i svenska, utökat nätverk av vänner och kontakter och lugnare, gladare barn var de vanligaste omdömena. För en del blev Jasmine som ett ”andra hem”. En mer kritisk röst tycker att projektet skulle ha varit mer seriöst, haft mer professionell undervisning och högre akademisk nivå på samtalen om allt från barnpsykologi till samhällskunskap. Ingen motsvarande utvärdering finns för återstoden av projektiden.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Både initiativtagare och projektledare hade mycket goda kunskaper redan när projektet startade, men upplever att dessa fördjupats. Britt-Marie Karaschin som var ansvarig projektledare för Jasmine och idag är rektor på Kryddgårdsskolan i Rosengård betonar att det saknas arenor där nyinflyttade kan möta det svenska samhället. Barnen i området kan inte lära sig det svenska av andra barn – det finns knappt några etniskt

svenska barn att integreras med. Man måste gå via de vuxna, men där har kommunen inte satsat på att bygga upp nödvändiga arenor, forum eller mötesplatser. Det är samhällsekonomiskt oansvarigt att skapa segregerade områden.⁷⁶

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Projekt Jasmine blev embryot till de två familjecentraler som idag finns i området, Sesam och Solgården. I dessa har verksamheten utvidgats till att omfatta mödravårdscentralen och socialtjänsten. Dessa finansieras av Malmö stad, men täcker inte behovet i Rosengård. Enligt Karaschin borde det åtminstone finnas en familjecentral i var och en av Rosengårds fyra stadsdelar. Nu kärvar det ekonomiskt varför också de två familjecentraler som finns lever farligt. Samtidigt är situationen något bättre eftersom också arbetslösa föräldrar har rätt till viss barnomsorg under 15 timmar i veckan – men bara för barn över tre år. För föräldrar utan arbete med barn under tre år finns ingenting.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – verksamheten lever vidare genom att Malmö stad och Region Skåne driver den vidare i form av familjecentraler som en del av den ordinarie verksamheten. Finansieringen har tagits över av kommunen, men täcker inte behoven. Enligt Karaschin borde det finnas dubbelt så många familjecentraler som det gör idag, åtminstone en i varje stadsdel. Det finns en uttalad oro för att nya sparkrav på allmännyttan ska gå ut över de familjecentraler som nu finns.

Projekt 3: Islamseminarium i Motala

Typ av organisation: Ideell förening: Sveriges Unga Muslimer (SUM), som är en nationell samorganisation av islamiska ungdomsföreningar och enskilda muslimska ungdomar.

Projektnummer: U96:015

Projektlängd: En dag, den 16 mars 1996

Beviljat belopp: 25 000 kronor

Syfte: Endagsseminarium med muslimska och ickemuslimska ungdomar från ungdomsföreningar i

Stockholm och Östergötland, för att motverka fördomar och hitta former för vidare samverkan på lokal nivå.

Målgrupp: Talespersoner för och medlemmar i muslimska och ickemuslimska ungdomsorganisationer: politiska, religiösa och fritidsorienterade.

Samarbetspartner: Seminariet fick bidrag från Motala kommun med 10 000 kronor.

Redovisning: Kortfattad rapport med en sammanfattning av dagens föreläsningar och diskussioner om islam, genus, demokrati och fundamentalism.

Projektets genomförande:

Muslimska och ickemuslimska ungdomsföreningar inbjöds till dialogseminarium. Trots mindre intresse än förväntat – med trettio anmälda deltagare istället för de sextio till hundra som seminariet var planerat för – genomfördes seminariet. På morgonen föreläste religionshistorikern Kenneth Ritzén och Pyar Durrani (en ung muslimsk konvertit som ofta förekom i medier då) om islam ur ett ungdomsperspektiv. Resten av dagen veks åt gruppdiskussioner och gemensam återsamling i plenum.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektet bottnade i muslimska ungdomars upplevelser av islamofobiska föreställningar och attityder i samhället. Man tänkte sig att dessa delvis bottnade i okunskap och föreställde sig att direkta gränsöverskridande möten kunde medverka till att motverka fördomsfulla föreställningar och erbjuda en plattform för vidare samverkan.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektet intresserade betydligt färre ickemuslimska ungdomar än vad man hoppats på. Seminariet var planerat för sextio till hundra deltagare, men det kom bara ett trettio. Av dessa var majoriteten muslimska ungdomar. Bara åtta representanter för ickemuslimska ungdomsorganisationer deltog.

Det framgår inte exakt vilka ungdomsorganisationer som bjudits in – annat än att de var ”större”, ”politiska, religiösa och fritidsorienterade”. Abdallah Salah som var projektansvarig säger att de gjorde vad de kunde för att öka antalet deltagare från ickemuslimska organisationer, men inte lyckades.⁷⁷ Arrangörerna drog

slutsatsen att man måste hitta en annan metod och upplägning för att lyckas med ett sådant projekt.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

30 muslimska ungdomar, varav fem från Motala, deltog. Av dessa var samtliga utom åtta ungdomar från ickemuslimska ungdomsorganisationer. Då två minibussar körde ner från Stockholm torde de flesta deltagare varit från Stockholmstrakten.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Trots att deltagarantalet var mindre än man hoppats var diskussionerna givande, enligt redovisningsrapporten.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Att man lyckades intressera så få från ickemuslimska organisationer att komma till brobryggarseminariet var nedslående.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Arrangörerna var fortsatt övertygade om att islamofobi kan motverkas genom att ickemuslimer och muslimer lär känna varandra bättre.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – projekt som genomfört den verksamhet som planerats. Projektet har inte lämnat efter sig synliga spår och det är svårt att avgöra på vilket sätt erfarenheterna från projektet lever vidare, även om det sannolikt inte var en bortkastad dag för många seminariedeltagare.

Projekt 4: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Husby. Samarrangeras med liknande projekt i Rinkeby och Tensta och samredovisas här.

Typ av organisation: Kommunal myndighet: Stockholms socialnämnd, Stockholms kommun.

Projektnummer: 1996/049

Projektlängd: 3 år, 1996/1997–1998/1999

Beviljat belopp: 570 000 kronor per år och område, totalt 1 710 000 kronor

Syfte: Läsfärdighets- och läslustprojekt för muslimska invandrarföräldrar och barn som kräver särskilda satsningar för att leva upp till den svenska förskolans och skolans syn på uppfostran, utveckling och utbildning som grund för integration och för att föräldrarna ska kunna hjälpa sina barn att välja en utbildningskarriär som till fullo gagnar barnens kapacitet.

Målgrupp: Muslimska kvinnor med barn som saknar tillgång till barnomsorg.

Samarbetspartner: Kunskapsföretaget och folkhögskolan Mångkulturellt Folkbildningscentrum (MFC), f.d. Rinkeby Folkhögskola, samt skolor och bibliotek på Järvafältet.

Redovisning: Lägesrapporter och slutredovisning är utförliga och professionellt skrivna, i synnerhet de som är producerade av kunskapsföretaget.

Projektets genomförande:

I projektets första fas utbildades sex tidigare arbetslösa kvinnor till ledare. Två ALU-anställda kvinnor gjorde sin praktik i gruppen. De rekryterade sedan mödrar och barn, som vanligen inte haft tillgång till barnomsorg tidigare, till det daghem som etablerades. På daghemmet bedrevs tvåspråkighetsprogram: svensk-arabiska och svensk-somaliska. Ur den verksamheten växte sedan lästlustprojektet fram. Den bedrevs av en heltidsanställd projektledare, fyra timanställda lärare, två ALU-anställda och en timanställd gruppleddare.

I Husby öppnades under första projektåret en öppen verksamhet för en arabisk mammagrupp som samlades två gånger i veckan i Husby Träffs lokaler, som ligger i nära anslutning till biblioteket. Därefter startade en halvtidsgrupp i folkhögskoleregi som gick parallellt med den öppna verksamheten.

I Rinkeby inleddes arbetet med kompetenshöjande folkhögskolekurser med lästlust som tillval under 44 veckor. Askebyskolan startade en lästlustgrupp, Rinkeby bibliotek startade en annan grupp och folkhögskolan startade två grupper, en på heltid och en på deltid. Ett försök att starta en lästlustgrupp i Knutbyskolan, Rinkeby, misslyckades sedan man efter rekryteringskampanjer bara lockat två personer som fick plats i Tensta och Hjulsta.

I Hjulsta bedrevs öppen verksamhet med läsgrupper som drop-in. Därefter tillkom en folkhögskolekurs på heltid och ett samarbete med Hjulstas internationella

daghem.

I Tensta etablerades en heltidsverksamhet på Bussenhusskolan. Under det tredje och sista verksamhetsåret slogs Hjulstagruppen och Bussenhusgruppen samman.

Föräldrarna skrev under ett lästlustkontrakt där de lovade att läsa ett visst antal böcker och ett visst antal sidor för sina barn. Projektet samarbetade med folkbiblioteken i Tensta, Husby och Rinkeby, dit man regelbundet gick för att låna böcker, tidskrifter och kassetter.

Föräldrarna fick undervisning i svenska, samhällsorientering, litteratur, matematik, datakunskap, barnuppfostran, barnrättigheter, skolfrågor, hantverk, arbetsmarknadsorientering och friskvård.

Studiebesök på skolor, bibliotek, medborgarkontor, hantverkshus, samt utflykter till Fjäderholmarna, Skansen, skolmuseer, julmarknader och landsbygden ingick.

Projektet kontrakterade externa föreläsare som föreläste om barn, barnkultur och droger.

En dag i veckan veks åt skapande verksamhet, främst matlagning och sömnad.

I de lästlustkurser som direkt ordnats av kunskapsföretaget MFC betonades jämförande barnuppfostran, barns språkutveckling, barns rättigheter, modersmålets betydelse, sagor och svenska barnboksförfattare.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Projektets problembeskrivning hänvisar till utredningen SOU 1997: 61 *Att växa bland betong och kjoor. Om uppväxtvillkor i städernas eftersatta områden* samt de erfarenheter och kunskaper personal vid kunskapsföretaget Mångkulturellt folkbildningscentrum (MFC) gjort sedan man etablerat vuxenutbildningsverksamhet på Järvafältet. Projektet utgick från observationen att Rinkeby, Tensta, Hjulsta och Husby tillhör landets mest invandratäta områden. Arbetslösheten i dessa områden ligger runt 40 procent, och nära 100 procent för somalier. Många invånare saknade tillfredsställande kunskaper i svenska och hade mycket begränsad kontakt utanför den egna etniska gruppen och med det omgivande svenska samhället. Den sociala nedskärningen medförde att många saknade barnomsorg och det fanns en utvecklad misstro mot pedagogiken i svensk barnomsorg och skola. Samtidigt utgick projektet från övertygelsen att föräldrar vill lära sig mer om det samhälle deras barn kommer att tillhöra och att de vill att barnen ska få

ett gott och meningsfullt liv. För att kunna rekrytera olika grupper med skilda behov och förutsättningar till en verksamhet som satte läsningen i centrum, föreslog MFC att det behövdes en flexibel verksamhet som invånarna kan sköta själva och som borde ha varierande utformning, från öppen verksamhet till årslånga folkhögskolekurser på del- eller heltid.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektledningen konstaterar att det kan ta tid att etablera och sprida en idé. Det var bitvis svårt att rekrytera mödrar till läslustgrupperna. Många var nyfikna och besökte den öppna verksamheten, men färre gick stadigt eller anslöt sig till de fasta kurserna på del- och heltid. De främsta problemen sammanhänger med den sociala situation många invånare i de berörda grupperna levde i. Genom att etablera kurser i folkhögskolans lokaler fick deltagarna kontakt med en vuxenutbildningsinstitution, vilket var positivt eftersom flera deltagare valde att läsa vidare.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Detta är svårt att bedöma utifrån redovisningar och rapporter, som glider mellan de verksamheter som bedrevs av folkhögskolan, det internationella daghemmet och det mer renodlade läslustprojektet. Sammanställs de spridda uppgifterna deltog 206 kvinnor med eller utan barn, under någon tid, i projektet. 89 kvinnor följde regelbundet verksamheten i någon av dess former (öppen, deltid, halvtid) under en termin eller ett läsår under något av projektets tre år. Till detta kommer 45 kvinnor som läste vid Mångkulturellt folkbildningscentrum med läslust som tillval. Indirekt, via föräldrarna uppskattar projektledningen att man nådde 300–400 barn.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De som deltog regelbundet i verksamheten upplevde att deras kunskaper och därmed självkänsla ökade. De fick lättare att kommunicera med sina barn, barnens skolor och myndigheter. Skolorna reagerade överlag positivt och tyckte att de vuxnas kunskaper om skolsystemet var viktiga för barnens utveckling och akademiska framsteg.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen hade redan innan projektstart goda kunskaper om problemens komplexitet, vilka fördjupades genom de erfarenheter projektet gav.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet

med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Mångkulturellt folkbildningscentrum ville gärna fortsätta Läslustan och samarbetet med grundskolorna på Järvafältet, men konstaterade att det blir svårt att bedriva verksamheten utan finansiellt bidrag utifrån eftersom skolorna och stadsdelsförvaltningen har begränsad budget. MFC ville också rikta läslustprojektet specifikt till invandrarföräldrar med funktionshindrade barn, och genom ett samarbete med skolor, myndigheter och handikappsorganisationer etablera lokala nätverk för handikappfrågor.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Kategori B – projektet har genomfört den verksamhet som planerats. Det har inte runnit ut i sanden, men inte heller efterlämnat synliga spår. Därför är det svårt avgöra på vilka sätt erfarenheterna från projektet lever vidare, men man kan anta att den verksamhet som bedrevs var av stor vikt för dem som var delaktiga. Enligt Annelie Filipsson, bibliotekarie på Husby folkbibliotek var detta ett av alla läslustprojekt som bedrivits i samarbete med biblioteken. Även om det inte efterlämnade direkta spår fortsätter biblioteken vara en källa till läslust.⁷⁸

Projekt 5: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Tensta. Samarrangeras med liknande projekt i Husby och Rinkeby och samredovisas här.

Typ av organisation: Kommunal myndighet: Stockholms socialnämnd, Stockholms kommun.

Projektnummer: 1996/050

Projektlängd: 3 år, 1996/1997–1998/1999

Beviljat belopp: 570 000 kronor per år och område, totalt 1 710 000 kronor

Syfte: Läsfärdighets- och läslustprojekt för muslimska invandrarföräldrar och barn som kräver särskilda satsningar för att leva upp till den svenska förskolans och skolans syn på uppfostran, utveckling och utbildning som grund för integration och för att föräldrarna ska kunna hjälpa sina barn att välja en utbildningskarriär som till fullo gagnar barnens kapacitet.

Målgrupp: Muslimska kvinnor med barn som saknar tillgång till barnomsorg.

Samarbetspartner: Kunskapsföretaget och folkhögskolan Mångkulturellt Folkbildningscentrum (MFC), f.d. Rinkeby Folkhögskola, samt skolor och bibliotek på Järvafältet.

Redovisning: Lägesrapporter och slutredovisning är utförliga och professionellt skrivna, i synnerhet de som är producerade av kunskapsföretaget.

Projektets genomförande:

I projektets första fas utbildades sex tidigare arbetslösa kvinnor till ledare. Två ALU-anställda kvinnor gjorde sin praktik i gruppen. De rekryterade sedan mödrar och barn, som vanligen inte haft tillgång till barnomsorg tidigare, till det daghem som etablerades. På daghemmet bedrevs tvåspråkighetsprogram: svensk-arabiska och svensk-somaliska. Ur den verksamheten växte sedan lästlustprojektet fram. Den bedrevs av en heltidsanställd projektledare, fyra timanställda lärare, två ALU-anställda och en timanställd gruppleddare.

I Husby öppnades under det första projektåret en öppen verksamhet för en arabisk mammagrupp som samlades två gånger i veckan i Husby Träffs lokaler, som ligger i nära anslutning till biblioteket. Därefter startade en halvtidsgrupp i folkhögskoleregion som gick parallellt med den öppna verksamheten.

I Rinkeby inleddes arbetet med kompetenshöjande folkhögskolekurser med lästlust som tillval under 44 veckor. Askebyskolan startade en lästlustgrupp, Rinkeby bibliotek startade en annan grupp och folkhögskolan startade två grupper, en på heltid och en på deltid. Ett försök att starta en lästlustgrupp i Knutbyskolan, Rinkeby, misslyckades sedan man efter rekryteringskampanjer bara lockat två personer som erbjöds plats i Tensta och Hjulsta.

I Hjulsta bedrevs öppen verksamhet med läsgrupper som drop-in. Därefter tillkom en folkhögskolekurs på heltid och samarbete med Hjulstas internationella daghem.

I Tensta etablerades en heltidsverksamhet på Bussenhuskolan. Under det tredje och sista verksamhetsåret slogs Hjulstagrupperna och Bussenhusgruppen samman.

Föräldrarna skrev under ett lästlustkontrakt där de lovade att läsa ett visst antal böcker och ett visst antal sidor för sina barn. Projektet samarbetade med folkbiblioteken i Tensta, Husby och Rinkeby dit man regelbundet gick för att låna böcker, tidskrifter och kassetter.

Föräldrarna fick undervisning i svenska,

samhällsorientering, litteratur, matematik, datakunskap, barnuppfostran, barns rättigheter, skolfrågor, hantverk, arbetsmarknadsorientering och friskvård.

Studiebesök på skolor, bibliotek, medborgarkontor, hantverkshus, samt utflykter till Fjäderholmarna, Skansen, skolmuseer, julmarknader och landsbygden ingick.

Projektet kontrakterade externa föreläsare som föreläste om teman som barn, barnkultur och droger.

En dag i veckan veks åt skapande verksamhet, främst matlagning och sömnad.

I de lästlustkurser som direkt ordnats av kunskapsföretaget MFC betonades jämförande barnuppfostran, barns språkutveckling, barns rättigheter, modersmålets betydelse, sagor och svenska barnboksförfattare.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Projektets problembeskrivning hänvisar till utredningen SOU 1997: 61 *Att växa bland betong och kjoor. Om uppväxtvillkor i städernas eftersatta områden* samt de erfarenheter och kunskaper personal vid kunskapsföretaget Mångkulturellt folkbildningscentrum gjort sedan man etablerat vuxenutbildningsverksamhet på Järvafältet. Projektet utgick från observationen att Rinkeby, Tensta, Hjulsta och Husby tillhör landets mest invandratäta områden. Arbetslösheten i dessa områden ligger runt 40 procent, och nära 100 procent för somalier. Många invånare saknade tillfredsställande kunskaper i svenska och hade mycket begränsad kontakt utanför den egna etniska gruppen och med det omgivande svenska samhället. Den sociala nedskärningen medförde att många saknade barnomsorg och det fanns en utvecklad misstro mot pedagogiken i svensk barnomsorg och skola. Samtidigt utgick projektet från övertygelsen att föräldrar vill lära sig mer om det samhälle deras barn kommer att tillhöra och att de vill att barnen ska få ett gott och meningsfullt liv. För att kunna rekrytera olika grupper med skilda behov och förutsättningar till en verksamhet som satte läsningen i centrum, föreslog MFC att det behövdes en flexibel verksamhet som invånarna kan sköta själva och som borde ha varierande utformning, från öppen verksamhet till årslånga folkhögskolekurser på del- eller heltid.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projektet på i sitt arbete?

Projektledningen konstaterar att det kan ta tid att etablera och sprida en idé. Det var bitvis svårt att

rekrytera mödrar till läslustgrupperna. Många var nyfikna och deltog i den öppna verksamheten, men färre gick stadigt eller anslöt sig till de fasta kurserna på del- och heltid. De främsta problemen sammanhänger med den sociala situation många invånare i de berörda grupperna levde i. Genom att etablera kurser i folkhögskolans lokaler fick deltagarna kontakt med en vuxenutbildningsinstitution, vilket var positivt eftersom flera deltagare valde att läsa vidare.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Det är svårt att bedöma utifrån redovisningar och rapporter, som glider mellan de verksamheter som bedrevs av folkhögskolan, det internationella daghemmet och det mer renodlade läslustprojektet. Sammanställs de spridda uppgifterna deltog 206 kvinnor med eller utan barn, under någon tid, i projektet. 89 kvinnor följde regelbundet verksamheten i någon av dess former (öppen, deltid, halvtid) under en termin eller ett läsår under något av projektets tre år. Till detta kommer 45 kvinnor som läste vid Mångkulturellt folkbildningscentrum med läslust som tillval. Indirekt, via föräldrarna uppskattar projektledningen att man nådde 300–400 barn.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De som deltog regelbundet i verksamheten upplevde att deras kunskaper och därmed självkänsla ökade. De fick lättare att kommunicera med sina barn, barnens skolor och myndigheter. Skolorna reagerade överlag positivt och fann att de vuxnas kunskaper om skolsystemet var viktiga för barnens utveckling och akademiska framsteg.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen hade redan innan projektstart goda kunskaper om problemens komplexitet, vilka fördjupades genom de erfarenheter projektet gav.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Mångkulturellt folkbildningscentrum ville gärna fortsätta Läslustan och samarbetet med grundskolorna på Järvafältet, men konstaterade att det blir svårt att bedriva verksamheten utan finansiellt bidrag utifrån eftersom skolorna och stadsdelsförvaltningen har begränsad budget. MFC ville också rikta läslustprojektet specifikt till invandrarföräldrar med funktionshindrade barn, och genom ett samarbete med skolor, myndigheter och handikappsorganisationer etablera lokala nätverk för handikappfrågor.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Kategori B – projektet har genomfört den verksamhet som planerats. Det har inte runnit ut i sanden, men inte efterlämnat synliga spår. Det är svårt avgöra på vilka sätt erfarenheterna från projektet lever vidare, men man kan anta att den verksamhet som bedrevs var av stor vikt för dem som var delaktiga. Enligt Annelie Filipsson, bibliotekarie på Husby folkbibliotek var detta ett av alla läslustprojekt som bedrivits i samarbete med biblioteken. Även om det inte efterlämnade direkta spår fortsätter biblioteken vara en källa till läslust.⁷⁹

Projekt 6: Utvecklingsprojekt för barn i vissa storstadsområden, Rinkeby.

Samarrangeras med liknande projekt i Husby och Tensta och samredovisas här.

Typ av organisation: Kommunal myndighet: Stockholms socialnämnd, Stockholms kommun

Projektnummer: 1996/051

Projektlängd: 3 år, 1996/1997–1998/1999

Beviljat belopp: 570 000 kronor per år och område, totalt 1 710 000 kronor

Syfte: Läsfärdighets- och läslustprojekt för muslimska invandrarföräldrar och barn som kräver särskilda satsningar för att leva upp till den svenska förskolans och skolans syn på uppfostran, utveckling och utbildning som grund för integration och för att föräldrarna ska kunna hjälpa sina barn att välja en utbildningskarriär som till fullo gagnar barnens kapacitet.

Målgrupp: Muslimska kvinnor med barn som saknar tillgång till barnomsorg.

Samarbetspartners: Kunskapsföretaget och folkhögskolan Mångkulturellt Folkbildningscentrum (MFC), f.d. Rinkeby Folkhögskola, samt skolor och bibliotek på Järvafältet.

Redovisning: Lägesrapporter och slutredovisning är utförliga och professionellt skrivna, i synnerhet de som är producerade av kunskapsföretaget.

Projektets genomförande:

I projektets första fas utbildades sex tidigare arbetslösa

kvinnor till ledare. Två ALU-anställda kvinnor gjorde sin praktik i gruppen. De rekryterade sedan mödrar och barn, som vanligen inte haft tillgång till barnomsorg tidigare, till det daghem som etablerades. På daghemmet bedrevs tvåspråkighetsprogram: svensk-arabiska och svensk-somaliska. Ur den verksamheten växte sedan lästlustprojektet fram. Den bedrevs av en heltidsanställd projektledare, fyra timanställda lärare, två ALU-anställda och en timanställd gruppleddare.

I Husby öppnades under första projektåret en öppen verksamhet för en arabisk mammagrupp som samlades två gånger i veckan i Husby Träffs lokaler, som ligger i nära anslutning till biblioteket. Därefter startade en halvtidsgrupp i folkhögskoleregi som gick parallellt med den öppna verksamheten.

I Rinkeby inleddes arbetet med kompetenshöjande folkhögskolekurser med lästlust som tillval under 44 veckor. Askebyskolan startade en läslustgrupp, Rinkeby bibliotek startade en annan grupp och folkhögskolan startade två grupper, en på heltid och en på deltid. Ett försök att starta en läslustgrupp i Knutbyskolan, Rinkeby, misslyckades sedan man efter rekryteringskampanjer bara lockat två personer som fick plats i Tensta och Hjulsta.

I Hjulsta bedrevs öppen verksamhet med läsgrupper som drop-in. Därefter tillkom en folkhögskolekurs på heltid samt samarbete med Hjulstas internationella daghem.

I Tensta etablerades en heltidsverksamhet på Bussenhuskolan. Under det tredje och sista verksamhetsåret slogs Hjulstagruppen och Bussenhusgruppen samman.

Föräldrarna skrev under ett läslustkontrakt där de lovade att läsa ett visst antal böcker och ett visst antal sidor för sina barn. Projektet samarbetade med folkbiblioteken i Tensta, Husby och Rinkeby dit man regelbundet gick för att låna böcker, tidskrifter och kassetter.

Föräldrarna fick undervisning i svenska, samhällsorientering, litteratur, matematik, datakunskap, barnuppfostran, barns rättigheter, skolfrågor, hantverk, arbetsmarknadsorientering och friskvård.

Studiebesök på skolor, bibliotek, medborgarkontor, hantverkshus, samt utflykter till Fjäderholmarna, Skansen, skolmuseer, julmarknader och landsbygden ingick.

Projektet kontrakterade externa föreläsare som föreläste om barn, barnkultur och droger.

En dag i veckan veks åt skapande verksamhet, främst matlagning och sömnad.

I de läslustkurser som direkt ordnats av kunskapsföretaget MFC betonades jämförande barnuppfostran, barns språkutveckling, barns

rättigheter, modersmålets betydelse, sagor och svenska barnboksförfattare.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Projektets problembeskrivning hänvisar till utredningen SOU 1997: 61 *Att växa bland betong och kajor. Om uppväxtvillkor i städernas eftersatta områden* samt de erfarenheter och kunskaper personal vid kunskapsföretaget Mångkulturellt folkbildningscentrum gjort sedan man etablerat vuxenutbildningsverksamhet på Järvafältet. Projektet utgick från observationen att Rinkeby, Tensta, Hjulsta och Husby tillhör landets mest invandrartäta områden. Arbetslösheten i dessa områden ligger runt 40 procent, och nära 100 procent för somalier. Många invånare saknade tillfredsställande kunskaper i svenska och hade mycket begränsad kontakt utanför den egna etniska gruppen och med det omgivande svenska samhället. Den sociala nedskärningen medförde att många saknade barnomsorg och det fanns en utvecklad misstro mot pedagogiken i svensk barnomsorg och skola. Samtidigt utgick projektet från övertygelsen att föräldrar vill lära sig mer om det samhälle deras barn kommer att tillhöra och att de vill att barnen ska få ett gott och meningsfullt liv. För att kunna rekrytera olika grupper med skilda behov och förutsättningar till en verksamhet som satte läsningen i centrum, föreslog MFC att det behövdes en flexibel verksamhet som invånarna kan sköta själva och som borde ha varierande utformning, från öppen verksamhet till årslånga folkhögskolekurser på del- eller heltid.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projektet på i sitt arbete?

Projektledningen konstaterar att det kan ta tid att etablera och sprida en idé. Det var bitvis svårt att rekrytera mödrar till läslustgrupperna. Många var nyfikna och deltog i den öppna verksamheten, men färre gick stadigt eller anslöt sig till de fasta kurserna på del- och heltid. De främsta problemen sammanhänger med den sociala situation många invånare i de berörda grupperna levde i. Genom att etablera kurser i folkhögskolans lokaler fick deltagarna kontakt med en vuxenutbildningsinstitution, vilket var positivt eftersom flera deltagare valde att läsa vidare.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Detta är svårt att bedöma utifrån redovisningar och rapporter, som glider mellan de verksamheter

som bedrevs av folkhögskolan, det internationella daghemmet och det mer renodlade läslustprojektet. Sammanställs de spridda uppgifterna deltog 206 kvinnor med eller utan barn, under någon tid, i projektet. 89 kvinnor följde regelbundet verksamheten i någon av dess former (öppen, deltid, halvtid) under en termin eller ett läsår under något av projektets tre år. Till detta kommer 45 kvinnor som läste vid Mångkulturellt folkbildningscentrum med läslust som tillval. Indirekt, via föräldrarna uppskattar projektledningen att man nådde 300–400 barn.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De som deltog regelbundet i verksamheten upplevde att deras kunskaper och därmed självkänsla ökade. De fick lättare att kommunicera med sina barn, barnens skolor och myndigheter. Skolorna reagerade överlag positivt och fann att de vuxnas kunskaper om skolsystemet var viktiga för barnens utveckling och akademiska framsteg.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektets gång?

Projektledningen hade redan innan projektstart goda kunskaper om problemens komplexitet, vilka fördjupades genom de erfarenheter projektet gav.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Mångkulturellt folkbildningscentrum ville gärna fortsätta Läslustan och samarbetet med grundskolorna på Järvafältet, men konstaterade att det blir svårt att bedriva verksamheten utan finansiellt bidrag utifrån eftersom skolorna och stadsdelsförvaltningen har begränsad budget. MFC ville också rikta läslustprojektet specifikt till invandrarföräldrar med funktionshindrade barn, och genom ett samarbete med skolor, myndigheter och handikappsorganisationer etablera lokala nätverk för handikappfrågor.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Kategori B – projektet har genomfört den verksamhet som planerats. Det har inte runnit ut i sanden, men inte efterlämnat synliga spår. Det är svårt avgöra på vilka sätt erfarenheterna från projektet lever vidare, men man kan anta att den verksamhet som bedrevs var av stor vikt för dem som var delaktiga. Enligt Annelie Filipsson, bibliotekarie på Husby folkbibliotek var detta ett av alla läslustprojekt som bedrivits i samarbete med biblioteken. Även om det inte efterlämnade direkta spår fortsätter biblioteken vara en källa till läslust.⁸⁰

Projekt 7: Gardenia, öppen verksamhet för muslimska kvinnor med barn

Typ av organisation: Kommunal myndighet: Malmö stad, stadsdelen Rosengård, Herrgårdens delområde
Projektnummer: 1996/057

Projektlängd: 2 år, 1996–1997

Beviljat belopp: 1 535 000 kronor

Syfte: Bryta isoleringen för muslimska kvinnor och barn, lära mödrarna svenska, underlätta för kvinnorna att skapa kontakter och sociala nätverk, ge kvinnor inblick i svensk barnuppfostran och svenskt samhällsliv samt ge barnen stimulans, svenskfärdigheter och utvecklingsmöjligheter.

Målgrupp: Muslimska kvinnor och barn som stod utanför den ordinarie barnomsorgen, primärt från Herrgården i Rosengård.

Samarbetspartner: Barnavårdscentralen, mödravårdscentralen, stadsdelens resursteam, komvux.

Redovisning: Professionellt skriven redovisning, om än något kortfattad.

Projektets genomförande:

Projektet bedrevs av anställd personal, man ställde i ordning en lokal och rekryterade kvinnor och barn ur målgruppen. 21 mammor med sammanlagt 30 barn delades in i två grupper som träffades måndag–tisdag respektive torsdag–fredag. Onsdagar anordnade man gemensamma aktiviteter, som studiebesök på bibliotek, museer och vårdcentraler samt utflykter.

Under de dagar när gruppen var delad fick mödrarna två timmars svenskundervisning om dagen av utbildade lärare från komvux. Under tiden togs barnen hand om utbildad personal som bedrev pedagogisk förskoleverksamhet.

Till projektet knöts en psykolog från stadsförvaltningens resursteam. Dessutom medverkade en sjuksköterska från barnavårdscentralen och en barnmorska från mödravårdscentralen i projektet.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Stadsdelsförvaltningen i Rosengård konstaterade att Herrgården har stora sociala problem med hög

arbetslöshet (87 procent för männen, 86 procent för kvinnorna), att 91 procent är beroende av bidrag och att barnomsorg inte är tillgängligt för kvinnor utan arbete eller studier. Detta innebär att barnen bara erbjuds att delta i förskoleverksamhet på deltid från sex års ålder. Det blir för kort tid för att barnen ska lära sig svenska, vilket kan försvåra för dem att följa med i skolundervisningen. I många familjer är mamman hemma med små barn, vilket bidrar till att hon kan bli isolerad och inte har möjlighet att delta i svenskundervisning, vilket kan göra det svårt för henne att vara ett stöd för barnen när de börjar skolan. Många av familjerna i området har dessutom upplevelser av krig, tortyr och flykt.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Redan från start var söktrycket stort och man var tvungen att sätta ett tak på femton barn för att fortfarande kunna erbjuda en bra pedagogisk verksamhet. Många av de kvinnor som fick möjlighet att delta var besvikna över att de inte kunde komma varje dag. Tillgången till en egen lokal bara för kvinnor var en nyckel. Efterhand använde man lokalen mer genom att man höll möten och föreläsningar där på kvällstid. Men kön till verksamheten var fortsatt lång och man hoppades att de kvinnor som gått på Gardenia skulle bli mentorer för de kvinnor som ännu inte fått plats.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

När projektet inleddes bestod det av 21 kvinnor och 30 barn. Då antalet barn satte taket, kunde antalet kvinnor variera efter hur många barn som deltog totalt. När någon slutade på grund av graviditet eller annat skäl tog man in någon från väntelistan, så att antalet var konstant.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De utvecklingssamtal projektledaren höll med deltagande mammor visade att projektet gett goda resultat. Kvinnorna framhöll att de mätte bättre, att förbättrade kunskaper i det svenska språket och samhället gav självförtroende och att utflykterna gjort att de lärt känna både närområdet och Malmö stad betydligt bättre än förut. Det var lättare att ta kontakt med myndigheter och sjukvård och barnen trivdes med att få vänner.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen hade redan goda kunskaper, vilka

fördjupades under projektarbetets gång. Betydelsen av ett eget kvinnorum och ökade språkkunskaper blev en stor skillnad för många av kvinnorna. De fick det lättare att ta initiativ till vidare studier. Barn som deltagit i projektet fick bättre förutsättningar att klara skolgången. De goda erfarenheter som gjordes medförde att man kunde övertyga politikerna att avsätta bidrag till liknande satsningar.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Tanken på utökad verksamhet utvecklades under projektarbetets gång. Den öppna förskoleverksamheten kunde med fördel integreras ännu mer med barnavårdscentral, friskvård och utflykter. Idén löpte vidare i etableringen av familjecentralen Solstrålen och blev en ordinarie del av stadsdelsförvaltningens verksamhet, finansierad av Malmö stad och Region Skåne. Enligt Anne Eckhardt, som var projektansvarig för Gardenia och idag är rektor för förskolorna i Apelgård och Kryddgård i Rosengård, dit också familjecentralen Solstrålen hör, gav Gardenia många goda effekter på både kort och lång sikt. Det hade en markant positiv effekt för de berörda familjerna och samhället. ”Vi hade aldrig kunnat komma så här långt om det inte hade varit för Arvsfondens bidrag. Genom projekt Gardenia kunde vi påvisa det behov som fanns och de goda resultat vi uppnådde övertygade politikerna om att verksamheten behövdes och var värd att satsa på”, säger hon.⁸¹ Familjecentralerna Solstrålen tillkom via erfarenheterna av Gardenia och Sesam bildades av dem som drev projektet Jasmine. Båda har fått goda vitsord av deltagande familjer och anställd personal.⁸² Gardenia och Solstrålen skiljer sig åt på vissa punkter. Till skillnad från Gardenia erbjuder Solstrålen en öppen förskoleverksamhet varje dag medan fredagar är öppen utflyktsdag för kvinnor och barn. På onsdagar finns också ett babykafé för mödrar med barn från 0 till 18 månader, då också internationella hälsokommunikatörer finns på plats. Till skillnad från Gardenia bedrivs inte längre svenskundervisning. Istället slussas kvinnorna direkt till vuxenutbildningens nyetablerade filial i Rosengård och barnen erbjuds barnomsorg. Ytterligare en skillnad är att den öppna förskolan, barnhälsovård, internationella hälsokommunikatörer, kurator och socialrådgivning finns i angränsande lokaler i samma byggnad, vilket gör samarbetet lättare.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – verksamheten lever vidare genom att Malmö stad och Region Skåne driver

den vidare i form av familjecentraler som en del av den ordinarie verksamheten.

Projekt 8: We meet in Sarajevo 1996

Typ av organisation: Ideell religiös frivilligorganisation: Islamic Center i Malmö

Projektnummer: U1996/064

Projektlängd: 1 år

Beviljat belopp: 30 000 kronor, som användes för projektets nationella del, vilket är mindre än hälften av det belopp som söktes.

Syfte: Det här är ett ungdomsprojekt där trettio ungdomar från olika trossamfund har en insamlingskampanj och sedan åker till det krigshärjade Sarajevo för att skänka humanitärt bistånd och stärka stadens betydelse som den ort där judar, kristna och muslimer genom historien fredligt levtt tillsammans. Man vill stödja återuppbyggandet av Sarajevo, främja samarbetet mellan ungdomar från Sverige och Bosnien och stödja de krafter i Bosnien som betonar fredlig samexistens.

Målgrupp: Ungdomar från skilda trossamfund, i Sverige och Bosnien.

Samarbetspartner: Svenska kyrkans ungdom, Judiska kulturföreningen, politiska ungdomsförbund, Elevkampanjen, Ungdom mot rasism, den bosniska tidskriften *Asyl Times*.

Redovisning: Redovisningen är kortfattad och handskriven. Den beskriver de delar av projektet som lyckats, de svårigheter som uppstått och förhoppningar inför framtiden.

Projektets genomförande:

Projektet leddes av projektledare, två anställda, en praktikant, en beredskapsarbetare och femton frivilliga.

Projektet inleddes med arbetskonferens där man hoppades på två representanter från Mosaiska församlingen, Svenska kyrkan, Ortodoxa kyrkan och Katolska kyrkan. Det framgår inte om målsättningen lyckades. Att döma av redovisade samarbetspartner fungerade inte kontakterna med Ortodoxa och Katolska kyrkan.

Projektet arrangerade en stödgalan och

samlade in humanitärt bistånd, kläder, skor, datorer, hygienartiklar, böcker och musikinstrument.

Resan till Sarajevo med 30-40 ungdomar fick ställas in på grund av bristande finansiering. Projektledarna planerade istället att åka ner med det insamlade biståndet själva.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Islamic Center i Malmö domineras av bosniska muslimer som var välinformerade om de konsekvenser inbördeskriget i forna Jugoslavien, särskilt Bosnien, hade haft.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Stödgalan och informationsmöten genomfördes som planerat. Det förefaller som att ICM inte lyckades få med representanter från de katolska och ortodoxa församlingarna. Stödet från bosnier i Malmöområdet var mindre än det man räknat med. Gala, informationsmöten och insamling gick som planerat. Däremot lyckades man inte få bidrag för gruppresan till Sarajevo.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Ett åttiototal personer, varav sjuttio ungdomar – trettio män och fyrtio kvinnor - deltog i verksamheten. Till detta kommer de som kom på galan eller informationsmöten (cirka 400 deltagare)

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Kontakterna över religions- och organisationsgränser var givande. Däremot kunde man inte nå målgruppen i Bosnien.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Samarbetet tillförde fler perspektiv och synvinklar, vilket kom till användning. Svårigheter att mobilisera till konkreta solidaritetsaktioner uppdagades. Att de misslyckades med målsättningen att ta sig till Sarajevo med bistånd ledde till kritisk självreflexion och idéer om hur man istället borde ha gjort. Av redovisningen framgår att de aktiva insåg att de var "nybörjare". Tidschemat var för pressat, de hade ingen vägledning, ingen senior projektledare och mötte betydligt mindre entusiasm hos Malmöbosnier än förväntat.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Solidaritetsarbete borde enligt projektarbetarna vävas in som en ordinarie del av Islamic Centers verksamhet. I redovisningen uttrycks en önskan om att etablera en vänortsförbindelse mellan Malmö och Sarajevo och mellan Malmöungdomar och Sarajevoungdomar.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i gränslandet mellan kategori A – projekt som inte lämnar några spår – och kategori B – projekt som gjort det man erhöll bidrag för.

Trots goda intentioner och ett väl utfört förarbete med informationsmöten och solidaritetsgala lyckades man inte göra det projektet som helhet föresatt sig, åka ner till Sarajevo med en grupp ungdomar från Sverige. Å andra sidan beviljade Arvsfonden bara bidrag för projektets nationella del, det vill säga informationsmöten och solidaritetsgala.

Projekt 9: Lokalt utvecklingsarbete i stadsdelen Herrgården

Typ av organisation: Kommunal myndighet: Malmö kommun, Rosengårds stadsdelsförvaltning

Projektnummer: 1996/099

Projektlängd: 3 år: 1996–1999

Beviljat belopp: 1 987 000 kronor

Syfte: Projektet ville erbjuda förskolevistelse från fyra års ålder för barn som saknar daghemsplacering och därmed minska föräldrars isolering och främja deras engagemang i barnens skolgång och samhället i stort. Genom att erbjuda en flexibel verksamhet med personal som delar samma kulturella och språkliga bakgrund som de föräldrar och barn projektet riktar sig ville man öka barnens förutsättningar att tillgodogöra sig det förskola och skola erbjuder.

Målgrupp: Företrädevis muslimska mödrar med barn från fyra år och deras yngre syskon.

Samarbetspartner: Socialdepartementet, Rosengårdsskolan, förskolan Prästkragen, Internationella muslimska kvinnoföreningen, Albanska muslimska kvinnoföreningen, projekt Jasmine (se projekt 2), Brottarklubben Malmö Tigers,

mödravårdscentralen, barnavårdscentralen samt en pappagrupp från Herrgårds- och Prästkrageprojektet.

Redovisning: Redovisningen är professionellt och utförligt sammanställd av anställd personal väl förtrogen med genrens krav.

Projektets genomförande:

Projektet leddes av områdets barnomsorgschef Mona Melin och psykologen Gunilla Schyberg. Flerspråkig personal anställdes (arabiska, albanska) i den öppna förskoleverksamheten, vilket gav möjlighet till arbete med mindre, fasta grupper, mer tid till fortbildning och till samverkan med lärare vid Rosengårdsskolan och sexårsverksamheten. En specialpedagog, en psykolog och personal från resursteamet för barn och ungdomar deltog i planeringen.

Mödrar med barn från fyra år och deras yngre syskon erbjöds plats årsvis för att delta två till tre halvdagar i veckan; barnen får förskola medan mödrarna får svenskundervisning och samhällsorientering. Ett utvecklat samarbete med sexårsverksamheten och årskurs ett i skolan skulle göra övergången till skolan så smidig som möjligt.

Inför andra projektåret utökades projektet med en avdelning på förskolan Prästkragen.

Pedagogiken utgick från Daniel Sterns teorier om små barns inre utveckling av ett ”själv”, Marte Meo-metoden (som utvecklats för behandling av autistiska barn men fått ett vidare användningsområde) bygger på analys av videoinspelade möten och situationer och ”Mitt första hus”-metoden får barn att minnas sitt första hus – det som var innan Herrgården.

Projektet gav kontinuerlig fortbildning för personalen med föreläsningar och metodworkshoppar samt samverkansamtal. Fyra tematräffar arrangerades varje termin med 4–6 deltagare per gång, vanligen med inbjudna seminarieledare och föredragshållare.

Under sista projektåret utvidgades verksamheten genom att ta in fler femåringar i gruppverksamheten, tre dagar per vecka. Verksamheten inriktades mer på de äldre barnens behov. Yngre syskon fick fortfarande delta, men i mindre utsträckning. Samma år minskade också omfattningen av den samverkan man haft med lärarna från årskurs ett i skolan, eftersom man nu hade byggt in ett samarbete mellan förskola och skola i skolans ordinarie verksamhet.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektledningen var genom sitt mångåriga arbete i

stadsdelen Rosengård väl insatta i områdets problem. De var också väl förtroagna med konsekvenserna av den sociala nedskärningen som medfört att barn vars föräldrar inte arbetar eller studerar utesluts från barnomsorg innan de fyllt sex år. Herrgården är ett av landets mest invandrartäta områden – mer än 90 procent av områdets invånare har invandrarbakgrund – och präglas av stor omflyttning. Andelen socialbidragsberoende familjer var mycket hög och bara 13 procent av männen och 16 procent av kvinnorna förvärsarbetade. 60 procent av barnen saknade barnomsorg. I området fanns en deltidsskola för sexåringar som inte haft barnomsorgsplats. Områdets skola, Rosengårdsskolan, har 900 elever som talar 37 språk. I flera klasser finns ingen svensk elev. I början av 1996 var personalen på både sexårsverksamheten och i skolan i kris. De flesta barn kunde ingen eller lite svenska när skolan började, de var inte bekanta med (för)skolans regler och normsystem och det var svårt att nå fram till föräldrarna för att hitta lösningar på problemen. Ur den här situationen växte tanken på en förberedande verksamhet som kan nå föräldrar och barn tidigare och därmed underlätta inträdet i förskolans och skolans värld. Samtidigt fanns inte bidrag för detta avsatta i Malmös stads budget. De insåg att de var tvungna att söka extern finansiering.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Många av mödrarna hade stora egna behov. De hade barn i många åldrar med sig och många äldre barn tittade in efter skolan. Stundtals präglades miljön av kaos, men med tiden växte fasta rutiner fram. Mödrar med behov av stöd för egen del erbjöds detta genom Familjebasen, BUP, barnvårdscentralen eller familjeförskolan. Under det sista året fokuserades verksamheten mer på femåringar. Integrationen mellan förskola, sexårsverksamhet och första klass fungerade bättre sedan skolan övertagit arbetet som en ordinarie del av sin verksamhet. Stor vikt lades vid att bygga upp ett förtroende hos föräldrarna.

Den flerspråkiga personalen blev en naturlig länk till föräldrarna och det samarbete med områdets föreningsliv – internationella muslimska kvinnoföreningen, invandrarföreningar och idrottsföreningar – var givande, liksom utflykter och vidare områdeskontakter. En viktig del i projektet var att personalen fick kontinuerlig fortbildning och erbjöds regelbundna samarbetsamtal där verksamheten planerades och utvärderades, problem identifierades och diskuterades, och lösningsförslag presenterades, förkastades eller antogs.

3. Hur många personer har varit verksamma eller

deltagit i den aktuella verksamheten?

Det framgår inte av rapporter och redovisningar hur många mödrar och barn som omfattades. Projektet är över tio år gammalt och den personal som då arbetade har inte gått att få tag på.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Enligt de utvärderingar och samtal som genomfördes med de berörda mödrarna var verksamheten övervägande positiv. Den har gett nya kunskaper, språkfärdigheter, ökat självförtroende, varit intellektuellt och socialt stimulerande och bidragit till ett utökat socialt nätverk.

Enligt både mödrar och personal har barnen utvecklats, övervunnit sin blyghet och blivit gladare, öppnare och mer stimulerade. De har lärt sig bättre svenska och visar större uppskattning av att fungera i grupp.

Personalen säger sig vara nöjd med sina egna insatser, de har själva lärt sig mycket och upplever arbetet som meningsfullt.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledning och personal hade redan goda kunskaper om problemens komplexitet innan projektet startade och tycker att dessa fördjupats under projektarbetet.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Arbetet med öppen förskoleverksamhet har integrerats i stadsdelens ordinarie verksamhet genom familjecentralerna Sesam och Solstrålen, finansierade av Malmö stad och Region Skåne. Se vidare projekt 2 och 7.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – verksamheten lever vidare genom att Malmö stad och Region Skåne driver den vidare i form av familjecentraler som en del av den ordinarie verksamheten

Projekt 10: Rinkrprojektet – kulturarv som verktyg mot främlingsfientlighet och rasism

Typ av organisation: Multimediaföretag i multikultibranschen: Rinkeby Multimediacenter

Projektnummer: U1997/080

Projektlängd: 2 år

Beviljat belopp: 520 000 kronor

Syfte: Projektet vill skapa en pedagogisk modell för hur man kan arbeta med att stärka invandrarungdomars identitet, förändra omgivningens syn på miljonprogramsorter, och motverka rasism. Rinkeby är en multimediautbildning där unga Rinkebybor dokumenterar Rinkebys kulturarv med rötter i den politiska samhällssyn bakom miljonprogrammen, kartlägger inflyttningen till Rinkeby och den lokalkultur som skapades genom kulturmöten och kulturkonflikter. Förutom multimediaredovisning planeras presentation genom teater, utställningar, evenemang vid Kulturhuvudstadsåret och vid ett läger för personer från liknande orter i Spanien, Finland, Storbritannien, Australien, USA och Tjeckien som arbetar med liknande projekt. Projektet vill därmed också skapa ett nätverk mellan elever, lärare, myndigheter och organisationer på liknande orter i västvärlden. Ytterligare ett syfte är att invandrarelever ska skapa sig en attraktivare position på arbetsmarknaden genom att höja sin IT-kompetens.

Målgrupp: Ungdomar i Rinkeby, företrädesvis i högstadiet. Särskild satsning på att få med tjejer.

Samarbetspartner: Rinkebyskolan, Rinkeby bibliotek, Ord- & Bildverkstaden, Arkitekturmuseet och Marionetteatern i Sverige; Instituto Santiago Hernandez (skola) i Spanien; Paraisten lukio (skola) i Finland; Glasgow UK City of Architecture and Design i Storbritannien, Lord Lawson of Beamish School i Australien, Glenala State High School i USA och Gymnázium Novy Jicin i Tjeckien.

Redovisning: Redovisningen är professionellt utförd. Resultatet sprids också via cd-rom, Internet, utställningar, arbetsblad, skoltidning, evenemang i samband med Stockholms kulturhuvudstadsår ett projekthäfte och ett arkiv uppbyggt i samarbete med Rinkeby bibliotek.

Projektets genomförande:

Projektet inleddes med utbildning av lärare och elever i IT-teknik och Rinkeby Multimediacenter (RMC) fortsatte sedan med kontinuerlig fortbildning för projektmedverkande lärare och elever, en gång i veckan. Under utbildningen utvecklades också interaktiva läromedel, som även kom att användas i andra utbildningar. Projektet byggde upp en webbplats som kontinuerligt utvidgades och uppdaterades.

Den innehåller bland annat bilder, dikter, texter och analyser om rasism, historia, identitet och kulturarv skrivna av elever. Tillsammans med Ord- och Bildverkstaden har eleverna producerat bilder och texter på temat rasism och arkitektur som bland annat resulterat i trycksaker och affischer som visades på öppningsutställningen "Tvättstugan – scener från Rinkeby" på Arkitekturmuseet och på Moderna museet. Tillsammans med Marionetteatern har eleverna skapat en dockteaterföreställning om integration. Projektet har gjort stadsvandringar i Rinkeby där man dokumenterat och fotograferat byggnader och stadsplanering. Detta redovisades på en cd-rom. Projektarbetet har dokumenterats genom att eleverna med stöd av lärarna fotograferat och videofilmade arbetslagens verksamhet. Kontakt med partnerskolorna upprätthölls regelbundet genom e-postkommunikation, men samverkan försvårades av att partnerna inte haft tillräckliga kunskaper i Internet. Representanterna från partnerskolorna var med på ett upptaktsmöte.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Organisationerna hade sin bas i Rinkeby och personalen var väl förtrogen med de problem som karaktäriserar miljonprogramsområdena, som rasism, främlingsfientlighet, segregation och arbetslöshet. De var också medvetna om att problemen inte var unika för Rinkeby eller miljonprogramsförorter i Sverige. Genom studier, livserfarenhet och kontakter med invånare och skolor i andra områden visste man att det fanns gemensamma problem att utgå ifrån.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Det tog mer tid än förväntat att etablera samarbetsformer och få rutin i arbetet och med kontakterna. Eftersom det första projektåret involverade elever från årskurs 9, som därefter lämnade skolan och projektet, uppstod en brist på kontinuitet som man avhjälpte genom att därefter påbörja arbetet redan i årskurs 7. De interaktiva läromedel som utvecklades liksom det nära samarbetet mellan skola, förening, förvaltning, museer och institutioner gav överlag mycket positiva resultat – även om det också var tidskrävande och stundtals frustrerande att förstå varandras organisationer och sätt att arbeta. Eleverna fick kontakt med yrkesliv och världen utanför skolan, de lärde sig mycket genom egna forskningsuppgifter och fick både ökat självförtroende och fördjupad förståelse för miljonprogramområdenas historia

och dess problem men också kulturarvets tillgångar. Satsningen på att nå tjejer gick i början trögt men övervanns. I samverkan med skolor internationellt fanns initialt stora problem, inte minst eftersom IT-kompetenserna varierade. Sedan elever och lärare i England och Spanien lärt sig de nya teknikerna gick samarbetet lättare. I utvärderingarna framgår det att de borde ha budgeterat mer för resande. Det räcker inte med digital kommunikation.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

I Rinkeby deltog 54 elever, 25 pojkar och 29 flickor i verksamheten. Därtill kom 36 i Spanien, 40 i Finland och en klass i England. Uppgifter om hur många som deltog från USA och Australien saknas.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Utvärderingen redovisar övervägande positiva omdömen. Både lärare och elever tyckte att undervisningsmetoderna blev mer attraktiva, studentorienterade och kompetenshöjande när den nya IT-tekniken användes.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen hade redan goda kunskaper om problemens komplexitet, vilka fördjupades under arbetets gång.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Projektet har genererat en mängd nya projektidéer: Tillsammans med Arkitekturmuseet initierades ”Blå linjen-projektet” som dokumenterade stadsplanering och bebyggelse längs den blå tunnelbanelinjen, som dels ville producera ökade kunskaper om symmetri, färg och form i arkitekturen, dels öka ungdomarnas lokalkännedom genom att de blev bekanta med de orter som låg mellan hemmet och city. I samarbete med Arkitekturmuseet initierades också ”Arkitektur-ung” som vill ta fram ett allmänt användbart läromedel om arkitektur, stadsplanering och miljöprogrammets kulturarv samt en ”lärarsajt” med övningsuppgifter på flera språk. I samarbete med Rinkeby bibliotek och stadsdelnämnd samt stiftelsen Framtidens kultur initierades projektet ”Rinkebyarkivet” som ska underlätta lokalhistorisk forskning genom att skapa ett arkiv av civilsamhällets fotografier, handlingar och berättelser som samlades in från föreningar, boende. Arkivet samlar mer än 2 000 kvalitetsfotografier, tusentals bilder, dokument, böcker,

och texter. Dessutom genererade projektet en helt ny utbildning som blev en del av Rinkebyskolans ordinarie verksamhet.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – verksamheten lever vidare. Projektet fortlever genom Rinkebyarkivet och Europaenheten för språk och kommunikation, som bygger vidare på IT och nätverkande mellan olika skolor från liknande områden runt om i Europa.

Projekt 11: Ungdomsprojekt Slöja eller Avslöja

Typ av organisation: Ideell religiös förening: Islamic Center i Malmö, som är en fristående muslimsk frivilligorganisation.

Projektnummer: U1997/108

Projektlängd: 3 år

Beviljat belopp: 100 000 kronor

Syfte: Projektet vill motverka förtryck av kvinnor, i hem, skola, samhälle och på arbetsplatser; främst genom att upplösa de fördomar som finns om slöjan. Man vill förebygga diskriminering och främja integration genom att skapa ett informationsmaterial om slöjan, driva en upplysnings- och informationskampanj i skolor och på arbetsplatser, genom dialog med medier och öppet hus på Islamic Center.

Målgrupp: Ungdomar på högstadie- och gymnasienivå samt myndigheter, medier och företag.

Samarbetspartners: Gröna stjärnan – en idrottsförening vid Islamic Center och Asyl Times, en bosnisk tidning knuten till Islamic Center.

Redovisning: Redovisningen är handskriven, kortfattad och med informationsbroschyr bifogad.

Projektets genomförande: Projektet ansökte om drygt 3 miljoner kronor men fick bara 100 000, varför ambitionsnivån fick justeras nedåt. De genomförde en enkätundersökning där muslimska kvinnor fick svara på varför de bar slöja, men resultatet redovisades inte. Ett kortfattat informationsblad togs fram och distribuerades på skolor och arbetsplatser, vars antal

inte redovisas. Ett femtiotal frivilligarbetare vid moskén genomförde informationsmöten, kontaktade medier, besökte skolor och agerade värdar då besökare gästade moskén och spred i samband med detta information om slöjans betydelser.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektet initierades av troende muslimer som i sin vardag ständigt konfronterades med islamofobiska föreställningar om slöjan.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Det var inte svårt att väcka debatt om slöjan och konfrontera fördomar hos skolungdomar och allmänheten. Det var svårare att få igång konstruktiva samtal. Ett stort hinder för förverkligandet av det här projektet var att man inte hade bidrag att anställa personal, utan var tvungna att förlita sig på ideell arbetskraft.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Islamic Center uppger att ett femtiotal ideellt arbetande deltog i projektet samt att för andra uppgifter anställd församlingspersonal anslog en del av sin arbetstid åt projektet. De bedömer att 30 000 personer nåtts av information från eller om projektet, vilket ter sig lätt optimistiskt.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Projektet mötte ett högt gensvar genom att slöjan som sådan väcker intresse och debattlust. Projektverksamma hoppades att man ”öppnat ögonen” på några av dem man diskuterade med.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projekttagarna visste redan innan verksamheten genomfördes att det finns en generell kunskapsbrist och många fördomar om slöjan hos allmänheten. Genom arbetet med projektet drog man slutsatsen att det är svårt att komma åt människors fördomar; att det hos många finns en rädsla för att konfrontera det främmande och att det kan vara svårt att ta till sig kunskaper som bryter mot det man redan föreställer sig att man visste.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet

med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Projektledningen ser ett behov av en landsomfattande informationskampanj om slöjan med samma syfte som den lokala kampanjen, men vet inte hur man ska kunna finansiera detta.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i gränslandet mellan kategori A – projekt som inte lämnar några spår – och kategori B – projekt som genomfört den verksamhet som planerats. Med hänsyn taget till att projektet inte beviljades de bidrag man sökt för och därför tvingades dra ner ambitionsnivån kan man möjligen säga att projektledningen genomförde den kampanj man planerat för, om än inte i samma utsträckning som det ursprungligen var tänkt. Kvaliteten på den informationsbroschyr som producerades var inte imponerande. Det går inte att bedöma huruvida erfarenheterna från projektet lever vidare eller i vad mån projektet lämnat några spår hos målgruppen.

Projekt 12: Från Alfons till Dostojevskij – Barnkonventionen genom berättelser

Typ av organisation: Ideell förening: Stiftelsen Abrahams barn

Projektnummer: 1997/169

Projektlängd: 2 år

Beviljat belopp: 998 000 kronor

Syfte: Projektet ville bidra till att fullfölja barnkonventionen i Rinkebys skolor och förskolor genom inlevelseövningar, empatiprogram och berättelser.

Målgrupp: Förskolebarn och skolbarn i Rinkeby samt barnomsorgs- och skolpersonal i samma område.

Samarbetspartner: Rinkebyskolan, Kvarnbysskolan, barnomsorgen i Rinkeby

Redovisning: Redovisningen är kortfattad, men kompletterades genom samtal med projektansvariga.

Projektets genomförande: Projektet arbetade kontinuerligt med en mellanstadiekläss i Rinkeby

som fungerade som pilotgrupp under projektiden, medan en annan skolklass var referensgrupp. Pedagoger och barn arbetade med berättelser – man läste, skrev, målade och dramatiserade – i enlighet med språkutvecklingspedagogiken Identifikation ger empati (IE) som Abrahams barn utvecklat på basis av Hjalmar Sundéns rollteori. Utöver detta genomfördes ett tjugotal seminarier och föreläsningar om hur sagor och berättelser kan bidra till att sprida förståelsen för barnkonventionen. Man genomförde inlevelseövningar, empatiprogram, arbete med sagokistor med böcker och en berättelsemantel i mellanstadieklasser och på förskolor. Man inledde ett samarbete med pedagoger i Mar Elias flyktingläger i Beirut och tog initiativ till syskonprojekt på orter i Libanon, Jordanien och Israel. Genom finansiering från Rädda Barnen producerades en pedagogisk bok med samma titel som projektet, som ännu används flitigt. Arbetet presenterades också på utställningar och kultur dagar, i Järfälla och på andra orter i landet.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektansvariga Lisbeth Lindvall var bibliotekarie i Rinkeby och medlem i Abrahams barn som fram till 2005 hade sin huvudsakliga bas i området, vilket medförde goda kunskaper om förortens problematik.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

En mellanstadieklass i Kvarnbyskolan i Rinkeby fungerade som pilotgrupp för projektet, medan en annan fungerade som referensgrupp. Barn och pedagoger arbetade kontinuerligt med berättelser som återspeglade barnkonventionen och applicerade dess budskap inom olika läroämnen genom eget arbete. Detta gav goda erfarenheter och de arbetsböcker som producerades var tänkta att kunna användas som modell för liknande verksamhet i andra klasser. För de yngre barnen användes två leksaksdjur, skänkta av IKEA, i empatiprogrammen ”Stackars du” och ”Vännen”, som gav upphov till interaktiva berättelser. Projektet fann att den språkutvecklingspedagogik man utvecklat utifrån Hjalmar Sundéns klassiska rollteori fungerade utmärkt. Det enda hinder den projektansvariga bibliotekarien Lindvall idag sörjer är att man inte hade resurser att arbeta kontinuerligt med mer än en skolklass.

3. Hur många personer har varit verksamma eller

deltagit i den aktuella verksamheten?

Åtminstone 560 personer deltog på de föreläsningar och seminarier som arrangerades. De var skolbarn i två klasser årskurs 8, en i årskurs 4 (pilotklass, återkommande), en i årskurs 3, tre i årskurs 1, 2 i årskurs 0, samt klasserna 1–2 och 2–5 i sarskolan.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Barnen läste, skrev, gestaltade och iscensatte berättelserna och fick genom detta en märkbart positiv inställning till bildning, vilket reflekteras i faktum att samtliga barn som var med då idag har gått ut gymnasiet och 65 procent fortsatt till högre studier vid universitet och högskolor.⁸³

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Flera av de barn som deltog i verksamheten kom från familjer där de vuxna var analfabeter eller funktionella analfabeter, vilket potentiellt kan leda till spänningar. Därför är det viktigt att alltid involvera föräldrarna och vinna deras förtroende för vad som görs. Enligt Lisbeth Lindvall, som var projektledare, producerade projektarbetet främst positiva erfarenheter: de flesta barn kommer att utveckla en positiv inställning till bildning om bara möjligheter finns och även enkla berättelser som böckerna om Alfons Åberg innehåller rika möjligheter att utveckla empati och berättarglädje.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Projektledningen vill gå vidare genom att bygga ut ett samarbete med syskonprojekt i Libanon, Jordanien, Israel och Palestina. Erfarenheterna från arbetet blev viktigt för Stiftelsen Abrahams barns vidare verksamhet och boken, *Från Alfons till Dostojevskij*, används fortfarande. Eftersom politikerna uppmärksammade de positiva resultat projektet genererat i termer av barnens förbättrade studieresultat föreslog Lindvall att man kunde föra vidare erfarenheterna genom att etablera bemannade skolbibliotek. För detta sökte och beviljade stadsdelsnämnden bidrag från Storstadssatsningen för åren 1999–2003. Satsningen gav positiva resultat och idag har med ett undantag varje i Rinkeby ett fungerande skolbibliotek.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori C – där erfarenheterna lever vidare genom och där verksamheten vidareutvecklades med annan finansiär, Rädda Barnen,

på andra orter, nu i arabvärlden.

Projekt 13: Utbildning och stöd i föräldraskapet

Typ av organisation: Väletablerad ickestatlig organisation: Barnens rätt i samhället (BRIS) som huvudman för ett projekt lett av Alireza Moula, doktorand i familjesociologi.

Projektnummer: 1998/155

Projektlängd: 2 år

Beviljat belopp: 615 000 kronor

Syfte: Projektet ville utveckla ett familjepedagogiskt program baserat på barns och ungdomars röster och rättigheter enligt FN:s barnkonvention. Härigenom ville man stödja iranska föräldrar i barn-föräldrelationer, ge barn och föräldrar redskap att hantera generationskonflikter, samt genom dialogverksamhet ge stöd vid skilsmässor, i äktenskapliga kriser och relationsproblem inom familjen. Projektet ville också ta fram två handböcker: en handbok i dialogbaserad familjepedagogik på farsi och en handbok för barn- och familjeexperter som arbetar med invandrare på svenska.

Målgrupp: I Sverige bosatta iranska familjer med barn

Samarbetspartners: Iranska närradioprogram i Stockholm, Göteborg och Malmö

Redovisning: Redovisningen är professionellt utförd och inkluderar en utvärdering av Masoud Kamali.

Projektets genomförande: Alireza Moula sände ett närradioprogram vid tre stationer, för Stockholm, Göteborg och Malmö som fokuserade på familjerelationsproblem för iranier. Lyssnarna kunde ringa in och diskutera problem. Lyssnare kunde också kontakta Moula via telefonrådgivning på en särskild telefonlinje. Programmen och telefonrådgivningen blev mycket populära. Programmen beräknas ha haft cirka 13 000 lyssnare. Under projekttiden tog Moula emot 525 telefonsamtal av varierande tidslängd, med en total samtalstid om 22,507 minuter, eller lite drygt 375 timmar.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten

förhåller sig till?

Alireza Moula identifierade de problem som både projektet och hans doktorsavhandling i familjesociologi utgick ifrån genom att studera de sammanhang invandrarfamiljer från Iran befann sig i och genom att som forskarstuderande förhålla sig till tidigare forskning inom fältet.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Moula fann att den dialogbaserade familjeterapi han utvecklat med inspiration från den amerikanske socialkonstruktivisten Harold A Goolishians pedagogiska program var mycket framgångsrik, och i flera dokumenterade fall bidrog till att bistå iranska familjer att lösa eller hantera sina relationsproblem. Såväl metoden att nå ut via närradioprogram och telefonjour blev så framgångsrika att radiostationerna uppmuntrade Moula att fortsätta längre än vad som var tänkt. Det innebar att mer tid lades på närradio och telefonrådgivning än först planerat, vilket i sin tur medförde att de böcker Moula planerat utge inte blev producerade under projekttiden. För BRIS del fanns problem att anpassa projektets rutiner till de som gäller för BRIS övriga stödtelefoner, även om de fann kombinationen av radiosändningar och jourtelefoni utmärkt i sig. För BRIS del var det också ett problem att Moula arbetat alltför självständigt i förhållande till BRIS referensgrupp som därmed inte fungerade som ursprungligen tänkt. Därmed blev det heller inget utbyte av idéer och erfarenheter mellan projektet och BRIS ordinarie stödtelefonverksamhet. Detta bidrog till att BRIS inte införlivade projektet som ett permanent inslag i sin ordinarie verksamhet trots att de uppmärksammade att behovet fanns och trots att de bedömde Moulas insatser som utmärkta och att de väl fyllde sin funktion.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Av de 525 samtal Moula höll var 369 samtal från kvinnor. Många ringde mer än en gång för att få rådgivning (102 av 324 personer). 23 samtal kom från barn och ungdomar. Den överväldigande andelen av dem som använde telefonjouren var alltså föräldrar – vilket är en delförklaring till BRIS missnöje. Ungefär 13 000 lyssnare beräknas ha tagit del av Moulas radioprogram. Utöver radioprogram och jourssamtal har Moula föreläst för personalgrupper som arbetar med invandrare och för ungdomar. Hur många som deltog framgår inte av redovisningen.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Av de dokumenterade fall redovisningen inkluderar framgår att flera familjer fann att radioprogrammen och stödtelefonen gav dem verktyg att hantera sina relationer och konflikter på ett konstruktivt sätt. Dokumentation av fall där Moulas terapimetoder inte hjälpte redovisas inte.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektets gång?

Genom direktkontakt med iranska familjer producerade Alireza Moula fördjupade kunskaper om de sociala problem och relationsproblem som iranska invandrarfamiljer i Sverige kan drabbas av. Dessa redovisas i avhandlingen *Population-based empowerment practice in immigrant communities: A socio-medical study of Iranian families in Sweden*, som lades fram vid Hälsouniversitetet i Linköping 2005.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Arbetet med projektet producerade åtminstone tre nya projektidéer:

1. Ett Internetprojekt där Moula byggde upp en webbplats där iranska ungdomar kunde kommunicera med varandra över nationsgränserna och där forskare inom fältet kunde utbyta erfarenheter och information.

2. Iransksvenska ungdomar i Malmö, Göteborg och Karlstad blev inspirerade av Moulas radioprogram och skapade med bistånd från Moula ett ungdomsnätverk och programserie som sändes på iransk närradio i början av 2000-talet.

3. Moulas arbete ledde till att en liknande jourtelefonverksamhet för barn, ungdomar och föräldrar etablerades i Teheran. Genom UNICEF bjöds Moula till Iran där ett samarbete med The Society for Protecting the Rights of the Child (SPRC) inleddes, i vars regi landets första stödtelefonsverksamhet för familjer – *Seday-e-Yara* – etablerades i december 2000.⁸⁴

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori C – där erfarenheterna av projektet lever vidare genom att den metod som tagits fram används av andra aktörer. I detta fall i Iran.

Projekt 14: MIRA, självförstärkande grupp- verksamhet för barn och viss verksamhet även för deras föräldrar

Typ av organisation: Kyrkoförsamling: Kista församling

Projektnummer: 2000/147

Projektlängd: 3 år

Beviljat belopp: 1 554 000 kronor

Syfte: Mira betyder ”fred” på nygrekiska och projektet ville skapa en självförstärkande och förebyggande gruppverksamhet för mellanstadiebarn. Målet är konfliktlösning utan våld där barnen får stöd att utforska vilken vän de vill vara och vilken vän de vill ha. Projektet hade viss verksamhet för föräldrar.

Målgrupp: Skolbarn i Husby, Akalla och Kista, i åldersgruppen 9–12 år

Samarbetspartners: Familjecentralen i Husby, Husby islamiska kulturcenters kvinnoavdelning

Redovisning: Projektet har följts av den externa utvärderaren Ulla Pettersson, professor emeritus i socialt arbete, vilket resulterat i skriften *MIRA – Ett sätt att lära barn fred*, publicerad 2004 av familjecentralen i Husby.

Projektets genomförande:

Projektet leddes av utbildad, anställd personal och var inspirerat av Freires frigörande pedagogik och utgick från en salutogen grundsyn som i förebyggande syfte inriktade sig mer på barnens resurser än deras problem. Sammantaget genomfördes nio reguljära barngrupper som träffades regelbundet – vanligen två timmar en gång i veckan - efter skoltid och sex speciella skolgrupper. Majoriteten barn hade invandrarbakgrund med föräldrar från Nordafrika, Västasien, Gambia, Etiopien och Somalia. I grupperna varvades lek med temadiskussioner och teaterspel, bland annat efter en forumspelmodell där barnen får komma med lösningar på de problem som spelas upp. Från och med andra året tillkom ett samarbete med fyra skolor i området och gruppledarna inledde ett arbete orienterat mot skolmedling och positiv konfliktthantering.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och

samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Vid Kista församling fanns en gruppverksamhet för barn till missbrukare som leddes av personal som utbildats i den speciella gruppmetodik som utvecklats vid ”Vändpunkten” på Ersta. Erfarenheterna från det arbetet ledde till diskussioner vid familjecentralen i Kista om behovet att initiera en liknande verksamhet riktad till alla sorts barn, i förebyggande syfte. Till Mira knöts en referensgrupp av personer från Svenska kyrkan, Husby islamiska kulturcenters kvinnoförening, familjecentralen och Kista stadsdelsförvaltning som också kände till de behov som fanns lokalt.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Rekryteringen till Mira gick trögt i början, inte minst när det gällde att få med sig pojkar. För att komma igång vände man sig till kuratorer och andra på familjecentralen som arbetade med familjer där det fanns barn med behov av särskilda insatser. Detta bröt egentligen mot grundtanken att gruppverksamheten skulle vara till för alla och inte en viss kategori barn, och beslutet ledde till att de fyra första grupperna blev mycket krävande. Någon riktig lösning på rekryteringsproblemet fann man inte under återstoden av projekttiden, även om det blev bättre vid andra tillfällen när gruppledarna själva fått presentera vad Mira gick ut på och när inga barn hänvisades till Mira av kuratorer eller psykologer. Under det andra år initierade projektet ett samarbete med fyra skolor i området vilket resulterade i *Miragrupper på skoltid*. Med något undantag tycks gruppledningen i allt för hög utsträckning gått med på skolans villkor, vilket medförde att skolgrupperna blev för stora och att man accepterade barn i för låga åldrar. Värst blev det i tre grupper där incitamentet från skolans sida tycks ha varit att klasserna var för stora och ohanterliga. I dessa fall presenterades heller inte Mira av Mirapersonalen själva utan av skolan, vilket medförde att flera deltagande skolbarn uppfattade Mira som en bestraffning – vilket knappast var det mest gynnsamma av utgångslägen. Det är inte enkelt att komma in i en klass utifrån för att försöka hantera kamratfrågor och konflikter och gruppledningen hade inte utvecklat en fungerande modell för att riktigt lyckas med detta.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Sammanlagt deltog 97 barn i nio reguljära grupper och sex särskilda skolgrupper

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

För barn i mellanstadieåldern finns inte mycket

fritidsverksamhet att välja på – i varje fall inte för barn från ekonomiskt svaga familjer – vilket kan ha bidragit till att barnen så samstämmigt uttryckte sin uppskattning. Ulla Pettersson betonar också betydelsen av att Mira bygger på en fast struktur och regler som barnen själva antagit, vilket antas ha skapat en trygghet och bidragit till att Mira blev ett forum där barnen kunnat ventilerat känslor, problem och funderingar.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Erfarenheten visade att de barn som anmält sig själva bättre tillgodogjorde sig verksamheten än de som blivit rekommenderade eller ditsända av kuratorer. Barn måste få välja och själva bestämma om de vill delta. Enligt utvärderade Pettersson är det svårförståeligt att förebyggande verksamhet inte prioriteras högre. Det blir långsiktigt dyrare för samhället om ingenting görs i tid. Skulle projekt som Mira göras till en ordinarie verksamhet, inriktad mot alla barn och inte enbart problembarn eller barn med särskilda behov skulle mycket vara vunnet, men det kräver en annan syn på resursfördelning än den som idag råder.⁸⁵

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Det framgår inte av underlaget

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B- projekt där man gjort det som stod i projektplanen men där det inte går att bedöma om erfarenheterna från projektet lever vidare. Det är svårt att säga vilken betydelse Mira på sikt hade för de barn som deltog, men man kan som Pettersson nämna att projektet vid en viss tidpunkt gett vissa barn tillfälle till reflektion, bekräftelse och förändring.⁸⁶

Projekt 15: Tellus: Mötesplats för unga troende

Typ av organisation: Ideell religiös
frivilligorganisation: Islamic Center i Malmö

Projektnummer: U2000/169

Projektlängd: 1 år, 2002

Beviljat belopp: 160 000 kronor

Syfte: Projektet ville skapa en mötesplats för unga

troende kristna, muslimer och judar i Malmö, särskilt Rosengård, för att grupperna skulle få större förståelse för varandras traditioner och livsstilar. Ungdomarna producerade ett eget kursmaterial som skulle kunna användas i liknande projekt på andra orter.

Målgrupp: Ungdomar över 15 år i Rosengård och andra invandrartäta förorter som är aktiva i Svenska kyrkan, Islamic Center och Mosaiska församlingen.

Samarbetspartners: Svenska kyrkan i Hyllie församling, Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS, som när projektet startade 1 januari 2002 bytte namn till Sensus) i Lunds stift.

Redovisning: Redovisningen är kortfattad. Vissa viktiga uppgifter saknas.

Projektets genomförande: Projektet leddes av projektanställd personal och inleddes med att deltagarna utbildades i den pedagogiska metoden Mångfald och Dialog (MOD) steg I och II. Ungdomarna samlades sedan till olika dialogträffar och genomförde aktiviteter som besök på utställningen *Gud har 99 namn*, biobesök med diskussion, en lägerhelg, deltagande vid konfirmation och en studieresa till Birmingham. Under projektet producerades också en film för att användas i skolor och av studieförbund och studiecirklar.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Som troende muslimer i Sverige hade de aktiva i Islamic Center noterat att ickemuslimska ungdomar hade bristande kunskaper om och förståelse för muslimska traditioner och omvänt: muslimska ungdomar hade bristande kännedom om judendom och kristendom. Projektgruppen antog att troende ungdomar hade gynnsamma förutsättningar att genom dialog utveckla en förståelse för andra troende ungdomar och deras föreställningsvärld.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Dialogmetoden visade sig fruktbar och projektledningen noterade en gradvis ökad respekt mellan de deltagande ungdomarna, vilket bland annat visade sig i att bestående vänskapsband knöts över religionsgränserna och att ungdomarna också träffades utanför projektets ramar. Men det var svårt att få alla ungdomar att följa projektet till slut.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Det framgår inte av redovisningen och jag har trots upprepade försök inte kunnat få tag i de som var ansvariga för projektet.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De skriftliga utvärderingar som genomfördes efter enskilda moment liksom de återträffar som genomfördes när man samlades för att diskutera vad man gjort och planera fortsättningen visade att de deltagare som följde projektet över tid tyckte att dialogträffarna var givande.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen noterade att vissa diskussionsämnen är känsliga och att det fanns en tendens bland vissa ungdomar att sluta sig inom den egna gruppen, liksom en ovilja att diskutera vissa problem inom de egna traditionerna med personer som inte tillhörde traditionsgemenskapen.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Några av de mer aktiva projektdeltagarna bildade efter projektets slut en förening – TalaNu – i syfte att fortsätta arbetet med religionsdialog. Styrelsen bestod av ungdomar från de tre abrahamitiska traditionerna. De byggde bland annat upp en numera nedlagd webbplats – www.talanu.nu – där man kunde hitta information om verksamheten och de abrahamitiska traditionerna. En av deltagarna fick en projektanställning vid Sensus studieförbund för att fortsätta arbetet med religionsdialog och mångfaldsfrågor. Svenska kyrkan i Lunds stift inrättade två nya treåriga projektanställningar för att utveckla kyrkans arbete med religionsdialog, vilka innehades av två deltagare i Tellus: Martin Nihlgård och Dan Fredriksson. Nihlgård gick därefter vidare och blev rektor vid det muslimska studieförbundet Ibn Rushd.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori C – projekt vars erfarenheter lever vidare genom att arbetet med religionsdialog och mångfaldsfrågor fått en fortsättning inom Svenska kyrkan i Malmöområdet, Islamic Center i Malmö och i studieförbunden Sensus och Ibn Rushd, även om ungdomsgruppen sedan länge är nedlagd och de projektanställningar som infördes upphört.

Projekt 16: Gud har 99 namn

Typ av organisation: Kristet studieförbund: Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS), fr.o.m. den 1 januari 2002 Sensus studieförbund. Religiös frivilligorganisation: Islamic Center.

Projektnummer: U2001/004

Projektlängd: 1 år, 2001

Beviljat belopp: 100 000 kronor

Syfte: Projektet ville visa utställningen *Gud har 99 namn* – som presenterar de s.k. världsreligionerna – i Malmö och i samband med det ordna kringaktiviteter, mötesrum, diskussionsforum, utbilda multireligiösa guider till utställningen; allt för att närma olika grupper varandra, öka förståelse för Den andre genom dialog, främja demokratiutveckling samt motverka konflikter och främlingsfientlighet.

Målgrupp: Religiösa och ickereligiösa ungdomar mellan 12 och 25 år, skolklasser och personer som arbetar med ungdomar

Samarbetspartner: Islamic Center i Malmö

Redovisning: Redovisningen är saklig, professionell och kortfattad.

Projektets genomförande:

Innan utställningen kom utbildades och certifierades 23 multireligiösa guider genom en studiecirkel som inkluderade fördjupade kunskaper i kristendom, islam, judendom, bahai, hinduism och buddhism. Man gjorde studiebesök i respektive traditions helgedomar, på begravningsplatser, fester och högtider, studerade guidemetodik och fick praktisk utbildning i guidning av utställningen. De multireligiösa guiderna anställdes av SKS och Malmö museer för att arbeta vid utställningen, som de visade för sammantaget 270 grupper barn och ungdomar. Utställningen var interaktiv och inkluderade tält med var sitt tema: Tiden, Festen/ Maten, Kläder, Döden och Dialog. Under ledning av de multireligiösa guiderna genomfördes också sex tematiska bussturer i det mångreligiösa Malmö med omnejd och fem livsåskådningskaféer som också de var tematiskt upplagda (meningen med livet, meningen med döden, en god gud i en ond värld, en god människa i en ond värld – en ond människa i en god värld, och frågan *Har Gud 99 namn?*). Därutöver

hölls åtta öppna föreläsningar med företrädare för skilda religiösa traditioner, studiecirkelträffar och besök av en ikonmålare. I samarrangemang med Folkets Bio genomfördes också fyra filmvisningar med efterföljande diskussion.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektansvarige Martin Nihlgård hade i likhet med andra aktiva i Sveriges kyrkliga studieförbund och Islamic Center länge intresserat sig för religionsmöten, religionsdialog och mångfaldsfrågor. Projektet utgick egentligen inte från ett problem annat än den allmänna kunskapsbrist människor kan ha om andra religiösa traditioner än de egna, utan snarare från en möjlighet: utställningen *Gud har 99 namn*, som tagits fram av Görel Byström Janarv i samarbete med Riksställningar, och Kulturhuset i Stockholm, skulle under 2001 visas i Malmö under sex veckor.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektet var överlag mycket framgångsrikt och de multireligiösa guiderna fick en nyckelroll. Programmet var fullspäckt och projektet led av en viss tidspress. Projektledningen önskade att man haft mer tid för marknadsföring men var ändå nöjd med genomslaget.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

De multireligiösa guiderna ledde visningar av utställningen för sammanlagt 270 barn- och ungdomsgrupper. De tematiska bussresorna lockade 192 resenärer, de fyra livsåskådningskaféerna lockade sammanlagt 63 deltagare och filmvisningarna lockade sammantaget 82 personer.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Den feedback man fick var övervägande positiv.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Eftersom man utgick ifrån en möjlighet att tillvara människors intresse för olika religioner och livsåskådningar – främlingsnyfikenhet snarare än främlingsfientlighet - var fokus inte mer än indirekt problemorienterat.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Intresset och engagemanget var stort och

erfarenheterna levde vidare i de ordinarie verksamheter som bedrevs inom Sensus och Ibn Rushd, vilket bland annat resulterade i projektet *Sveriges multireligiösa guider* som redovisas som projekt 23 och *Den multireligiösa resväskan*.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – verksamheten lever vidare genom *Den multireligiösa resväskan* och fler liknande projekt – inklusive projekt 23, *Sveriges multireligiösa guider* – som inkorporerats i Sensus ordinarie verksamhet.

Projekt 17: DELTA. Uppsökande verksamhet för handikappade barn och ungdomar med invandrarbakgrund och idrottsintresse

Typ av organisation: Idrottsförening: Föreningen Idrott för Handikappade (FIFH)

Projektnummer: 2001/085

Projektlängd: 3 år, 2002–2004

Beviljat belopp: 618 000 kronor

Syfte: Handikappidrotten har hittills lockat proportionerligt färre barn och ungdomar med invandrarbakgrund. Trots att Malmö är en invandrantät stad hade FIFH bara ett fåtal medlemmar med invandrarbakgrund. För att bryta det mönstret, omvandla FIFH till en mångkulturell förening och bereda funktionshindrade med invandrarbakgrund möjlighet till meningsfull, utvecklande och aktiv fritid ville FIFH göra en riktad insats med uppsökande verksamhet, ta fram flerspråkigt informationsmaterial, informera via invandrantidningar, närradio, mötesplatser, moskéer, kyrkor, studieförbund och fortbilda ledarna i språk och kultur. Ett mål var att den uppsökande verksamheten skulle bli en integrerad del av FIFH:s arbete.

Målgrupp: Funktionshindrade barn och ungdomar, 4–25 år, med invandrarbakgrund i Rosengård och andra invandrantäta orter i Malmö med omnejd.

Samarbetspartners: Medborgarkontoret i Rosengård. Under arbetets gång inleddes också samverkan med Islamic Center, Respekt, invandrarföreningar (särskilt

den somaliska), fotbollsklubben MABI (Zlatans moderklubb) och Malmö boxningsklubb i Rosengård.

Redovisning: Löpande redovisning där också svårigheter har diskuterats. Bra skött.

Projektets genomförande:

Projektet leddes av anställd personal, med Dedjo Engmark, född i Indien men uppväxt i Sverige, som eldsjäl. Engmark är en framgångsrik landslagsspelare i kälkhockey från FIFH:s *Sledge Hammers*, som är ett av världens främsta kälkhockeyklubbar. Han var även aktiv i ledningen för den legendariska fotbollsklubben MABI där Zlatan Ibrahimovic spelat. Projektet inleddes med att söka kontakter i Malmös invandrantäta förorter, särskilt Rosengård och Hyllie, där man utbildade 20 ”ambassadörer” som hade förtroende bland invandrargrupper i området. Med lite förseningar producerades ett informationsmaterial på åtta olika språk: svenska, engelska, spanska, ryska, arabiska, persiska, somaliska och slaviska. Dessa spreds över tio medborgarkontor, tio bibliotek, invandrarföreningar, religiösa samfund, skolor, samt habiliteringar och ortopedier i Malmö-Lund. Därutöver tog man fram en informationsfilm med samma namn som projektet, DELTA, som visades på informationsmöten och andra sammankomster varje månad. Tillsammans med ambassadörerna genomfördes uppsökande verksamhet hemma hos invandrarfamiljer med funktionshindrade barn och ungdomar. FIFH bjöd också in till prova-på dagar i den egna idrottshallen och i Rosengård, där man visade upp lagsporter som elhockey – där spelarna sitter i specialtillverkade elrullstolar med ett fastmonterat blad i fronten – goalboll – som är en bollsport för synskadade där spelarna bär ögonbindel, orienterar sig på banan med hjälp av fasttejpade linor och spelar med en gummiboll med inbyggda pinglor – sittande volleyboll, rullstolsbasket, kälkhockey, boccia och bordtennis.

Långtgående samarbete etablerades med Islamic Center, Respekt, fotbollsklubben Mabi och Malmö boxningsklubb.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Dedjo Engmark berättar att han reflekterade över att det nästan bara var etniska svenskar i klubben.⁸⁷ Var fanns alla andra? Malmö är en mångkulturell stad. År 2001 var drygt 22 procent av stadens invånare födda utomlands och ytterligare 13 procent hade minst en

förälder som var född i ett annat land. I åldersgruppen 4–25 år hade drygt 45 procent av Malmös invånare invandrarbakgrund. Ändå hade bara en handfull av FIFH:s 650 medlemmar invandrarbakgrund. Orsakerna till detta kunde vara såväl interna som externa. Att FIFH inte haft en strategi för att bredda rekryteringen så att man nådde alla Malmöbor, oavsett etnisk bakgrund, antydde att man inte sett frågan, inte bedömt den som viktig eller att man varit dålig på att nå ut med information. Det kunde också bero på att funktionsnedsatta invandrarungdomar och deras familjer inte kände till FIFH, inte såg medlemskap som något för dem eller inte förstod poängen med handikappidrott. Funktionshindrade invandrarungdomar kunde därför befinna sig i ett dubbelt utanförskap som både invandrare och handikappade

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektet stötte på många svårigheter. För det första fanns det en uttalad projekttrötthet i Rosengård. Stadsdelens invånare har sett många projekt passera revy och FIFH upplevde att det fanns vissa svårigheter att uppbåda engagemang för ytterligare ett vällovligt projekt som förts till Rosengård utifrån. Vidare hade framställningen av informationsbroschyren försenats och det hade visat sig problematiskt att hålla informationsmöten eftersom inte alla i målgruppen behärskade svenska. För de funktionshindrade barn och ungdomar som blev intresserade tillstötte ytterligare ett problem: att ta sig till FIFH-hallen inne i staden. Vissa familjer hade inte råd med transport, de kände inte till rätten till färdtjänst eller tyckte att den byråkratiska gången för att få färdtjänst var svårgenomkomlig. Andra familjer ville inte släppa iväg barnen ensamma eller var avogt inställda till att andra än familjen skulle ta sig an deras funktionshindrade medlemmar. Följden blev att det första året endast gett enstaka nya medlemmar. Enligt Engmark hade man underskattat den tid som krävdes för att etablera kontakt med de berörda familjerna och vinna deras tillit. För att komma till rätta med det problemet identifierade man genom medborgarkontoren ett tjugotal nyckelpersoner med stora kontaktnät som skulle kunna fungera som FIFH:s ”ambassadörer” bland familjer, nätverk, föreningar och religiösa samfund i Rosengård med omnejd. Genom samarbetet med personer som redan hade närvaro och förtroende i de miljöer man ville nå, fick DELTA betydligt större genomslag. Nu kunde FIFH genomföra fungerande informationsmöten med invandrarföreningar och religiösa samfund samt direkt uppsökande verksamhet hemma hos invandrarfamiljer

med funktionshindrade barn och ungdomar. De föräldrar och barn som värvades kom därefter att bli levande förebilder som illustrerade handikappidrottens möjliga fördelar, som när den rullstolsbundne och tidigare utstötte Christian Seidal blev en lokal celebritet sedan han blivit landslagstjärna i rullstolsbasket.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Tillsammans med ambassadörerna besökte DELTA cirka 500 familjer och arrangerade informationsdagar i Rosengård och andra invandratäta stadsdelar fyra gånger per månad. Därutöver höll man informationsmöten med cirka 75 föreningar och samfund. Sammantaget värvades ett sextiototal nya medlemmar med invandrarbakgrund till föreningen.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Omdömena var blandade. Vid sidan om en uttalad projekttrötthet fanns också en utpräglad skepsis bland många invandrarfamiljer med funktionshindrade medlemmar. För ett antal handikappade barn och ungdomar som blev aktiva i FIFH innebar projektet ett hav av skillnad. De fick större självförtroende, uppnådde bättre studieresultat, blev resvana – både lokalt och utrikes – fick utökade kontaktnät och nya erfarenheter, vilket bidrog till ökade karriärambitioner.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

För FIFH var erfarenheterna av projektet nyttiga. Med sextio aktiva idrottare med invandrarbakgrund hade FIFH inlett omvandlingen till en mångfaldsförening. När projektet initierades hade satsningen på uppsökande verksamhet bland handikappade invandrare stött på ett visst motstånd, både bland vissa medlemmar och i styrelsen. Projektet möjliggjorde att FIFH på ett konkret sätt kunde göra upp med fördomar och främlingsfientlighet. År 2005, när projektet avslutats, hade medlemmar, styrelse och ideella ledare fått nya och fördjupade kunskaper i frågor om migration, integration och mångfald, även om alla problem var långtifrån lösta. Detta visade sig tydligt då Dedjo Engmarks anställning upphörde. FIFH:s sportchef, Thomas Jönsson, konstaterade att det Engmark byggt upp runnit ut i sanden. ”Vi andra är ju blonda och blåögda och det ger ingen respekt i Rosengård. Vi rör oss inte där. Vi skulle behöva ett nytt DELTA-projekt för att dra igång det igen”.⁸⁸ I detta får han bifall av Engmark, som understryker att den problematik DELTA ville komma till rätta med i stort sett finns kvar, åtminstone på ett strukturellt plan.

Många funktionshindrade med invandrarbakgrund i Malmös segregerade stadsdelar lever kvar i ett dubbelt utanförskap och den resurs för samhället varje handikappad potentiellt utgör förblir därför outnyttjad. ”Det ses inte som en självklarhet att funktionshindrade har kompetenser och kan bidra med något, som är värdefullt för andra och för samhället i stort. Problemet ligger i betraktarens öga. Är du handikappad och dessutom invandrare betraktas du som möjligen som någon som behöver hjälp, inte som en tillgång. [Men] det är inte synd om oss ... Vi vill bli sedda för vilka vi är och inte identifierade med det handikapp vi har”, säger Dedjo Engmark.⁸⁹ Omvänt visar sig offerrollen ofta i den funktionshindrades självuppfattning. ”Det är lätt att anamma offerrollen”, att inte se sig själv som en tillgång, att identifiera sig med det hinder man har, det som särskiljer den handikappade från den ickehandikappade normen i en process som kan fördjupas om den funktionsnedsatte dessutom tillhör en redan stigmatiserad invandrargrupp, som den somaliska.⁹⁰ För Engmark är handikappidrotten och särskilt dess lagsporter ett utmärkt verktyg för att bryta detta mönster, men han betonar de problem som även efter DELTA kvarstår vad det gäller att rekrytera funktionshindrade invandrare till FIFH. ”DELTA visar att det behövs extraresurser till sådana här satsningar”.⁹¹ När bidraget tog slut och Engmarks projektanställning upphörde, avstannade också den uppsökande verksamheten.

Engmarks erfarenhet från de kontakter han knöt med familjer från muslimska länder, som Somalia, var att man där utgick ifrån att det var (stor) familjens, inte samhällets, ansvar att ansvara för den funktionshindrade familjemedlemmens välfärd. Den grundläggande inställningen var att ”vi tar hand om varandra. Vi behöver ingen hjälp utifrån”. Utan att förminska grundinställningens positiva sidor, pekar Engmark på att det också kan medföra att man inte känner till de möjligheter som finns utanför familjen. Det gäller inte bara att man kanske inte känner till att det finns handikappidrotter som elhockey eller goalball, utan även grundläggande möjligheter som rätt till assistans och färdtjänst. Även när man får veta att möjligheterna finns blir de ofta abstrakta. Vart vänder man sig för att få tillstånd till färdtjänst? Var finns blanketter? Hur ska de fyllas i? Behövs det intyg och hur skaffar man dem? Vad är en färdtjänstutredare och hur träffar man en sådan? Man behöver knappast vara invandrare för att tycka att byråkratiska regler och myndighetskontakter är tillräckligt ansträngande för att känna att det är lättare att låta bli. Här fyllde DELTA-projektets ambassadörer en viktig funktion genom att underlätta processen och ge handikappade tillgång till

de möjligheter och rättigheter som står till buds.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Alla berörda är överens om att ytterligare satsningar som Delta skulle behövas.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – projekt som genomfört den verksamhet som planerats, men därefter upphört. Även om de aktiviteter som genomfördes under projektet inte lever kvar, har de verksamheter som bedrevs under projektets gång varit av mycket stor vikt för de personer som blev medlemmar och för deras familjer.

Projekt 18: Motbild av hotbild

Typ av organisation: Ideell ickestatlig muslimsk organisation och kunskapsföretag: Ideum Europa

Projektnummer: u2001/104

Projektlängd: 2 år, 2003 och 2004

Beviljat belopp: 820 000 kronor

Syfte: Projektet ville motverka islamofobi och tillföra viktiga kunskaper om islam och muslimskt levnadssätt i kompetenshöjande utbildningsmaterial riktat mot religionslärare och därmed nyansera bilden av islam.

Målgrupp: Lärare i religionskunskap i svenska skolan – och därmed indirekt generationer av elever

Samarbetspartners: Malmö högskola, Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet

Redovisning: Redovisningen är välskriven och professionell, samt inkluderar framtaget utbildningsmaterial.

Projektets genomförande:

Under projektets inledningsfas gjordes undersökningar på skolor om den befintliga islamundervisningen och de behov av utbildningsmaterial som kunde föreligga. Därefter författades en bok, *Muslimerna – islam och muslimerna bortom nyhetsrubrikerna*, vars innehåll granskades av islamologerna Jan Hjärpe och Jonas

Otterbäck samt Yasin Ahmad, dåvarande ordförande för Sveriges Unga Muslimer. Med förord av islamolog Jan Hjärpe förmedlar boken grundfakta med den tänkta målgruppen i sikte; texten nyanserar många stereotypa föreställningar, argumenterar för islams förenlighet med grundläggande svenska värderingar och svenskt samhällsliv; och argumenterar sakligt för att hedersvåld, tvångsäktenskap och kvinnlig könsstympning är oförenligt med den tolkning av "sann islam" som presenteras. Boken har en snygg layout och är lättläst och angelägen. Här väjs heller inte för "muslimsk självkritik", vilket gör texten angelägen också för muslimer.

Muslimer.nu delades ut till 2 000 religionslärare på högstadiet och gymnasiet i landet. Därutöver arrangerades fortbildningsseminariet för lärare i Göteborg, Stockholm och Malmö. Förutom boken presenterades annat material som lämpar sig för islamundervisning, böcker, skrifter, videofilmer, och dialogmaterialet MOD.

Seminarierna bjöd också på föreläsningar, dialogövningar, gruppdiskussioner och utvärderingar.

Utvärderingarna av deltagande lärare var överlag positiva. Den vanligaste negativa anmärkningen var att det var för lite tid till diskussioner. Samtidigt hyllades föreläsaren (Jonas Otterbäck) som också fungerade som samtalsledare och man önskade att han fått ytterligare tid.

Man skapade också webbplatsen www.muslimer.nu, som skulle användas som resurs i religionsundervisningen och som researchplats för skolungdomar. Webbplatsen fungerar ännu.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Efter kalla krigets slut växte islamofobiska stämningar fram i västvärlden, vilka förvärrades med 11 september och kriget mot terror. Även muslimer i Sverige fick stå till svars för små våldsoorienterade gruppers agerande. Beslöjade muslimska kvinnor trakasserades och moskéer hotades. I landets skolor växte spänningar fram mellan elever och okunniga påståenden om islam och muslimer florerade i det offentliga rummet. Initiativtagarna granskade den islambild som förmedlades i skolorna genom att ta del av befintliga läromedel och diskutera saken med en referensgrupp av lärare och elever på gymnasier och högstadier i Malmöområdet. Genom undersökningen kom initiativtagarna fram till att fördomar och missuppfattningar berodde på fyra samverkande faktorer:

a) Uppfattningen om islam som levnadssätt baserades

på enskilda muslimers agerande och inte på goda kunskaper om islam och muslimer.

b) Undervisningen om islam fokuserade främst på vissa former av förbud.

c) Få visste hur muslimer själva förhöll sig till islam.

d) Det fanns stora kunskapsluckor också i mer grundläggande frågor om islamisk teologi.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektledningen bestämde sig för att ta fram ett utbildningsmaterial som skulle nyansera bilden av islam och på ett lättåskådligt sätt förmedla grundläggande islamkunskaper som muslimer skulle uppfatta som korrekta. Det skulle belysa hur en muslim borde uppträda i samhället och fokusera positiva värden som rättvisa, kärlek, förståelse och god vilja snarare än negativa sanktioner och förbud. Bland de hinder de stötte på i framtagandet av de texter som skulle ingå i boken var svårigheter att möta deadlines och få författare att kunna skriva på ett för målgruppen stilistiskt och essäistiskt tilltalade sätt. Projektledningen fann också att de saknade både tid och kompetens att kunna inkludera alla de ämnen och teman de ursprungligen velat ha med och att gallringsprocessen var både svår och tidsödande. För att få stöd i arbetet vände man sig till islamolog Jan Hjärpe, som var mycket behjälplig. Arbetet med dialog, självgranskning och tvärkulturellt samarbete var samtidigt krävande och givande.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Materialet distribuerades till två tusen lärare. Webbplatsen besöktes 3 000 gånger under projektarbetets gång. De tre seminarierna med inbjudna föreläsare och deltagare från skolor i Malmö, Göteborg och Stockholms sägs ha varit välbesökta, men konkreta uppgifter saknas.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Enligt de utvärderingar som gjordes efter seminarierna och att döma av de reaktioner som lärare hade sedan de läst boken var responsen överväldigande positiv. Man tyckte att seminarierna och föreläsningarna var givande och att boken fyllde en viktig funktion i skolarbetet, inte minst för att den författats av troende muslimer själva och därmed gav en bra bild av hur man som praktiserande muslim kunde uppfatta den egna religionen. Men det fanns avvikande röster: en lärare fann boken "propagandistisk" och en annan att den "inte var objektiv".

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektets gång?

Projektledningen förstod att transkulturellt samarbete och dialog kräver ett stort förtroende, vilket tar lång tid att bygga upp. Det krävs mycket av parterna för att kunna fungera reflexivt, ompröva sina ståndpunkter och kunna möta sig själva och andra. Synen på islam skiljer sig mycket mellan praktiserande muslimer, religionslärare och islamologer och det tar tid att förstå att också skilda perspektiv kan ha sin giltighet.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Projektledningen har diskuterat möjligheten att översätta åtminstone delar av materialet och webbplatsen för att sprida projektet till andra europeiska länder.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori C – där erfarenheterna av projektet lever vidare genom att materialet ännu används i skolorna.

Projekt 19: Möten under mörk himmel

Typ av organisation: Ideell förening av filmarbetare/filmproduktionsbolag

Projektnummer: U2001/112

Projektlängd: 3 år, 2002–2004

Beviljat belopp: 820 000 kronor

Syfte: Renzo Aneröd ville genomföra ett dokumentärfilmprojekt om subkulturer. Aneröd arbetar med ungdomsgäng – bikers, skinheads, nazister, autonoma, hiphopare, feministveganer, unga muslimska tjejer och unga salafiter som berättar om sig själva inför kameran. Dokumentärserie som skulle motverka konflikter och rasism.

Målgrupp: Marginaliserade ungdomsgäng och ungdomar

Samarbetspartner: Göteborgs kommun, Svenska kyrkan, Johan Hrons minnesfond och Film i Väst

Redovisning: Redovisningen är professionell. Redovisningen i form av dokumentärfilmen *Under blågul himmel* (2004) var intressant om än spretig.

Projektets genomförande:

Under tre år följde filmteamet ungdomsgängen. I teamet ingick dokumentärfilmare, författaren Renzo Aneröd och ungdomskulturforskaren Ove Sernhede, alla från Göteborg. Aneröd sammanförde också ungdomsgängen med varandra – anarkofeministaktivister mötte muslimska tjejer; outlawklubben *Folköl MC* mötte hiphoppare. Inte alla möten har bryggt bestående broar. Men delar av mc-gänget och hiphopparna fann varandra och spelade in en gemensam cd där hårdrock mötte hiphop.

Projektet utmynnade i en långfilmsdokumentär och en serie i tre delar avsedd för teve.

Filmen *Under en blågul himmel* hade premiär på Göteborgs filmfestival i januari 2004. Filmen fick stort genomslag i tidningar, radio och teve.

Filmen visades på filmfestivaler i Kiruna, Båstad och Gävle och medverkade i Miami International Film Festival och ZLIN i Tjeckien.

Filmen har gått på biografier i Göteborg (Hagabion), Stockholm, Malmö och Berlin.

Filmen har dessutom gått på turné på skolor och ungdomsgårdar. Medlemmar av gängen följer med för att närvara vid efterdiskussioner.

All musik i filmen samlades i en cd, man samlades till ett releaseparty som inte slutade i bråk.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Renzo Arneröd och Ove Sernhede har under många år arbetat med ungdomar och särskilt intresserat sig för subkulturer. Kunskaper om utanförskap, ömsesidiga fördomar och ungdomars uppväxtvillkor i segregerade Göteborg kom ur de erfarenheter arbetet producerat.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Det tog ett år att etablera kontakt. Idén att låta ungdomsgängen möta varandra i brobyggande syfte fungerade inte alltid friktionsfritt. Men arbetet med projektet har fått dem att sitta ner tillsammans och samarbeta även om det inte alltid lett till bestående vänskap. I vissa fall har dock broar byggts, till exempel mellan mc- och hiphopgängen. Metoden bygger på delaktighet och förtroendeskapande verksamhet. Andra svårigheter var att ungdomar inte dök upp till avtalade möten, inte besvarade påringningar, ibland kom påverkade. Flera ungdomar ändrade

inställning under projektets gång. Mest märkbart var nazistgänget. Ledaren lämnade ideologin redan under filminspelningen; samtliga hoppade senare av.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Arbetet involverade cirka 100 ungdomar från sex subkulturer. Förutom biografpublik har filmen nått ut på skolor och fritidsgårdar i Stockholm, Göteborg, Malmö, Lund, Hörby, Kungsbacka, Lerum, Kungälv, Trollhättan, Uddevalla, Borås, Alingsås, Spånga, Nacka, Orsa och Gävle.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Ungdomarna var märkbart uppgiggade av uppmärksamheten och gav frikostigt av sin tid åt dokumentärteamet.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektets gång?

Både Arneröd och Sernhede hade redan goda kunskaper om problemens komplexitet innan projektarbetet påbörjades, vilka fördjupades ytterligare av det här arbetet. Sernhede har tidigare forskat om outlawkulturer, vilket bland annat redovisats i antologin *Olja, krom och manlig gemenskap* (GU 1996), och ungdom, etnicitet och rasism, vilket redovisats i *AlieNation is My nation. Hip hop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige* (Ordfront 2002). Arneröd har som ungdomsledare länge intresserat sig för ungdomars subkulturer, vilket bland annat redovisats i antologin *Med sökarljuset på vitmaktrörelsen* (TBV 2000) skriven tillsammans med Helene Lööv och Ove Sernhede.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Arneröd gick vidare med flera projekt som delvis inspirerats av arbetet med *Möten under mörk himmel*. Dessa inkluderar filmer (*Islams barn i folkhemmet*, 2006; *Jag vill inte leva detta livet*, 2008) och romaner (*Löftet*, 2005, *Vildsvinet* 2007 och *Fiender* 2009) som alla kretsar kring ungdomskulturer, utanförskap, etnicitet och maktordningar.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – projekt som gjort precis det som utlovats i projektplanen. Även om projektet inte lever vidare – i andra bemärkelser än att filmen ännu kan ses – var det betydelsefullt för de som medverkade.

Projekt 20: Allergikerna och de nya svenskarna

Typ av organisation: Ideell förening: Astma- och allergiföreningen i Västra Götaland

Projektnummer: 2001/143

Projektlängd: 3 år, 2002–2004

Beviljat belopp: 695 000 kronor

Syfte: Öka invandrades kunskap om allergier och öka antalet invandrare i Astma- och allergiföreningen; allt i syfte att reformera invandrades allergiproducerande livsstil.

Målgrupp: Invandrare i Trollhättan, särskilt boende i de invandrantäta förorterna Kronogården och Lextorp

Samarbetspartner: Trollhättans kommun, Vårdcentral, Apotek

Redovisning: Redovisningen var kortfattad.

Projektets genomförande:

Projektet hyrde ett kontor i Kronogården och Lextorps centrum, Granngården och man inledde samarbete med vårdcentral, apotek, skolor, integrationsenheten och paraplyorganisationen för de föreningar som fanns i området. Lisette Svensson, den projektanställda informatören, medverkade vid föräldramöten på två daghem, informerade mellanstadieklasse vid ortens skola, föreläste på en förening och ortens familjecentrum och besökte upprepade gånger Integrationsverket. Projektet producerade en informationsbroschyr som sändes till översättning till engelska, kroatiska, albanska och arabiska. Svensson medverkade med ett bemannat informationsbord vid friskvårdsdagar, mässor och kommunala arrangemang och informerade om föreningen, allergier och hur dessa kan motverkas vid möten med invandrarföreningar och på sfi-undervisning. Därutöver försökte man starta studiecirkel i egenvård och medverkade i cirkel för dem som vill sluta röka.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Projektet utgår från att allergier och överkänslighet stadigt ökar, såväl bland personer födda i Sverige som bland de nya svenskarna, men att kunskaper om allergier

är särskilt låg i den senare befolkningskategorin. Enligt ansökan är detta särskilt allvarligt då invandrare har ett allergiproducerande ”levnadsmönster som avviker från det traditionellt svenska”. Invandare röker mer i bostaden, de håller dörrar stängda mellan rummen, vädrar i mindre utsträckning, gör flitigt bruk av Klorin vid städning och håller en lägre hygienisk standard, genom att exempelvis inte låta sina stora mattor torka ordentligt innan de läggs tillbaka i rummen. Hur Astma- och allergiföreningens projektansvariga nått fram till dessa kunskaper redovisas inte.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Vid två tillfällen försökte Svensson i samarbete med distriktssköterskan starta studiecirklar i egenvård, men resultatet var nedslående. Vid båda tillfällen kom bara en person. Detta var symptomatiskt för den svårighet Svensson generellt upplevde att få kontakt med målgruppen. Under det andra året beslöt man gå ifrån idén att starta studiecirklar och istället satsa på två andra metoder: medverkan i kommunens hälsorelaterade verksamheter – inklusive rökavvänjningsprogram – och information till invandrare via en kanal där man säkert hittade dem: sfi-undervisningen. Resultatet av denna satsning var nedslående. Målgruppens intresse för Astma- och allergiföreningen föreföll i det närmaste obefintligt. Den slutsatsen drar projektledningen också sedan det tredje året och därmed projektet som helhet avslutats. I slutredovisningen föreslår man att det är invandarmännens fel att Astma- och allergiföreningen inte lyckats rekrytera medlemmar ur målgruppen. Det är främst barn som drabbas av allergier. ”Av tradition bland de invandrargrupper som finns inom Kronogården och Lextorp är barnen främst kvinnornas ansvar, medan männen håller i pengarna. Att få männen motiverade att betala för ett medlemskap har varit svårt. Det är uppenbart en trög process att vinna insteg i dessa grupper”.⁹² En särskild satsning gjordes på att nå muslimska familjer. Det strandade på kommunikationsbrist, men med oklar upprinnelse. Den projektansvarige Leif Henriksson, som är ombudsman för Astma- och Allergiföreningen, uppger att de fått rådet att gå genom de islamiska föreningarna av Anvar Alladin på integrationsförvaltningen i Trollhättan som också var kontaktperson med stadens shiitiska och sunnitiska föreningar. Vad som sades vid detta möte råder det delade meningar om. Enligt Henriksson skulle Alladin ha sagt att det måste vara en man som gick till moskén och talade med imamen. ”Sen skulle imamen berätta för männen och männen fick avgöra om kvinnorna skulle få tillgång till information och

medlemskap eller inte”.⁹³ Informationen upprörde Henriksson, varför vidare kontakter med de islamiska föreningarna uteblev. ”Där gick en gräns. Jag tänkte inte gå till imamen och Lisette var ju kvinna och fick inte komma in i moskén. Inga kvinnor fick komma in i moskén, inte över huvud taget. Det ville inte vi ställa upp på. Där krockade det”.⁹⁴ Henrikssons utsaga tillbakavisades av Alladin i bestämda ordalag. ”Jag föreslog att de skulle ta kontakt med de islamiska föreningarna och försäkrade att de skulle vara välkomna. Vi är öppna för alla kontakter. Moskén är öppen för alla. Jag skulle aldrig säga att en kvinna inte var välkommen”.⁹⁵ Oavsett grunden för missförståndet resulterade det i att projektet avstod från vidare kontakter med de islamiska församlingarna. ”Vi var tvungna att använda en annan väg”, förklarade Henriksson. ”Till slut kom vi på en metod: sfi. Där fick vi komma in. Där fanns ju invandrarna”.

Broschyren blev dock en nationell framgång. Den används fortfarande.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektansvarige och den projektanställda deltog personal vid vårdcentraler, apotek, sfi och Trollhättans kommun. Ingen ur målgruppen deltog, även om ett antal invandrare lyssnade till den information som förmedlades på daghemmens föräldramöten och sfi-klasser.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Målgruppen var övervägande oförstående och likgiltig.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

När den projektansvarige Leif Henriksson tänker tillbaka på projektet anser han att det gett såväl positiva som negativa erfarenheter och resultat. På pluskontot framhåller han särskilt det flerspråkiga informationsmaterial som producerades som en nationell framgång de ännu har nytta av eftersom de tryckte så stora upplagor. ”Vi lärde oss också mycket om kulturer. Exempelvis tyckte de inte att det var fint att få ett funktionshinder eller eksem eller allergier, det var en annan sak med krigsskador. Det kunde de vara stolta över”.⁹⁶ Svensson framhåller att de också lärde sig mycket om varför invandrare utvecklar allergier och eksem. ”Invandrararnas livsstil är en helt annan än vår. De tror att de kan leva som hemma här, men det går inte. De vet inte hur man lever i lägenheter här. Många har stora mattor, som heltäckningsmattor nästan, där det gror en massa mögel. Och de tror att

man bara kan tvätta dem och hänga ut mattorna att torka över dagen, men de torkar inte och då tar de in de fuktiga mattorna som börjar mögla. De förstår heller inte att man måste vädra lägenheterna och städa dem regelbundet. Dessutom röker de hemma. De röker mer än svenskar. Och utan att vädra”.⁹⁷ På frågan hur de kan veta hur det står till i invandrarnas bostäder när de inte besökte några, svarar Henriksson att ”Det har man ju hört. Det fick vi veta. Av friskvårdskonsulenterna”.⁹⁸ Här kan noteras att den kunskap om invandrades allergiproducerande livsstil man säger sig ha producerat under projektet är identisk med den bild av invandrare och allergier som målades upp i den ursprungliga ansökan. Arbetet förstärkte således bara de förutfattade meningar projektet utgick ifrån.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Arbetet genererade inga nya projektidéer.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori A – projekt som inte lämnat några spår. Man lyckades inte genomföra det man beviljats bidrag för och nådde inte ut till den målgrupp som var avsedd.

Projekt 21: Den dubbla utsattheten: att nå invandrarfamiljer med funktions- hindrade barn genom trossamfunden

Typ av organisation: Ideell religiös samorganisation:
Sveriges kristna råd

Projektnummer: 2001/075

Projektlängd: 4 år, 2001–2005

Beviljat belopp: 3 630 000 kronor

Syfte: Projektet ville nå invandrarfamiljer med funktionshindrade medlemmar genom de religiösa församlingarna öka församlingsmedlemmars kunskaper om funktionshindrade genom fortbildning inom samfunden och över religionsgränser bidra till en syn på funktionshindrade som bygger på varje människas unika möjlighet till utveckling initiera möten mellan församlingar och de aktörer som i sin yrkesverksamhet möter funktionshindrade

bygga broar mellan grupper integrera arbetet med familjer med ”dubbel utsatthet” som en väsentlig del av församlingarnas ordinarie verksamhet.

Målgrupp: Funktionshindrade invandrare och deras familjer, handikappförbunden, de religiösa samfunden och deras ledare, särskolepersonal och personal vid habiliteringar

Samarbetspartners: Sveriges Muslimska Råd, Stockholms katolska stift, Syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige, Specialpedagogiska institutet, Handikappförbundens samarbetsorgan, särskolor och habiliteringar i Botkyrka och Södertälje

Redovisning: Redovisningen är exemplarisk, professionell, reflexiv och utvärderande. Erfarenheter och kunskaper producerade genom projektarbetet förmedlades också i bokform: Margareta Murray-Nyman (red.), 2005, *Dubbel utsatthet*, Sundbyberg: Sveriges kristna råd.

Projektets genomförande:

Projektet leddes av två projektanställda, och två personer från Sveriges Muslimska Råd (SMR) respektive Katolska kyrkan som kunde delta på arbetstid. Projektet inleddes genom en förstudie. Ett antal nyckelpersoner från de medverkande samfunden intervjuades, liksom personal vid särskolan och Riksgymnasiet i Skärholmen. Förstudien visade att de religiösa samfundens ledare kände till att det fanns funktionshindrade bland de familjer de hade kontakt med. Det stod också klart att många föräldrar hade en kontinuerlig kontakt med och stort förtroende för den församling de tillhörde, men också att funktionsnedsatta barn för många var ett tabubelagt ämne, som kunde vara omgärdat av skuld och skam. Under det första egentliga arbetet etablerades en ledningsgrupp och ett råd med representanter för de katolska, syrisk-ortodoxa och muslimska församlingarna, habiliteringarna i Södertälje och Botkyrka samt kristna och muslimska studieförbund, och man höll en planerings- och introduktionskonferens i Södermalmsmoskén i Stockholm. Bland de katolska och syrisk-ortodoxa församlingarna etablerades nätverk för att arbeta med att nå ut till familjer med funktionshindrade medlemmar medan ett nätverk av föräldrar med funktionshindrade barn växte fram bland muslimska församlingar. Projektet tog initiativ till fortbildningssatsningar för religiösa ledare och utvecklade arbetet genom att söka bidrag för två relaterade projekt som knöts till verksamheten:

uppsökande verksamhet i Botkyrka och kulturarbete för funktionshindrade barn. Under arbetet med projektet beslöt alla tre samfund – oberoende av varandra – att etablera egna handikappråd och ansvariga för handikappfrågor. I den katolska kyrkan skapades ett informellt handikappnätverk med representanter för olika organisationer inom stiftet, som ordnade seminarier och prästfortbildning. Engagemanget ledde till att stiftsbiskop Anders Arborelius engagerade sig tydligare i frågan och att intresse väcktes hos andra katolska församlingar, ibland annat Göteborg och Paris. Södermalmsmoskén etablerade en dövgrupp, med dövtolk, som träffades varje vecka och en förening för föräldrar med funktionshindrade barn. Under 2004 ordnades utbildning i teckenspråk för imamer, föräldrar och församlingsmedlemmar och i franska för föräldragruppen. Imamer och särskolepersonal följde ett utbildningsprogram. Bland de syrisk-ortodoxa församlingarna ordnades fortbildningsdagar och ett nätverk av präster och särskolepersonal. Projektet anordnade också fortbildning för personal vid särskolor och habiliteringar, med lyckat resultat. Fortbildningsmålet uppnåddes. Enbart på en plats – Södermalmsmoskén – nådde man målet att arbetet med familjer med dubbel utsatthet integrerades som en väsentlig del av församlingarnas ordinarie verksamhet.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Att antalet barn med funktionshinder och utländsk bakgrund har ökat i antal över hela landet kan avläsas i särskolor, specialskolor och grundskolor. Problemformuleringen producerades genom de erfarenheter och kunskaper som projektledarnas mångåriga arbete med anknytning till Specialpedagogiska institutet genererat, i kombination med de kunskaper som skapades genom ett tidigare projekt med funktionshindrade och deras familjer: Mötesplats Sverige – där målgruppen främst varit personal som arbetat med funktionshindrade med utländsk bakgrund – samt en förstudie, där projektledarna intervjuade företrädare för katolska, ortodoxa och muslimska församlingar i Skärholmen.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Den ursprungliga tanken var att församlingarna själva skulle styra hur de skulle lägga upp arbetet. Men en inbjudan till de 40 katolska församlingarna i stiftet och de 120 muslimska församlingar som var med i Sveriges Muslimska Råd gav magert resultat. Istället

kallades till en konferens i Södermalmsmoskén i september 2002 med de aktörer som dragits in i arbetet: ledare och aktiva i samfunden och personal från särskolor och habilitering. Även om två syrisk-ortodoxa lekmän deltog, uteblev prästerna och man gjorde inga fler försök att samlas religiösa ledare över religionsgränserna i något av samfundens ”heliga rum”. Projektet handlade inte heller om religionsdialog utan om att samordna de olika samfundens arbete med funktionsnedsatta medlemmar och deras familjer, men här uppstod återkommande missförstånd. Man satsade därför på att bygga nätverk inom respektive trossamfund mellan lokala församlingar och skolor och habiliteringar. Bland katoliker och syrisk-ortodoxa uppstod sådana nätverk redan 2002, men inte inom Sveriges Muslimska Råd. Efter en tid framkom att Sveriges Muslimska Råd inte förställt projektets sätt att arbeta och att projektet inte förställt vad Sveriges Muslimska Råd var för något. Man försökte då gå direkt till Sveriges Muslimska Råds medlemsorganisationer, igen med magert resultat. I gengäld väcktes ett starkt engagemang bland muslimska mödrar med funktionshindrade barn, som själva etablerade kontakter och samverkan. Arbetet med att nå ut till de berörda familjerna genom församlingarna led av personalbrist. De två deltidsanställdas tid räckte inte till att bedriva uppsökande verksamhet och projektet hade inte fått bidrag att anställa de fältarbetare som man först tänkt skulle göra just det. Projektet beslöt istället att tilldela respektive församling bidrag (70 000 kronor var) för att efter tecknat avtal själva ansvara för fortbildning i handikappfrågor och uppsökande verksamhet bland samfundsanknutna familjer med funktionshindrade barn. Avtal tecknades med Sveriges Muslimska Råd och den syrisk-ortodoxa kyrkans centralstyrelse, men idén att de själva skulle ta initiativ till utbildning av sina religiösa ledare visade sig för optimistisk. De fortbildningar som genomfördes tillkom alla på projektets initiativ. Med katolikerna slöts aldrig ett avtal, däremot bildades ett nätverk som, när vägen visat sig framkomlig, stod modell också för övriga församlingar. Under det andra projektåret fortsatte nätverksmöten bland katoliker och syrisk-ortodoxa och föräldraengagemang och imamfortbildning bland muslimer. Problemet med personalbrist löstes delvis genom att man beviljades bidrag för relaterade projekt: *Dubbel utsatthet* (se projekt 30), ett initiativ för lokalt nätverksbyggande i Botkyrka och *Kultur inom dubbel utsatthet* som ville introducera kulturskapande verktyg för funktionshindrade med invandrarbakgrund. I Södermalmsmoskén hände mycket tack vare att en enskild individ, Mimount Tebibel, engagerade sig i

samtalen. Hon upplyste ledningen att hon som döv känt sig utestängd och oförstådd vid sina besök i moskén. Hon startade en dövgrupp, initierade utbildning i teckenspråk för församlingsledare och medlemmar och etablerade en förening för föräldrar med funktionshindrade barn. Projektet tog i samarbete med moskén initiativ till en fortbildningsdag för imamer, vilket strandade på för få anmälda. Istället skapades en fortbildningskurs för imamer, församlingsaktiva och särskolepersonal som träffades vid tjugo tillfällen.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Exakta uppgifter har inte gått att ta fram och verifiera, men att döma av dokumenterade möten, studieträffar, seminarier och aktiviteter får antalet deltagare anses tillfredsställande.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

I slutändan var målgruppen övervägande positiv, vilket återspeglas i att såväl katoliker, syrisk-ortodoxa och islamiska organisationer ville gå vidare och etablera egna samorganisationer för funktionshindrade. Personalen vid särskolor och habiliteringar var nöjda med sina fördjupade kunskaper om och ökade kontakter med de olika trossamfundet.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

I sin summering av projektet efter dess avslutande konstaterar projektledningen att man trots alla hinder som uppstått på vägen uppnådde projektmålet att öka samfundens medvetenhet om funktionshinder och fortbilda dess företrädare och vissa församlingsaktiva. Däremot var det bara i Södermalmsmoskén som arbetet med funktionshindrade var på väg att integreras i den ordinarie verksamheten. Anledningen till det var att det där fanns familjer med funktionshindrade medlemmar som själva var pådrivande. Att de närmast berörda själva engagerar sig i problematiken är således en nyckel.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Samorganisationen för handikappade inledde ett projekt om rättsligt stöd för invandrare med funktionshinder och personer som arbetat med projektet tog under benämningen Babylon Mediaförening initiativ till ytterligare ett projekt som fick bidrag av Arvsfonden: *Dubbel utsatthet*, som riktade sig specifik mot assyriska och syrianska familjer med funktionshindrade medlemmar.

I vilken kategori placeras projektet och varför.

Projektet placeras i kategori C – där erfarenheterna från projektet lever vidare genom de personer projektet utbildade samt genom det nätverk som etablerades vid Södermalmsmoskén.

Projekt 22: Kvinnlig könsstympning – religion eller kultur?

Typ av organisation: Ideell religiös frivilligorganisation: Örebro muslimska ungdomsförening

Projektnummer: U2002/006

Projektlängd: Två år, 2002/2003

Beviljat belopp: 370 000 kronor

Syfte: Projektets övergripande syfte var att motverka kvinnlig könsstympning. Dels ville man påverka muslimer att inte acceptera kvinnlig könsstympning, dels informera majoritetsbefolkningen om att seden strider mot islam och att de flesta muslimer i Sverige är emot praktiken. Metoden var att i samarbete med ett professionellt dokumentärfilmsbolag producera en dokumentärfilm – inspelad i Sverige, Somalia och Saudiarabien - som skulle kunna visas på skolor, möten och lokalteve och följas upp med diskussionsmöten, föredrag och seminarier.

Målgrupp: Muslimer och ickemuslimer i Sverige, i synnerhet ungdomar och personer i Örebro med omnejd

Samarbetspartners: Dokumentärfilmsbolaget Sun Tower Communications och medieföretaget Kunskap & Upplevelse AB

Redovisning: Redovisningen var mer engagerad än professionell. Redovisningen skedde främst i form av två dokumentärfilmer.

Projektets genomförande:

Projektet inleddes med att producera två kortare dokumentärer: *Kvinnlig könsstympning ur medicinsk och social synvinkel* och *Kvinnlig könsstympning – religion eller tradition*, båda i regi av Roger Persson tillsammans med Abduallahi Abukar från Örebro

muslimska ungdomsförening.

Filmerna hade premiär på Roxy i Örebro den 26 september 2002, med cirka 140 personer från föreningen och inbjudna besökare, inklusive lokalpolitiker, lärare och skolsköterskor.

Filmerna visades på Örebro Filmfestival och fem seminarier som hölls i Örebro muslimska ungdomsförenings regi. Genom distributionsföretaget Kunskap & Upplevelse såldes filmen till ”i princip alla” AV-centraler i landet, vilket innebär att de flesta högstadies- och gymnasieskolor haft möjlighet att använda filmerna i undervisningen.⁹⁹

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Bidragssökande är en muslimsk förening vars ledare var väl förtrogna med faktum att många muslimer från Egypten, Sudan och Afrikas horn motiverar kvinnlig omskärelse genom att hänvisa till islam, samtidigt som seden inte omnämns i Koranen och inte betraktas som islamisk av de flesta andra muslimer. Genom kontakter med andra muslimska invandrare visste man att vissa muslimska familjer upprätthöll praktiken trots att den är förbjuden i svensk lag och av namnkunniga islamiska rättslärda. I linje med det islamistiska och modernistiska perspektiv som utvecklats under senare årtionden slöt man sig till att kvinnlig omskärelse var en felaktig kulturell tradition som inte hörde hemma i islam och att kunskap och upplysning kunde få muslimska grupperingar som praktiserade seden att upphöra med den.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Idén att producera en dokumentärfilm som upplysningsverktyg var den väg man valde och genomförde. Samarbetet mellan den muslimska föreningens ledare och dokumentärfilmaren förlöpte inte helt problemfritt och det var inte helt enkelt att genomföra de intervjuer man planerat bland rättslärda i Saudiarabien. Efter kritik från såväl muslimer som ickemuslimer omredigerades filmen efter premiärvisningen.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom filmskaparna deltog ett fyrtiotal personer vid vart och ett av de fem seminarier som hölls. Filmen visades på skolor runt om i landet. Uppgifter om exakt hur många saknas.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Filmen fick ett blandat mottagande.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Svaret på den frågan kan inte utläsas ur materialet.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Örebro muslimska ungdomsförening ville fortsätta projektet genom att föra filmen och seminarier serien vidare till Somalia, som ett led i en kampanj mot kvinnlig könsstympning, men det fick skrinläggas då man inte fick bidrag från Arvsfonden eller annat håll.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – där man genomfört den verksamhet man beviljades bidrag för men där det är osäkert i vad mån erfarenheter och kunskaper genererade genom projektarbetet lever vidare.

Projekt 23: Sveriges multireligiösa guider

Typ av organisation: Kristet studieförbund: Sensus

Projektnummer: U2002/017

Projektlängd: Tre år

Beviljat belopp: 1 990 000 kronor

Syfte: Projektet ville ta tillvara den kompetens som utvecklats när Sveriges multireligiösa guider utbildades i samband med vandringsutställningen *Gud har 99 namn* (se projekt 16, sid xx) genom att

- skapa ett nätverk av multireligiösa guider för fortsatt arbete
- skapa en plattform för kontakt, idéutveckling, fortbildning
- utveckla dialogmodeller
- verka för gränsöverskridande samverkan och förståelse
- göra Nätverket Sveriges multireligiösa guider självdrivande och förmå fler att utbilda nya guider.

Målgrupp: Den primära målgruppen är de cirka 200 multireligiösa guider som redan har utbildats eller kommer att utbildas under projektarbetets

gång. Färdigutbildade guider fanns i Stockholm, Katrineholm, Borås, Landskrona, Malmö, Sundsvall, Umeå och Uppsala, medan utbildning påbörjats eller planerats i Kristianstad, Södertälje, Skellefteå, Norrköping, Helsingborg och Göteborg. Den sekundära målgruppen är allmänheten på de orter där guiderna och de multireligiösa nätverken finns, däribland skolbarn, ungdomar, myndighetspersonal och personer inom omsorgen.

Samarbetspartners: Görel Byström Janarv (som byggt utställningen *Gud har 99 namn* och tagit initiativ till de multireligiösa guiderna och verktyg som den multireligiösa resväskan) och hennes stiftelse World Wide Wisdom och de multireligiösa guiderna och de församlingar de är förankrade i, i ansökan företrädd av Susheel Kaur och Saadia Hussein.

Redovisning: Redovisningen är mycket professionell, med redogörelser varje år för den verksamhet som bedrivits och återkommande diskussion där uppnådda resultat mäts i förhållande till de mål och delmål som uppställts. Redovisningarna kompletteras med egenproducerade nyhetsbrev, intervjuer med deltagare och pressklipp.

Projektets genomförande:

Projektet anordnade nätverksträffar varje år, som helgretreater, där innehållet lades upp genom samverkan mellan projektledning och den påverkansgrupp som bestod av multireligiösa guider från olika orter i landet. Projektet

- initierade fortbildning av guiderna, rekryterade nya guider från flera orter, skapade en webbplats och ett nyhetsbrev
- utvecklade dialogmetoder och material för grupper som ville starta lokala religionsdialogsammanhang och grupper som ville upptäcka det mångreligiösa Sverige
- tog fram mångreligiösa utbildningspaket och dialogredskap som den "multireligiösa resväskan" med föremål från de skilda världsreligionerna
- stödde lokala satsningar, som studiecirklar, workshoppar, mångreligiösa dialogkaféer, besök i skolor, deltagande i kulturnätter och guidade rundvandringar i lokala multireligiösa landskap.

Organisatoriskt bildades en central projektorganisation och en påverkansgrupp med representanter från lokalgrupper av multireligiösa guider från fem orter. Projektledningen möttes under helgträffar tre gånger per termin och besökte lokalgrupper och guider i Linköping, Norrköping, Stockholm, Södertälje,

Karlstad, Kristianstad, Malmö, Helsingborg, Umeå, Växjö, Västerås, Uppsala och Göteborg för att stärka uppbyggandet av lokala nätverk så att de därefter skulle kunna stå på egna ben.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Projektet bygger vidare på erfarenheterna från arbetet med *Gud har 99 namn*. I likhet med det projektet var deltagarna i det här projektet medvetna om de fördomar och främlingsfientliga föreställningar som finns i landet, men utgick egentligen inte från denna problematik utan tvärtom från de möjligheter mångfalden erbjuder och den nyfikenhet på andra som också är utbredd i landet. Projektet kan sägas vara mer proaktivt än reaktivt, med positiva snarare än negativa utgångspunkter.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektet kunde dra fördel av Sensus befintliga organisation som lyft fram de multireligiösa guiderna i sin marknadsföring. Dialogverktygen som utvecklades liksom utbildningen, som varvade distansutbildning med nationella och regionala helgträffar fungerade väl. Den multireligiösa almanackan och den multireligiösa resväskan blev framgångsrika. Bland utmaningarna kan nämnas de förutsättningar som vanligen finns när man arbetar med ungdomar: många yngre människor är rörliga, flyttar, påbörjar nya arbeten eller studier, inleder eller avbryter förhållanden, skaffar barn eller förändrar sin livssituation på andra sätt, vilket kan innebära svårigheter att upprätthålla kontinuitet i arbetet. Att arbeta med nätverk innebär fördelar som flexibilitet och öppenhet för lokala och individuella initiativ, men samtidigt svårigheter med samordning och styrning och det kan kräva tid och tålamod – vilket inte alla alltid har - innan formerna för nätverksarbete fungerar tillfredsställande.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Av den primära målgruppen om 200 utbildade multireligiösa guider kom 103 guider att engagera sig aktivt. Av dessa deltog 75 aktivt i lokala satsningar. 40 nya guider utbildades under projektåren och 13 lokala nätverk av multireligiösa guider växte fram. För den sekundära målgruppen – den intresserade allmänhet som guiderna kom i kontakt med – mötte guiderna 3 535 personer i olika aktiviteter under det första projektåret och 2 292 personer under det andra.

Uppgifter om antalet deltagande i lokala satsningar för det tredje året saknas.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De multireligiösa guider som var den primära målgruppen var överlag positiva, i vissa fall entusiastiska, och tyckte att verksamheten varit givande, vilket återspeglas i att bara 17 av 240 multireligiösa guider avvecklade sitt engagemang under projektiden. Artiklar i lokalpress, liksom ett antal samtal jag fört med personer som deltagit i enskilda lokala satsningar, som guidade visningar av *Gud har 99 namn* eller rundturer i lokala multireligiösa landskap, antyder att individer i den sekundära målgruppen också funnit verksamheten givande och intressant. Eftersom deltagande i den verksamhet som erbjuds är frivillig, innebär detta troligen att många deltagare redan hade en positiv förståelse. De negativa röster jag funnit kommer främst från islamofobiskt och främlingsfientligt håll, som den islamofobiska bloggen Snapphanen (http://dansk-svensk.blogspot.com/2006_12_01_archive.html) som ondgör sig över verksamheten och påståendet att det kan finnas toleranta muslimer.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

I likhet med projektet *Gud har 99 namn*, utgick det här projektet från möjligheten att ta tillvara människors intresse för olika religioner och livsåskådningar – främlingsnyfikenhet snarare än främlingsfientlighet – vilket innebär att fokus inte mer än indirekt är problemorienterat.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Under 2004 initierades ett samarbete mellan projektet, Sveriges Unga Muslimer och Svenska kyrkans unga i syfte att etablera ett religionsdialogprojekt för vilken en förstudie genomfördes 2005. Det togs också initiativ till ett internationellt religionsdialogarbete tillsammans med Parliament of World Religions, det engelska nätverket Minorities of Europe och United Religious Initiative samt ett nätverk för multireligiös dialog i Taiwan.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – där verksamheten lever vidare – då Nätverket Sveriges multireligiösa guider ännu finns kvar och verksamheten integrerats med Sensus ordinarie verksamhet

Projekt 24: Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten

Typ av organisation: Religiös frivilligorganisation:
Sveriges Unga Muslimer

Projektnummer: U2002/041

Projektlängd: Ett år, 2003/2004

Beviljat belopp: 400 000 kronor

Syfte: Projektet ville utbilda certifierade informatörer som genom kunskapsspridning och brobyggen skulle motverka islamofobi bland skolungdomar, utveckla nya kommunikationsstrategier och medverka till att den uppväxande generationen svenskar får en mer nyanserad bild av islam.

Målgrupp: Målgruppen kan indelas i två kategorier: unga muslimer som ville fortbilda sig till informatörer och skolungdomar på mellanstadie-, högstadie- och gymnasienivå i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Samarbetspartner: Inga, men Sveriges Unga Muslimer hoppades utveckla samverkan med framtida samarbetspartner som Svenska kyrkan och Lärarförbundet.

Redovisning: Redovisningen är kortfattad men välstrukturerad och inkluderar beskrivningar av hur man arbetat och förklaringar till de förskjutningar som skett i förhållande till den ursprungliga projektplanen. Redovisningen inkluderar delar av det utbildningsmaterial som producerats inom projektets ram eller av kontrakterade föreläsare och författare.

Projektets genomförande:

Projektet genomförde bara den första av två planerade faser. 30 informatörer utbildades och certifierades sedan de deltagit i fem delkurser, var och en under en utbildningshelg om två till tre dagar: Islams grunder; Att leva som muslim i Sverige; Islamofobi, fördomar, rasism; konflikthantering; och en sammansatt kurs med praktisk inriktning; att tala inför publik; att dokumentera arbetet; interna projektstrukturer. Projektet medverkade också vid en konferens om islamofobi i Stockholm, i samarbete med Islamiska förbundet. Den andra fasen, där de utbildade informatörerna skulle besöka skolor i Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionen, rann ut i sanden. Utvecklingen av nya kommunikationsstrategier

begränsades till att skapa en ny webbplats (www.islamofobi.se). Hösten 2009 var den fortfarande ”under konstruktion”.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Som unga muslimer i Sverige kunde initiativtagarna från Sveriges Unga Muslimer knappast undgå den växande islamofobin i samhället. Projektledare Abdulkader Habib pekade särskilt på de rädslor och det hat mot islam och muslimer som kommit till uttryck i det offentliga samtalet efter den 11 september 2001. Habib ansåg att islamofobi och främlingsfientlighet närs av okunskap, varför han såg utbildning och kunskap som sätt att lösa problemet.¹⁰⁰ En förebild för det folkbildningsarbete man ville bedriva var den verksamhet som bedrivits för att motverka antisemitism och bland annat involverat skolkampanjer där överlevare från Förintelsen mött skolungdomar.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Att finna unga muslimer som var intresserade av att delta i projektet och utbilda sig till informatörer var förhållandevis enkelt. Gensvaret var stort, och de kunde gallra bland kandidaterna. Däremot hade de totalt underskattat den tid det skulle ta att genomföra utbildningen och likaså vad det skulle komma att kosta. När året gått var informatörerna utbildade, men pengarna slut, vilket delvis förklarar varför den andra fasen, att nå ut i skolorna med hjälp av informatörerna, kom av sig.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektledning och kontrakterade föreläsare deltog trettio muslimska ungdomar i verksamheten och certifierades som informatörer.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De ungdomar som gått utbildningen fann att kunskap berikar och många nya vänskapsband knöts.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

De fördjupade kunskaper projektledningen gjorde under arbetets gång handlade främst om hur svårt det var att bedriva ett stort projekt av det här slaget. Abdulkader Habib var fortsatt övertygad om vikten av kunskap och upplysning för människa och samhälle,

men insåg att han själv behövde lära sig hur man bedrev en fungerande bildningsverksamhet. Habib kom under arbetet med utbildningen av informatörer att nära en dröm han haft redan tidigare: att starta en muslimsk folkhögskola. Han insåg att detta krävde kompetenta partner med god erfarenhet av att driva folkhögskoleverksamhet och fann en sådan i Sjöviks kristna folkhögskola. Projektledningen fick också nya kontakter inom universiteten, med Levande historia, Sensus, Röda korset, Expo, Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet och Folkbildningsförbundet.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Av ansökan framgår att projektledningen ville fortsätta arbetet att motverka islamofobi genom kunskap och utbildning genom att

- a) arrangera en internationell konferens om islamofobi
- b) grunda ett center mot islamofobi
- c) utbilda fler certifierade informatörer
- d) bedriva informationsarbete i skolorna.

Det sistnämnda var med i den ursprungliga projektplanen, vilket också påtalades av Arvsfonden som inte beviljade projektet ytterligare stöd. Av samtal med Habib framgår att planerna på att starta en muslimsk folkhögskoleverksamhet tog fart som ytterligare ett resultat av projektarbetet.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori C – där erfarenheterna av verksamheten lever vidare. Detta trots att projektet delvis kunnat placeras mellan kategorierna A och B, eftersom delar av den verksamhet man planerat för rann ut i sanden. Argumentet för att placera projektet i kategori C är att de erfarenheter Habib och andra projektdeltagare som Yasin Ahmad gjorde lever vidare genom landets första muslimska folkhögskola, etablerad i Kista hösten 2007, i samverkan med den kristna (baptistiska) folkhögskolan i Sjövik som den är filial till. År 2010 ska Folkhögskolan i Kista bli självständig om allt går enligt planerna. Erfarenheterna från projektet lever också vidare genom det muslimska studieförbundet Ibn Rushd, där Yasin Ahmad och andra som deltog i detta projekt, är drivande.

Projekt 25: Agera – ett vägval

Typ av organisation: Ideell religiös
frivilligorganisation: Örebro muslimska

ungdomsförening

Projektnummer: U2004/010

Projektlängd: Tre år: 2004–2006

Beviljat belopp: 300 000 kronor

Syfte: Projektet ville arbeta förebyggande mot droganvändning bland företräddesvis muslimska ungdomar, 15–19 år, i stadsdelen Vivalla i Örebro

- bromsa trenden mot ökat missbruk
- få ungdomar som sporadiskt brukat narkotika liksom ungdomar som återkommande brukar narkotika att avhålla sig från droger.

Målgrupp: Målgruppen är muslimska ungdomar 15–19 år i Vivalla som delas in i tre undergrupper:

- de som befinner sig i riskzonen
- de som sporadiskt använt droger
- de som återkommande använder droger.

Samarbetspartner: SISU (idrottens utbildningsorganisation), BRÅ, Polisen, Örebro kommun, socialtjänsten, Islamiska kulturcentret, Afrikas Horn och Vivallagården

Redovisning: Redovisningen är professionell, men kortfattad. Den inkluderar självkritisk reflektion.

Projektets genomförande:

Projektets bas var den nedlagda ungdomsgården, vars lokaler uppläts av kommunen. Ursprungligen skulle lokalen användas ett par kvällar i veckan för möten, umgänge och föreläsningar. Detta kom att utökas, eftersom ungdomar och föräldrar önskade att gården skulle vara öppen också på helgerna, vilket också skedde. Projektledningen ordnade många aktiviteter för att kunna erbjuda ungdomar en meningsfull, drogfri fritid: man startade ett fotbollslag, ordnade bowlingturnering, spelade paintball, gjorde utflykter, anordnade grillfester, åkte och badade, skaffade träningskort åt personer som ville bort från droger och startade en studiecirkel.

Varje person i riskzonen eller som var på väg mot missbruk tilldelades en fadder, vilket tillsammans med övriga aktiviteter och ungdomarnas egen vilja bidrog till att ingen av ungdomarna i målgrupp ett hamnade i kriminalitet eller missbruk och att ungdomarna i målgrupp två, de som sporadiskt brukade droger, ändrade inriktning och blev drogfria. Svårast var att nå dem som redan var narkotikamissbrukare, men också där uppnåddes viss framgång, även om den

förebyggande verksamheten var den som fungerade mest tillfredsställande.

Under sommarlovet var verksamheten särskilt intensiv, eftersom projektledningen av egen erfarenhet visste att det var en kritisk period. Projektledning, polis och kommun kunde efter sommaren 2005 konstatera att de ungdomar som var involverade i projektet inte tillhörde dem som var inblandade i oroligheterna i Vivalla den sommaren.

Projektet blev så framgångsrikt att kommunen anställde de fyra projektledarna och höll Vivallagården öppen under helger i samarbete med Vivalla Stars IF, som är en lokal idrottsförening kopplad till Örebro somaliska kulturcenter Afrikas Horn.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projektet förhåller sig till?

Örebro muslimska ungdomsförening (ÖMUF) har sitt säte i Vivalla, ett invandrartätt område i Örebro. Ett antal av de aktiva i ÖMUF hade själva erfarenhet av narkotikabruk och kriminalitet och tyckte att det fattades positiva rollmodeller, fungerande drogfria sammanhang och förebyggande satsningar för att i tid nå ungdomar i riskzonen.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projektet på i sitt arbete?

Tillgång till ungdomsgårdens lokaler var nyckeln till framgång. I den ursprungliga projektplanen ville projektledningen också anordna föreläsningar på gården riktade till ungdomarnas föräldrar. Försök gjordes också, men få föräldrar kom, vilket projektledningen tolkade som att föräldrarna inte ansåg att verksamheten på ungdomsgården rörde dem. Projektledningen stötte också på svårigheter att nå de ungdomar som redan missbrukade. Här skulle mer samordnade insatser vara nödvändiga, vilket projektet inte hade resurser eller möjligheter till. Man fokuserade därför på kärnverksamheten: det förebyggande arbetet. Där var man helt framgångsrika. Ingen av ungdomarna i målgrupp ett eller två började missbruka under projekttiden. Att den förebyggande verksamheten blev framgångsrik kan delvis förklaras med att projektledningen själva var från Vivalla och hade en viss status som rollmodeller.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektledningens fyra personer deltog mellan tio och sjuttiofem ungdomar i de olika aktiviteter som anordnades.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

De ungdomar som utgjorde målgrupp ett och två uppskattade att det fanns en fritidsgård i området, vilket återspeglades i faktum att de gick dit.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen blev under arbetet ännu mer övertygad om att det behövs drogfria miljöer för ungdomar att vistas i på fritiden. Det lönar sig att arbeta förebyggande. Samtidigt finns en strukturell problematik som inte kan lösas med punktinsatser.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Kommunen uppskattade arbetet till den grad att de anställde de fyra projektledarna och möjliggjorde att ungdomsgården hölls öppen under helger även i fortsättningen.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – där verksamheten lever vidare genom att ha integrerats i kommunens ordinarie verksamhet.

Projekt 26: SAV – New Generation, ett attitydpåverkansprojekt för pojkar och flickor mellan nio och tolv år med arabiskt ursprung

Typ av organisation: Ideell etnisk frivilligorganisation:
Svensk-arabiska vänskapsföreningen i Helsingborg

Projektnummer: 2004/011

Projektlängd: 1 år, 2005

Beviljat belopp: 239 000 kronor

Syfte: Projektet ville stärka arabiska barns och ungdomars positiva identitetsskapande och utveckla deras möjligheter att förhålla sig till och ta del av det svenska samhälle de är en del av och främja integration. Målet är att starta en teater där barnen kan utveckla sin kreativitet och sin förmåga till självreflektion genom att bland annat spela pjäser där problem tas upp för att barnen ska kunna se sig själva genom rollerna.

Målgrupp: Flickor och pojkar mellan nio och tolv år

från arabiska flyktingfamiljer i Helsingborgsområdet, företrädesvis palestinier som kommer från libanesiska läger.

Samarbetspartners: Lärare vid Olympiaskolans teaterlinje på det estetiska programmet, Stadsteatern i Helsingborg, Bai Bang-orkestern

Redovisning: Redovisningen var kortfattad och uppgiven.

Projektets genomförande: Projektet sköts upp ett år, eftersom projektledningen trots upprepade försök inte lyckades intressera barn ur målgruppen att spela teater. Under det andra året tog man nya tag, bland annat genom det tänkta samarbetet med Olympiaskolans teaterlinje. Inte heller det fungerade. Projektledningen konstaterar i sin redovisning att allt föll på att de inte lyckats få ungdomarna att vilja spela teater.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Bidragssökande organisation är en svensk-arabisk förening som uppskattade att ett tjugotal pojkar och ett femtontal flickor bland de palestinska flyktingfamiljer de hade kontakt med var i stort behov av stöd.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Projektet fann inga framkomliga vägar, trots att man engagerat teaterkunniga personer från Stadsteatern, och lyckades inte intressera ungdomarna att gestalta sin problematik genom teater.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektledningen och de regissörer, skådespelare och musiker man konsulterat: inga.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Målgruppen ställde sig likgiltig eller avvisande.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektledningen föreställer sig att många ungdomar var för blyga för att ställa sig på scenen och att andra avstod då de inte ville bli utpekade som invandrare eller araber bland andra ungdomar.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet

med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Inga alls.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori A – där man inte kunnat genomföra den planerade verksamheten.

Projekt 27: Teo – människovärde, identitet och funktionshinder ur ett livsåskådningsperspektiv

Typ av organisation: Ideell, allmännyttig kristen och humanistisk förening och kunskapsföretag: Föreningen Furuboda, folkhögskola, konferens- och kompetenscenter

Projektnummer: 2004/122

Projektlängd: Tre år, 2005–2007

Beviljat belopp: 2 577 000 kronor

Syfte: Att genom litteraturstudier och seminarier undersöka sambandet mellan funktionshinder och tros- och livsåskådningsfrågor i teori och praktik, och med utgångspunkt från resultaten väcka intresse för och diskussion om dessa samband, bland kristna, funktionshindrade beslutsfattare. Man vill också finna strukturer för långsiktighet i samverkan med Sveriges kristna råd. Under det första året breddades projektet i ett mångfaldsperspektiv genom att involvera Sveriges Muslimska Råd som tidigare arbetat med frågor om funktionshinder i projektet *Dubbel utsatthet* (projekt 21)

Målgrupp: Den primära målgruppen är politiker och tjänstemän i offentlig sektor, enskilda med funktionshinder, handikapporganisationer och aktiva, kyrkor, kristna samfund, muslimska föreningar och ekumeniska samarbetsorgan

Samarbetspartners: Furuboda folkhögskola, Förbundet unga rörelsehindrade, Bräcke diakoni och Sveriges kristna råd, vilket under första året utvidgades till att också inkludera Sveriges Muslimska Råd. Som handledare agerade Diakonivetenskapliga institutet vid Uppsala universitet, vilket under projektarbetets gång ombildades till Centrum för Religion och samhälle.

Redovisning: Redovisningen är professionell men

kortfattad. Den inkluderar självkritiska diskussioner och kompletteras med de nyhetsbrev som publicerades två eller tre gånger varje år under projektarbetets tre år.

Projektets genomförande: Projektet leddes av anställd personal vid Furuboda folkhögskola i samarbete med en arbetsgrupp med representanter från Furuboda, Förbundet Unga Rörelsehindrade och Sveriges Muslimska Råd. Försöken att etablera en referensgrupp med representanter från den primära målgruppen av politiker och tjänstemän samt aktiva inom samfunden kom aldrig riktigt att fungera tillfredsställande. Under arbetet läste de anställda och – får man förmoda – övriga projektaktiva in sig på en omfattande litteratur om över hundra monografier som avhandlade studier av intresse för handikappfrågor och livsåskådning, med viss fokus på kristna teologiska reflektioner. Anmärkningsvärt är att litteraturlistan inte inkluderar några studier om islam och handikappfrågor, trots att detta var ett av motiven för att inkludera Sveriges Muslimska Råd i projektet. Vid sidan av litteraturstudier anordnades seminarier och temakvällar (kallade tankesmedjor) Göteborg, Härnösand, Lund, Malmö, Stockholm och Uppsala, samt en avslutningshelg i Furusund.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Furuboda folkhögskola har en mångårig erfarenhet av handikappfrågor. Inom Sveriges kristna råd, diakonirörelsen och den teologiska forskningen har man sedan lång tid uppmärksammat frågor om funktionshindrade. Sveriges Muslimska Råd hade genom arbetet med projektet *Dubbel utsatthet* kommit att intressera sig för frågorna.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Att läsa och diskutera litteratur är en framkomlig metod att producera kunskap. Däremot tycks projektet ha haft svårigheter att mobilisera intresse från politiker och tjänstemän i någon högre utsträckning. Inte heller gick det bra att ta betalt för seminarier bland församlingsmedlemmar som var vana vid att samkvämen inte kostade pengar. Huruvida projektet verkligen lyckades bredda sig till att också inkludera islamiska perspektiv är osäkert.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Det går inte att utläsa av underlaget, men det förefaller som att seminarierna inte varit så välbesökta som

projektledningen hoppats på.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Även om frågor som livsåskådning och funktionshinder röner visst intresse förefaller projektet inte ha nått ut till den primära målgruppen som bestod av politiker och tjänstemän i en sådan utsträckning att frågan kan besvaras

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

De i projektledningen som läste in sig på studielitteraturen lärde sig mycket, vilket inte minst redovisas i projektledare pastor Arne Fritzens bok *Att tolka det tvetydiga. Tro, liv och funktionshinder* (Uppsala 2007). I projektets sista nyhetsbrev (1, 2008) betonar Fritzon distinktionen mellan funktionshinder och funktionsnedsättning: ”Funktionsnedsättningar har vi. Jag har en cp-skada, andra har andra skador eller sjukdomar. Funktionshinder får vi av ett samhälle som ger oss den sociologiska rollen. Det är ingen naturlag som gör att funktionsnedsättningar leder till funktionshinder utan det är en tolkning som vårt samhälle valt att göra genom beslut som har fattats under historiens gång. Detta har gjort att folk med olika funktionsnedsättningar som ger helt olika konsekvenser förts samman till en kategori: personer med funktionshinder. Detta är i sig själv en grund för stigmatisering och förtryck. Med denna roll följer tankar om att personer är svaga, behöver tas om hand och behöver utvecklas. Därför föreslår jag i min bok, *Att tolka det tvetydiga*, att vi behöver försöka lämna tänkandet om funktionshinder”.

6. Har fler projektidéer har genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Inga nya projektidéer redovisas, men intresset för fältet tro, liv och funktionsnedsättningar kommer sannolikt att resultera i åtskilliga fler projekt.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – projekt som (i detta fall mer eller mindre) gjort det som planerats.

Projekt 28: Allahs barn i folkhemmet

Typ av organisation: Ideell förening av filmarbetare

och filmproduktionsbolag: Filmateljén

Projektnummer: 2005/154

Projektlängd: Två år, 2005–2006

Beviljat belopp: 290 000 kronor

Syfte: Projektet vill producera en dokumentärfilm om och av muslimer – såväl troende som icketroende – som gestaltar deras vardag, deras syn på sin uppväxt i Sverige, deras förhållande till integration, politik och demokrati, vilket väntas öka de medverkandes förmåga att uttrycka sig, reflektera och kunna formulera åsikter. Projektet leds av erfarna dokumentärfilmare och redigerare för att produktionen ska hålla hög kvalitet. Projektet är till en del en fortsättning på ett tidigare projekt (projekt 19) delvis finansierat av Arvsfonden, som resulterade i filmen *Under en blågul himmel*. Genom filmen vill man

- a) motverka utanförskap och påvisa konstruktiva, demokratiska sätt att delta i samhällsdebatten
- b) skapa förståelse hos andra svenskar för en ny svensk religion och därmed motverka fördomar och fientlighet.

Målgrupp: Muslimska ungdomar i Västsverige mellan 18 och 25 år

Samarbetspartner: Filmepidemin, ungdomsforskare Ove Sernhede och kultursamordnare i Hammarkullen. Maria Wallin, chefredaktör för tidskriften Socialpolitik, kommer att följa och dokumentera arbetet samt upplåta plats i tidskriften för medverkande ungdomar.

Redovisning: Redovisningens textdel är kortfattad. Redovisningen sker också i form av två dokumentärer, långfilmen *Islams barn i folkhemmet* (80 min) och en nedklippt teveversion (58 min).

Projektets genomförande:

Projektet genomfördes som planerat. Dokumentärfilmarna följde sex muslimer från Göteborgsområdet, tre tjejer och tre killar, som har olika inställningar till islam och livet. Som produkt väckte filmen *Islams barn i folkhemmet* viss kritik, vilket delvis hänger samman med filmarnas fascination för subkulturella yttringar i marginalen, snarare än för det vanliga, det som inte sticker ut. Den islamiska webbplatsen NoorIslam anmälde filmen för Granskningsnämnden och Diskrimineringsombudsmannen. I anmälan ifrågasattes ”den ensidiga mediebild som ges av Islam och som förstärktes av dokumentären i fråga”. Kritikern ansåg

att denna slags ”fördomsfulla” dokumentärer som förmedlar en ”negativ bild av islam”, leder till ”hat” och ”ökade klyftor i samhället”.¹⁰¹ Kritiken förvånade projektansvarige Bo Harringer. Filmen fick även positiva recensioner och vann pris vid The DeReel Independent Film Festival i Melbourne, Australien.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Idén till filmen tillkom under arbetet med filmen *Under en blågul himmel* och mot en bakgrund av de islamofobiska föreställningar och attityder som växt fram i landet, inte minst sedan 11 september.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Renzo Aneröd har sedan tidigare goda kontakter i Göteborgs subkulturella ungdomsmiljöer. Allt gick som planerat.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Filmen fokuserade på sex individer, men involverade ytterligare ett femtiotal.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Filmen fick ett blandat mottagande.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Frågan låter sig inte besvaras.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Nästa filmprojekt blev *Jag vill inte leva detta livet* (2008) som granskade bruket av DHB bland Göteborgs ungdomar och de potentiella konsekvenserna av det dåliga samarbete som finns mellan olika myndigheter, som sjukvård, polis och socialmyndigheter. Filmen hyllades som en av de viktigaste dokumentärerna på länge. Under produktion 2009 var filmen *Nationalismens återkomst*, som porträtterar den ultranationalistiska miljön bland svenska ungdomar.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori B – där man gjort precis det man sökt bidrag för.

Projekt 29: Att främja islamisk fredskultur

Typ av organisation: kristet studieförbund, Sensus, i samarbete med muslimskt studieförbund, Ibn Rushd

Projektnummer: U2005/160

Projektlängd: Tre år, 2006–2008

Beviljat belopp: 870 000 kronor

Syfte: Projektet ville främja islamisk fredskultur genom att utbilda a) tio certifierade utbildare som i sin tur ska utbilda b) ett hundra muslimska ”fredsagenter” för att motverka islamofobi, västfobi, och främja ett konstruktivt politiskt och socialt engagemang hos muslimska ungdomar samt producera en handbok i islamisk fredskultur. Under projektarbetet tillkom ytterligare ett syfte – att bilda Sveriges första muslimska fredsrörelse – som formulerades mot bakgrund av de erfarenheter som drogs under arbetets gång.

Målgrupp: Muslimska ungdomar i Sverige, 16–25 år, ickemuslimska ungdomar i Sverige i samma åldersspann, samt skolor, föreningsliv, kommuner, myndigheter, företag, politiker, andra beslutsfattare och den breda allmänheten.

Samarbetspartner: Projektet var ett samarbete mellan Ibn Rushd och Sensus. Därutöver samverkade projektet med Kristna Fredsrörelsen, Peace Quest, Sveriges Unga Muslimer, Bosniska Muslimska Ungdomsförbundet, Sveriges Eritreanska Unga Muslimer, Sveriges Muslimska Råd, Sveriges Muslimska Scouter, New Moon (islamisk kulturorganisation), Svenska kyrkan, Sveriges Kristnas Råd och Amnestyakademien.

Redovisning: Löpande redovisningar med bra sammanfattning av verksamheten som inkluderar såväl självkritisk reflektion som positiva och negativa erfarenheter.

Projektets genomförande:

Under det första året rekryterades tio akademiskt meriterade utbildare – fem kvinnor och fem män – som i sin tur ansvarade för rekrytering och utbildning av 100 certifierade fredsagenter med uppdrag att informera om och främja utvecklingen av en islamisk fredskultur. Under hösten genomgick utbildarna sin utbildning, som avslutades med en studieresa till Egypten i samarbete med Svenska institutet i Alexandria. Under projektets

andra verksamhetsår 2007, utbildades 25 fredsagenter och fredshandboken *Salam, om krig, fred och islam* producerades och gavs ut i samarbete med Arena bokförlag. Under det tredje och avslutande projektåret utbildades 75 fredsagenter under fyra utbildningshelger. Projektet avslutades den 15 december 2008 med en diplomering av de 100 fredsagenterna på Kulturhuset i Stockholm, under en fredskonferens som samlade cirka 300 deltagare och där bland annat handelsminister Ewa Björling deltog. Under arbetets gång togs också initiativ till Sveriges första muslimska fredsörelse, Svenska Muslimer för Fred och Rättvisa, som officiellt bildades den 16 mars 2008. Framgångarna för fredsagenterna, som rönt stor uppmärksamhet både i landet och utomlands, ledde till planer på ett nytt projekt i syfte att föra ut fredsagenterna i Europa och utbilda fredsagenter i tio europeiska länder.

Arvsfondens frågor

1. Hur har bidragssökande organisationer och samfund identifierat de problem projekten förhåller sig till?

Som svenska muslimer noterade initiativtagarna den tilltagande islamofobi i landet och upplevde att mediebilderna av islam och muslimer ofta var stereotypiserande och negativ, vilket i sin tur påverkade den ickemuslimska allmänhetens uppfattningar. Initiativtagarna hade också noterat att det fanns västfientliga attityder och fördomar bland en del muslimer. Under en brainstorming med muslimska ungdomar från flera muslimska ungdomsföreningar under hösten 2004 uttrycktes ett behov av att lyfta fram islam som en fredskultur och skapa gränsöverskridande arenor där man kunde tala om fred istället för krig, försoning istället för hat, och lära sig konflikthantering.

2. Vilka framkomliga vägar och vilka hinder stöter projekten på i sitt arbete?

Yasin Ahmad betonade den betydelse samarbetet med Sensus har haft: Många muslimska organisationer har inte den erfarenhet och kompetens som behövs för att driva projekt på ett sätt som är förenligt med de konventioner som växt fram inom svenskt föreningsliv. Muslimska organisationer förlitar sig ofta på ideella insatser och har varken kansli eller ekonomiavdelning. ”Sensus hade med sin åttioåriga erfarenhet, sina 300 anställda och 35 yrkesutbildade kanslisterna den organisationsvana vi behövde och vi hade, i ett projekt som detta, det inifrånperspektiv de saknade. Tillsammans hade vi en dubbel kompetens: vi hade idéerna, vi formulerade problemet - de hade kompetensen och förvaltade projektet;” en kombination som Ahmad såg som avgörande för den framgång

projektet fick.¹⁰² Att projektet inleddes med att rekrytera tio akademiskt meriterade och pedagogiskt kompetenta utbildare fungerade väl. De kom inte bara att utbilda de fredsagenter som certifierades utan fungerade också som mentorer och förebilder för alla fredsagenter även efter utbildningen. Ytterligare en viktig faktor för framgången var att satsa på mångfald i rekryteringen. De hundra fredsagenter som utbildades hade olika kön, religionsanknytning, etnicitet, klass och bostadsort. Av de 100 fredsagenter som utbildades var 59 kvinnor och 41 män. Bland dem fanns både sunni- och shiamuslimer, praktiserande och ickepraktiserande, personer födda i Sverige och utomlands, från medelklass och arbetarklass, och med bakgrund i ett tjugotal skilda länder. En del av de problem som tillstötte berodde just på mångfalden av olika bakgrunder. Ahmed anger att många sekulariserade familjer var misstänksamma inför ett projekt initierat av praktiserande muslimer, medan praktiserande familjer med kopplingar till moskéerna på motsvarande sätt var oroade över att deras barn skulle umgås med ickepraktiserande ungdomar. Det fanns också en viss oro från moskéerna, där man var misstänksamma mot att projektet skulle drivas utanför deras regi. Äldre inom moskéorganisationerna såg med skepsis på ungdomar som tog plats, uttalade sig, gick framåt: ”Ni skämmer ut er. Dra inte uppmärksamhet till er”. Men, konstaterade Amhad retrospektivt. ”I slutändan gick det bra. Alla lärde känna varandra. Vi byggde många broar bland oss. Idag är alla stolta. När vi hade examen på Kulturhuset och de 100 fredsagenterna diplomerades var alla där: familjerna, moskéerna, vännerna”.

3. Hur många personer har varit verksamma eller deltagit i den aktuella verksamheten?

Förutom projektledning involverades tio utbildare och hundra fredsagenter, som sedan i sin tur nått ut till skolor (högstadium/gymnasium) och föreningsliv sedan de blivit inbjudna som föreläsare. Fredsagenterna har även haft en aktiv närvaro med egen monter på Skolforums mässor i Stockholm (cirka 600 besökare), skoldagarna i Malmö (cirka 250 besökare) och den årliga Bok- och biblioteksmässan i Göteborg (cirka 1 500 besökare). Fredsagenterna hade också en egen monter och egna seminarier under Almedalsveckan, under samtliga tre projektår, med cirka 200 besökare. På SUM:s årliga konferens nåddes cirka 3 000 unga muslimer per år under projektets tre verksamhetsår.

4. Hur upplevde målgruppen verksamheten?

Vad gäller den primära målgruppen – de 100 fredsagenter som utbildades – har jag samtalat med

23 fredagenter vid olika tillfällen, och de har överlag varit nöjda med utbildningen och entusiastiska inför uppgiften att föra ut en islamisk fredskultur.

5. Vilka fördjupade kunskaper om problemens komplexitet har producerats under projektens gång?

Projektet har på flera sätt utmanat rådande strukturer inom muslimskt föreningsliv, vilket har medfört spänningar som inte alltid artikuleras öppet och vars bearbetning kommer att kräva tid. Projektet har upplevt en lång smekmånad med det officiella Sverige och omfamnats av myndigheter och regering, vilket gett kunskaper om den möjliga faran att bli ihjälkramade och inte själva kunna sätta agendan. Samtidigt som flera fredagenter upplevt att de förmått bygga broar i personliga möten på skolor och arbetsplatser tycks islamofobin tillta, vilket understryker vikten av långsiktighet, tålmod och samverkan med andra aktörer och initiativ.

6. Har fler projektidéer genererats under arbetet med de projekt som beviljats och i så fall vilka?

Framgångarna för fredsagenterna har lett till att ledningen vill föra ut projektet i Europa som *European Muslim Peace Agents* med avsikt att i ett första steg utbilda fredsagenter i tio europeiska länder och skapa ett islamiskt fredsnätverk, för vilket man söker stöd hos bland annat EU. Under arbetet har andra fredagenter tagit egna initiativ. Här kan särskilt framhållas projektet *Hörrudu – jag är svensk* som under ledning av Anna Waara diskuterar och utmanar föreställningar om svenskhet.

I vilken kategori placeras projektet och varför

Projektet placeras i kategori D – där verksamheten lever vidare. I det här fallet lever projektet vidare genom att man för ut fredsagenterna i Europa, bildar den muslimska freds rörelsen och genom projektet *Hörrudu, jag är svensk!*

FOTNÖTTER

- 1 För översättningar av Ibn Fadlan, se *Ibn Fadlan's Journey to Russia: A Tenth-Century Traveler from Baghdad to the Volga River*, Richard Frye (övers.), Princeton, NJ: Markus Wiener Publishers, 2005 och Ibn Fadlan, *Voyage chez les Bulgares de la Volga*, Marius Canard (övers.), Paris: Sinbad 1999 (1988). För en diskussion kring Ibn Fadlans verk och dess tolkningssvårigheter, se Montgomery, James E 2000. Ibn Fadlan and the Rusiyyah, Cambridge: *Journal of Arabic and Islamic Studies*, Volume III
- 2 Alwall, Jonas 1998:149. *Muslim rights and plights: the religious liberty situation of a minority in Sweden*, Lund: Lund University Press; Svanberg, Ingvar & Mattias Tydén 1992:134. *Tusen år av invandring: en svensk kulturhistoria*, Stockholm: Gidlund
- 3 Karlsson, Pia & Ingvar Svanberg 1997 *Religionsfrihet i Sverige*, Lund: Studentlitteratur; Kongl. Maj:ts och Riksens commerce collegii 1782. *Reglemente för them af Judeska Nationen, som wilja hit i Riket inflytta och sig här nedsätta, Gifwit i Stockholm then 27 Maji 1782*
- 4 Religionsfrihetslag (1951:680); Karlsson, Pia & Ingvar Svanberg 1997:13. *Religionsfrihet i Sverige*, Lund: Studentlitteratur
- 5 Mehmed, S Efendi 1733. *Said Mehmed Efendi's berättelse om sin beskickning till Sverige år 1733*, (övers. af Johannes Kolmodin), Lund: Berlingska boktryckeriet 1929.
- 6 Karlsson, Ingmar 2008. *Europa och turken: Betraktelser kring en komplicerad relation*, Stockholm: Wahlström & Widstrand
- 7 Ådahl, Karin 2002. *Sverige och den islamiska världen – ett svenskt kulturarv*, Stockholm: Wahlström & Widstrand
- 8 För en intressant och nyanserad diskussion om prästerskapets roll i förhållande till kungamakten, se Cecilia Ihse, Präst, stånd och stat. Kung och kyrka i förhandling 1642–1686, Diss, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 78, Stockholm, 2005.
- 9 Karlsson, Ingmar 2008
- 10 Larsson & Sander 2007: 72ff. *Islam and Muslims in Sweden. Integration or Fragmentation? A Contextual Study*, Berlin: Lit Verlag
- 11 www.sst.a.se/statistik.4.7501238311cc6f12fa580005236.html
- 12 Larsson, Göran & Åke Sander 2007: 159ff.
- 13 Samtal med företrädare för Södermalmsmoskén och församlingar i Göteborg, Borås och Malmö har varierande uppgivit siffran tio och femton procent. Även dessa siffror är självfallet uppskattningar som vilar på osäkert underlag. Faktum att islamiska talespersoner är så samstämmiga i detta tyder på att procentantalet cirkulerar som en överenskommen sanning.
- 14 Larsson & Sander 2007: 74ff
- 15 Larsson & Sander 2007: 173
- 16 IIF kallades ursprungligen för Stiftelsen islamiska informationsbyrå och grundades 1986, samma år som *Minaret* etablerades.
- 17 Karlsson & Svanberg 1997: 104
- 18 Larsson & Sander 2007: 164ff
- 19 Karlsson & Svanberg 1997: 104f
- 20 Muhammad b. 'Ali b. Muhammad al-Shawkani, Nayl al-Awtar Sharh Muntaqa al-Akhbar (Cairo: Dar al-Hadith, n.d.), 7:166; Shihab al-Din Ibn Hajar al-'Asqalani, Fath al-Bari bi Sharh Sahih al-Bukhari (Beirut: Dar al-Fikr, 1993), 14:303.
- 21 Khaled Abou El Fadl 2003. "Islam and the Challenge of Democracy: Can individual rights and popular sovereignty take root in faith?", *Boston Review*, April/May
- 22 De följande styckena ingår i en text som tidigare publicerats i Gardell, Mattias "Islam och idén om Europa", *Håller Europa?* 2009. Stockholm: Cordia
- 23 Jonsson, Stefan 2001. *Världens centrum*, Stockholm: Norstedts.

- 24 Kipling, Rudyard 1889. *The Ballad of East and West*, Macmillan's Magazine, December
- 25 Said, Edward 1993 [1978]. *Orientalism*, Stockholm: Ordfront.
- 26 För denna utveckling, se Gardell 2005 och 2007.
- 27 *Integrationsbarometer 2004. En rapport om allmänhetens inställning till integration, mångfald och diskriminering 2003 och 2004*, Norrköping: Integrationsverket 2005
- 28 *Integrationsbarometer 2007. En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi*. Norrköping: Integrationsverket
- 29 Mella, Orlando & Irving Palm 2007. *Mångfaldsbarometer 2007*, Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet
- 30 *Muslims in Europe 2009*. London: Open Society Institute
- 31 Qvarsell, Roger & Annika Sandén 2008. *Arvspolitik och sociala frågor*, Linköping: Linköpings universitet
- 32 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
- 33 Samtal med Thomas Jönsson, 17 augusti 2009
- 34 Samtal med Marja Kugel, 20 augusti 2009
- 35 Samtal med Farmir Seremiti 20 augusti 2009
- 36 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
- 37 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
- 38 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
- 39 Samtal med Anne Seidal, 12 augusti 2009
- 40 Samtal med Christian Seidal 12 augusti 2009
- 41 Samtal med Anne Seidal, 12 augusti 2009
- 42 Samtal med Christian Seidal 12 augusti 2009
- 43 Samtal med Anne Seidal, 12 augusti 2009
- 44 Samtal med Anne Seidal, 12 augusti 2009
- 45 Samtal med Lisbeth Lindvall 23 november 2009
- 46 Samtal med Lisbeth Lindvall 23 november 2009
- 47 Rosenblad, Dorothea 1999. *Från Alfons till Dostojevskij. Barnkonventionen genom litteratur*, Stockholm: Rädda Barnen
- 48 Som, exempelvis, *Lukasevangeliet* Andra kapitlet, vers 10: "Ängeln sade till dem: "Var inte rädda. Jag bär bud till er om en stor glädje, en glädje för hela folket. I dag har en frälsare fötts åt er i Davids stad, han är Messias, Herren. Och detta är tecknet för er: ni skall finna ett nyfött barn som är lindat och ligger i en krubba" och *Koranen* Sura 3, vers 45: "Änglarna sade: "Maria! Gud tillkännager för dig det glada budskapet om ett ord från Honom vars namn skall vara Kristus Jesus, Marias son, ärad och lovprisad i denna värld och i det kommande livet och en av dem som skall vara i Guds närhet. Han skall tala till människorna i vaggan och i mogen ålder och han skall vara en av de rättfärdiga."
- 49 Samtal med Elisabeth Mattizon Armgard, 23 november 2009
- 50 Kamali 1999: 8
- 51 Moula 2005
- 52 Murray-Nyman 2005. *Dubbel utsatthet*, Sundbyberg: Sveriges kristna råd
- 53 Samtal med Abdulkader Habib, xx 2008
- 54 Samtal med Anne Eckhardt, 4 september 2009
- 55 Svensson, E. (2001) Familjecentralen – det effektiva alternativet?, I B. Rasmusson, red. *Utan oss ingen framtid*. Kommentus, Stockholm
- 56 Finland har relativt låg invandring och Pargas är en mindre kommun i sydvästra Finland med 12 000 invånare varav 60 har utländsk bakgrund.
- 57 Under det första projektet hade Sveriges kyrkliga studieförbund ännu inte bytt namn till Sensus.
- 58 Utställningen finns på Norra Kustbanegatan 15–17 i Gårda, Göteborg. Gud har 99 namn och Sveriges multireligiösa guider kan bokas eller kontaktas via deras

- webbplatser www.sensus.se/Start/-Amnesgrupper-2--/Mangfald/Gud-har-99-namn/ ,
- www.smg.sensus.se/index.asp?menuItem=156, www.sensus.se/Start/-Amnesgrupper-2--/Mangfald/Multireligiosa-guider/
- 59 Samtal med Yasin Ahmed, 20 augusti 2009
  - 60 Boström, Donald 2007. *Salam. Om krig, fred och islam*, Stockholm: Arena
  - 61 Samtal med Yasin Ahmed, 20 augusti 2009
  - 62 ”Del- och slutredovisning av projektet ’Allergikerna och de nya svenskarna’, Astma- och allergiföreningen i Västra Götaland”, 2004-11-15
  - 63 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 64 Samtal med Lisette Svensson 19 augusti 2009
  - 65 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 66 Samtal med Lisette Svensson 19 augusti 2009
  - 67 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 68 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 69 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 70 Samtal med Anvar Alladin, 2 september 2009
  - 71 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 72 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 73 Samtal med Anvar Alladin, 2 september 2009
  - 74 Samtal med Lisette Svensson 19 augusti 2009
  - 75 Samtal med Yasin Ahmad, 20 augusti 2009
  - 76 Samtal med Britt-Marie Karaschin, 6 augusti 2009
  - 77 Samtal med Abdallah Salah, 31 augusti 2009
  - 78 Samtal med Annelie Filipson, 4 september 2009
  - 79 Samtal med Annelie Filipson, 4 september 2009
  - 80 Samtal med Annelie Filipson, 4 september 2009
  - 81 Samtal med Anne Eckhardt, 4 september 2009
  - 82 Svensson, E. (2001) Familjecentralen – det effektiva alternativet? I B. Rasmusson, red. Utan oss ingen framtid. Kommentus, Stockholm
  - 83 Samtal med Lisbeth Lindvall, som var ansvarig projektledare, och än idag har kontakt med flera av de barn som då deltog i verksamheten.
  - 84 Se www.irsprc.org/english/ Seday-e-Yara
  - 85 Pettersson 2004:53
  - 86 Pettersson 2004:53
  - 87 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
  - 88 Samtal med Farmir Seremiti 20 augusti 2009
  - 89 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
  - 90 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
  - 91 Samtal med Dedjo Engmark 11 augusti 2009
  - 92 ”Del och slutredovisning av projektet ’Allergikerna och de nya svenskarna’, Astma- och allergiföreningen i Västra Götaland”, 2004-11-15
  - 93 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 94 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 95 Samtal med Anvar Alladin, 2 september 2009
  - 96 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 97 Samtal med Lisette Svensson 19 augusti 2009
  - 98 Samtal med Leif Henriksson, 20 augusti 2009
  - 99 Samtal med Susanna Wolf-Söderström, vd för Kunskap & Upplevelse, 28 oktober 2009
  - 100 Samtal med Abdulkader Habib, xx 2008
  - 101 Protesten publicerades av den islamiska webbplatsen NoorIslam och undertecknades av fem muslimska grupper. Se www.noorislam.net/sv/index.php?option=com_content&view=article&id=1034:protest-mot-den-e-islamofobin-i-sverige&catid=54:arkiv&Itemid=71 och www.irsprc.org/english/

noorislam.net/sv/index.php?option=com_content
&view=article&id=1036:protest-mot-massmedias-
bevakning-av-muslimer&catid=54:arkiv&Itemid=71

102 Samtal med Yasin Ahmad, 20 augusti 2009

